

JUOZAS JURGINIS

LEGENDOS
APIE
LIETUVIŲ
KILMĘ

JUOZAS JURGINIS

LEGENDOS
APIE
LIETUVIŲ
KILMĘ

VILNIUS 1971

P R A T A R M Ė

Malonų skaitytoją norėčiau iš anksto įspėti dėl galimų dviejų priekaištų šios knygos autoriui: dėl tekste minimų žmonių, genčių, vietų ar dievų vardų nesuvienodinimo ir dėl šaltinių ir literatūros nuorodų.

Plačiai žinomų legendinių asmenų ar dievų, pavyzdžiui Palemonas, Vaidevutis, Prutenis, Kernius, Patrimpas, Pikuolis, Krivis, Ramovė, vardai rašomi vienodai, nors šaltiniuose jie vadinami skirtingai. Vienodinama tada, kai aišku, jog kalbama apie tą patį asmenį ar įvaizdį. Ten, kur neaišku, apie ką konkrečiai kalbama, vardai, nors tariami arba rašomi labai panašiai, nevienodinami, nes bet koks vienodinimas tokiu atveju būtų lygus spėjimu paremtam interpretavimui, o to autorius visai nesiekė. Pavyzdžiui, prūsų ir lietuvių žemėse minimos Crono, Chrono ir Cronono upės. Tų upių vardai neverčiami į Krononą, nes nežinia, apie kurią upę kalbama: apie Prieglių ar apie Nemuną. XVI a. prūsų kronikų autoriai Simonas Grunau ir Lukas Davidas lietuvių ir prūsų protėvius, atkeldintus į Pabaltijį iš Gotlando salos, vadina skandijais, cimbrijais arba cimbrais. Labai galimas daiktas, kad jie turėjo galvoje istorijoje žinomus teutonų kaimynus kimbrus ir norėjo sukurti tos genties vardo etimologiją. Tačiau cimbrijų (kimbrijų) tapatinimas su cimbrais būtų tik spėjimas. Istorinių asmenų ar genčių identifikavimas ir vietovardžių lokalizavimas yra daugelio mokslo šakų tyrimo

objektas, gali sukelti nemaža vaisingų ir bevaisių ginčų. Jų čia vengiama.

Norint skaitytoją ne tik supažindinti su legendomis bei jų kūrėjais, bet ir paskatinti aiškinti aiškintinus dalykus, kai kuriems teiginiams arba citatoms duodamos nuorodos, tačiau gana šykščiai, nes tokio pobūdžio rašiny jų iš viso gali nebūti. Daugeliu atvejų, atpasakojant kurios nors knygos arba straipsnio turinį, pasitenkinama autoriaus ir veikalų antraštės paminėjimu. Dažniau nurodoma naujausia ir skaitytojui lengviau priinama literatūra. Neaiškinami ir neparemiami šaltiniais arba literatūra ir tie dalykai, apie kuriuos rašoma vadovėliuose arba enciklopedijose. Nesistengiama taip pat kelti aikštėn vienos ar kitos legendos siužetinių variantų, jeigu jie sukasi apie detales ir neliečia svarbiausio: pačių lietuvių arba jų protėvių kildinimo.

Šio darbo rankraštį recenzavo istorijos mokslų daktarė Regina Kulikauskienė. Dėkoju jai už pastabas ir patarimus.

Autorius

KUO ĮDOMIOS LEGENDOS?

Kiekvienam besidominčiam savosios tautos istorija kyla noras sužinoti, kada tauta atsirado, kur atsirado: toje pačioje vietoje, kur dabar gyvena, ar iš kitur atsikėlė; jei atsikėlė, tai iš kur, kokiais keliais ėjo, kas artimiausi jos giminės ir kaimynai? Šie klausimai tokio pat senumo, kaip ir tautų istorijos, nors jos palyginti dar jaunos. Tautų istorijas imta rašyti naujųjų amžių išvakarėse. Viduramžiais buvo rašomos visuotinės istorijos.

Tautos supratimas keitėsi drauge su pažiūromis į žmogų. Vergovinėje santvarkoje fizinį darbą dirbantis ir materialines vertybes kuriantis asmuo nebuvo laikomas visuomenės nariu, feodalinėje santvarkoje jis jau laikomas žmogumi, bet nelaikomas piliečiu, kapitalistinėje santvarkoje jis tampa piliečiu. Kada darbo žmogus nebuvo piliečiu, jis negalėjo būti ir tautos nariu, todėl jis nebuvo laikomas vertu istoriko dėmesio. Tautos pradininkais tuomet negalėjo būti laikomi paprasti liaudies žmonės. Tie tariamieji pradininkai išaugdavo paukščių lizduose, žvėrių olose, išlipdavo iš bedugnių arba atsirasdavo stebuklingai, panašiai kaip dievai. Jų vardais būdavo pavadinami ne tik miestai, bet ir ištisos šalys.

Šitą žinant, įdomu skaityti senąsias istorijas, pilnas fantastinės išmonės. Į pasakas, sakmes, legendas ir, apskritai, į fantastiką nedera žiūrėti iš aukšto arba su moksliniu orumu į visa tai numoti ranka. Kiekviena epocha turi savo fantastiką, kaip ir savo ekonomiką. Nesuprantant jos, neįmanoma suprasti žmonių santykio su gamta, su darbu, su kaimynu ir su visa visuomene.

Legendomis istorijos mokslas vadina autentiškais šaltiniais nepagrįstas ir todėl atmestas hipotezes bei teorijas, kurių herojai išlieka gyvi grožinėje literatūroje arba tautosakoje. Legendine Lietuvos metraščių dalimi vadinami tie skyriai, kuriuose aprašomi įvykiai iki Gedimino mirties (1341 m.). Tačiau nereikia manyti, kad viskas, kas toje dalyje parašyta, yra netikra. Legendomis pripažintos istorijos, kad ir kokios fantastiškos būtų, turi tikrovės šaknis ir savas atsiradimo priežastis.

Heinrichas Šlimanas (Schliemann, 1822—1890), tikėdamas viskuo, kas parašyta Homero „Iliadoj“ ir „Odisejoj“, atkasė Troją. Lietuvoje šiuo metu Trojos neatkasi, nes joje nebuvo Homero, tačiau legendų apie lietuvių kilmę pėdsakai laiko dulkių tebėra neužnešti ir į juos verta pažvelgti. Netoli Kauno yra Palemono gyvenvietė su didele plytine ir stambiu geležinkelio mazgu. Mažai kas nežino šio vardo kilmę ir dar mažiau yra tokių, kuriems aiškios Palemono le-

gandos atsiradimo aplinkybės. Nemaža legendinių vardų virto asmenvardžiais arba slapyvardžiais. Kau-
no istorija pradedama nuo legendinio Kuno, Kernavės — nuo Kerniaus. O kiek ginčų buvo sukėlus tariamasis įrašas iš legendos paimtoje Vaidevučio vėliavoje! Lietuvos kariuomenės septintasis pėstininkų pulkas buvo pavadintas žemaičių kunigaikščio Bute-
geidžio vardu, nors tokio kunigaikščio žemaičiai neturėjo. Jo vardas paimtas iš legendinės Lietuvos metraščio dalies, aiškinančios, kad lietuvių kunigaikščiai ir bajorai — ateiviai iš labai garbingos ir visiems žinomos Romos.

Kernavėje tarp piliakalnių yra Pajautos slėnys. Iš Lietuvos metraščio paimtą Pajautos vardą Feliksas Bernatavičius (1786—1836) išgarsino po visą Europą. Jo apysaka „Pajauta, Lizdeikos duktė, arba lietuviai XIV amžiuje“ bematant iš lenkų kalbos buvo išvers-ta į prancūzų ir anglų kalbas. Lietuvių kalba ji ištiesai ir dalimis buvo spausdinta keletą, jei ne keliolika kar-tų. Emilis Deringas iš apysakos padarė dramą ir pa-vadino ją „Pajauta, arba Vilnius XIV amžiuje“. „Pa-jauta“ pasidarė tokia garsi, kad F. Bernatavičius nebe-sivadino pavarde, o tik „Pajautos“ autoriumi. Ir jo antkapyje Lomžos kapinėse tebuvo įrašyta: „Čia guli „Pajautos“ autorius“.

F. Bernatavičiaus „Pajautos“ šlovė nebuvo atsitik-tinė. Gyvas pasakojimas, Kernavės ir jos apylinkių vaizdai, žmonių papročiai ir pati meniškai prikelta

Lietuvos praeitis sužadino didelį to meto žmonių susidomėjimą ir pritarimą, nors kritikų nuomonės skyrėsi. Jie aptiko, jog „Pajautoje“ nemaža Valterio Skoto (Scott, 1771—1832) „Aivenhos“ („Ivanhoe“) sekimo, kad Pajauta, Lizdeika, Davainis nėra XIV amžiaus žmonės, kad lietuviai apysakoje perdaug santūrūs, išmintingi ir perdėtai civilizuoti, tačiau visi sutiko, kad apysaka meniška. Joje paslaptingos skyrių antraštės, patraukliai sukomponuota intriga, ji pasižymi vaizdavimo spalvingumu, pasakojimo gyvumu ir rūpestingu stiliumi. Joje kiekvienas veikėjas, net ant-raeilis, reikšmingas, kiekvienas ir mažiausias įvykis reikalingas didžiajam veiksmui, nes čia maži rataliai suka didįjį. Suliteratūrinta legendinė Pajauta veikė žmonių jausmus, skatino patriotizmą, narsumą, išdidumą ir todėl ilgai buvo gyva.

Mokslas visada klausia, ar tai tiesa. Tačiau tų kūrybingų žmonių, kurių praeityje skelbta tiesa ilgainiui pripažįstama netiesa, jis nesmerkia, nes jie rašė tą, kuo tikėjo. Be to, neteisinga pripažinta hipotezė ar teorija nelieka bereikšmė. Iš jų susidaro laiptai, kuriais, siekiant tiesos, kopinama aukštyn. Jeigu tokių laiptų nebūtų, mokslininkai eitų ratu, o mokslas stovėtų vietoje. Jonas Basanavičius (1851—1927) sukūrė savą lietuvių kilmės teoriją, kurią gana rūsčiai atmetė Kazimieras Būga (1879—1924). Jis rašė: „Visas tas darbas, kuriam suvartota daug metų ir sveikatos, nueis perniek. Kad ši studija („Apie tra-

kų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“) būtų pasiekus lietuvius bent apie 1880—90 metus, tuomet ji gal ne vieną lietuvių būtų padariusi patriotu. Taip aš drįstu spėti iš savęs, kad ir man, kolei aš dar buvau nesusitupėjęs, yra darę malonų įspūdį visi Basanavičiaus, Pietario ir Šliupo svaičiojimai apie mūsų žiląją senovę. Visi tie svaičiojimai taip buvo mane pagavę, kad aš juos visus buvau net nusirašęs į tam tikras knygas. Tos tautos, kurią visi kaimynai laiko paniekoje, nariui tuomet teliko ieškotis suraminimo ir paguodos vien tik senovėje, nors ji būtų ir išsvajota“¹.

Klausti, ar į atskiras knygas rinkti romantiški „svaičiojimai“ padėjo Kazimierui Būgai „susitupėti“ ir pasidaryti žymiausiu lietuvių kalbininku, būtų tas pats, ką teirautis, kodėl prinokęs obuolys krinta nuo obelies. Visi žino: obuolys krinta ne todėl, kad po medžiu stovintis vaikas jo labai nori, o todėl, kad viskam ateina laikas.

J. Basanavičius savo „svaičiojimus“ pradėjo skelbti „Aušroje“ ir užbaigė Lietuvių mokslo draugijos žurnale „Lietuvių tauta“. Per 40 mokslinės ir publicistinės veiklos metų lietuvių kilmės teorija jis sudomino daugelį tautiečių ir kitataučių. Į lietuviškus upių, ežerų ir gyvenviečių vardus ne lietuvių gyvenamose žemėse jis atkreipė ir savo būsimo kritiko dėmesį.

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, Vilnius, 1961, p. 668.

K. Būga pasilypėjo ant atmetamos J. Basanavičiaus teorijos, kaip ant mokslo laiptų pakopos, ir, remdamasis hidronimais, sukūrė savąją.

Panašiai yra buvę ir tolimoje praeityje. Lietuvių kilmė pradėta aiškinti XV amžiuje. Aiškinimai buvo papildomi ir taisomi. Iš jų matyti, kaip apie save galvojo protėviai, kuo jie didžiavosi ir ko gėdinosi arba kokie jie norėjo būti, kaip juos aukštino arba niekino kiti. Argi tas neįdomu ir nereikalinga žinoti? Smalsumui patenkinti gana anksti ėmė rodytis ta tema parašytos knygelės. 1928 m. Panevėžyje išėjo J. Kozakevičiaus „Mūsų protėvių pėdomis (Lietuvių kilmės teorija)“, 1929 m. Kaune išėjo J. Žilias „Palemonas ir jo padermė“ ir 1939 m. Kaune — K. Avižonio „Lietuvių kilmės iš romėnų teorija XV ir XVI a.“

Pirmosios dvi knygelės parašytos tik stengiantis supažindinti skaitytoją su egzotiška arba romantiška dalyko puse, neaiškinant tų teorijų atsiradimo priežasčių ir neskiriant legendinių asmenų nuo istorinių. Kitokio pobūdžio K. Avižonio darbas, įdėtas į tęstinio istorijos leidinio — „Praeities“ III tomą, kuris nebuvo baigtas spausdinti ir knygų rinkoje nepasirodė. Išliko tik K. Avižonio straipsnio, skirto tam tomui, mažai kam žinomas atspaudas. K. Avižonis aiškino tik romėniškosios teorijos kilmės klausimą, nesidomėjo tos teorijos likimu vėlesniais amžiais ir visai

nelietė lietuvių kildinimo iš alanų, herulų, arba trakų-frigų.

Visų legendinių lietuvių kilmės teorijų apžvalgą tenka daryti pirmą kartą ir tos apžvalgos pabaigoje trumpai paaiškinti, kaip dabar šis klausimas sprendžiamas istorikų, archeologų ir kalbininkų, kaip ant atmetų ir legendinėmis virtusių teorijų atsirado dabartinis baltų (prūsų, lietuvių, latvių) kilmės mokslas.

Visos netikromis pripažintos teorijos turėjo savo kilmės laiką ir vietą. Jų atsiradimo priežastims išaiškinti reikia plačių ir gilių kultūros istorijos studijų, prie kurių mes dar tik artėjame. Šis darbas — tai tik vienas tokio artėjimo žingsnis. Jis galės pasitarnauti tiems, kam rūpi mokslo pažanga ir kas mėgsta istorinio žanro skaitinius.

LEGENDA

APIE LIETUVIŲ KILMĘ IŠ ROMŪNŲ

Lenkų istorikas Janas Dlugošas (1415—1480) lotynų kalba parašytoje „Lenkijos istorijoje“ keliuose vietose užsimena apie lietuvių kilmę. Pasakodamas apie 997 metus bei Adalberto-Vaitiekaus apaštalavią Prūsijoje ir aprašydamas prūsų tikėjimą bei papročius, sako, kad prūsų kalba panaši į lietuvių ir kad ji kilusi iš lotynų kalbos.

Kaip žinoma, Adalbertas-Vaitiekus buvo Gnezo arkivyskupas, vyriausias lenkų katalikų dvasininkas. Jis su 30 riterių išvyko prūsų versti į krikščionybę ir žuvo. Popiežius paskelbė jį kankiniu ir pakėlė į šventuosius. J. Dlugošas buvo Krokuvos kanauninkas, todėl jo simpatijos tėvynainiui kankiniui ir neapykanta pagonims prūsams buvo iš anksto nulemta. Prūsus jis vadina žiauriais barbarais.

J. Dlugošo tėvas buvo riteris ir daugelio karų dalyvis, pasižymėjęs Žalgirio kautynėse su kryžiuočiais. Už tai Jogaila jį apdovanojo pilim ir seniūnija. Savo sūnų, būsimąjį istoriką, jis leido į mokslus Krokuvos universitete. Universiteto nebaigęs, Janas Dlugošas gavo Krokuvos vyskupo Zbignevo Olesnickio kanceliarijoje raštininko vietą. Netrukus jis buvo pakeltas į vyskupo sekretorius ir 1436 m.— į kanauninkus. Z. Olesnickis prasimušė į kardinolus ir Lenkijos užsienio politikos vadovus, siekusius pajungti Lenkijos valdžiai rusų ir lietuvių žemes. Jo pažiūromis ir idėjomis persiėmė ir J. Dlugošas. Mirus Olesnickiui, jis dalyvavo net keliose diplomatinėse misijose. 1464 m. dirbo taikos su kryžiuočių ordinu derybų komisijoje. Ta proga lankydamasis Marienburge, jis ieškojo istorinių šaltinių. Čia jam buvo pateiktos lotynų kalba Petro Dusburgo ir Vygando Marburgiečio kronikos, kuriomis jis ir pasinaudojo.

Jam, kaip ir kryžiuočių metraštininkui P. Dusburgui, prūsai atrodė prietaruose paskendę barba-

rai, nes garbina dangaus kūnus, gyvius, medžius, turi šventus gojus, kurių negalima paliesti kirviu, negalima juose žvejoti arba medžioti. Savo dvasininkų ir žynių, kurių vyriausias buvo Krivis, turėjo klausyti; už neklausymą, esą, baudžiama mirtimi. Nadruvoje buvo Krivio sostinė Ramovė, pavadinta nuo Romos vardo.

P. Dusburgas gyveno Karaliaučiuje XIV a. pirmojoje pusėje. Savo „Prūsų žemės kroniką“ („Chronicon terrae Prussiae“) jis baigė rašyti 1326 m. Kad Dlugošas naudojosi Dusburgo kronika, matyti jau vien iš to, jog beveik žodis žodin pakartoja žinią apie Krivį ir jo sostinę, pavadintą panašiu į Romą vardu. Dusburgas neteigė, kad lietuvių, žemaičių ar prūsų kalba būtų kilusi iš lotynų kalbos. Jis tik padarė užuominą apie prūsų pažintį ar giminystę su romėnais. J. Dlugošas paskelbė, kad lietuviai kilę iš Romos ateivių, todėl jų kalba ir papročiai panašūs¹.

Antrą kartą gana plačiai apie lietuvius jis užsimena, aprašydamas Lietuvos krikštą 1387 m. Čia J. Dlugošas tiesiai sako, kad lietuviai ir žemaičiai kilę iš lotynų. Tą parodanti bendra abiejų tautų kalba. Jei lietuvių kalba turinti žodžių, skiriančių ją nuo lotynų kalbos, tai tik todėl, kad lietuviai ilgą laiką gyvenę lenkų, čekų ir rusų kaimynystėje ir iš jų perėmę kai kuriuos žodžius.

---

¹ J. D l u g o s z, Dzieje Polski, t. I, Kraków, 1867, str. 131—132.

Ne tik kalba, bet ir religija liudijanti artimą lietuvių ir lotynų giminystę. Senovės romėnų ir lietuvių tikėjimai ir papročiai buvę bendri: vienodus dievus garbinę ir laikęsi vienodų kulto apeigų. Jie turėję ugnies dievą Vulkaną, Jupiterį, arba Griaustinį (Perkūną), ir deginę amžiną šventąją ugnį, mergaičių saugomą. Mergaites ir ugnį prižiūrėjęs žynys, kuris, demono pamokytas, skelbdavęs patarimo ieškantiems dviprasmiškas pranašystes. Lietuviai, kaip ir pagonys romėnai, turėję šventuosius miškus, kuriuose gyvenę dievai. Žalčius jie garbinę kaip dievą Eskulapą, saugojusį juos nuo maro ir kitų epidemijų.

Kad lietuviai kilę iš romėnų, J. Dluogošui buvo visiškai aišku. Beliko pasakyti, kada romėnai pateko į Lietuvą, nes ji nuo Romos gana toli. Romos istorijoje reikėjo ieškoti tokių atvejų, kada romėnai dėl kurių nors priežasčių būtų bėgę iš savo tėvynės. Romėnai nemažai kentėjo nuo valdovų vaidų, ypač Marijaus ir Sulos, vėliau — Pompėjaus ir Cezario laikais. Dluogošas spėjo, kad romėnų dalis į Lietuvą iškeliavo Pompėjaus ir Cezario laikais, kada Pompėjaus šalininkai galutinai pralaimėjo ir turėjo bėgti nuo Cezario rūstybės. Tada su tarnais ir visa manta jie ir atsikraustę į šiaurės kraštus.

Nelengva buvo pasakyti, iš kurios romėnų giminės ar tautos lietuviai atsirado, nes romėnais buvo vadinami visi didžiulės Romos imperijos gyventojai. J. Dluogošas manė, kad iš italų. Jam atrodė, kad loty-

niškas lietuvių tėvynės pavadinimas „Lituania“, arba „Litvania“, esąs iškreiptas „Italia“, nes žodžio priekyje pridėdama l raidė ir sakoma „l'Italia“. Ateiviai iš Romos vadinasi litalais, o rusai ir lenkai, kad lengviau būtų ištarti, įterpę garsą u ir gavę „Lituana“ arba „Litva“. Šitoks Lietuvos ir lietuvių vardo kilmės aiškinimas XV amžiuje atrodė moksliskai pagrįstas ir visai įtikinantis.

J. Dlugošas išaiškino ne tik Lietuvos, bet ir jos sostinės Vilniaus vardo kilmę. Romos italų išeivių vadas buvęs Vilius. Dlugošo istorijoje rašoma: „Ten pirmiausia įkūrė Vilniaus miestą, šiuo metu esantį valstybės sostine, ir pavadino vardu kunigaikščio Viliaus, kurio vadovaujami iš Italijos iškeliavo ir kaip išeiviai daug po kitas šalis prisiklaidžiojo. Tuo pačiu vardu pavadino ir upes, pro Vilnių tekančias — Viliją ir Vilnią“¹.

J. Dlugošas, kalbėdamas apie lietuvius ir žemaičius, užsimena ir apie prūsus. Prūsų kalba esanti panaši į lietuvių, tuo pačiu ir į lotynų, tačiau prūsai esą kitos kilmės, nors jie taip pat atkeliavę iš Italijos ir apsigyvenę tarp miškų, upių ir ežerų. Pagerbdami Romą, jie pavadinę savo miestą Ramove ir įkurdinę joje vyriausią savo kunigą. Prūsai esą giminingi Bitinijos karaliui Prusijui ar Prūsui, pas kurį, romėnų nugalėtas ir iš tėvynės išvytas, prieglobsčio ieškojo Kar-

---

¹ J. Długoś, Dzieje Polski, t. III, Kraków, 1868, str. 442—447.

taginos karvedys Hanibalas. Prusijas atsikėlęs iš Bitinijos su savo tautiečiais ir naujai apgyventą vietą pavadinęs savo vardu¹.

Nesunku atspėti, dėl ko J. Dlugošas Prūsiją siudino su Bitinija ir Hanibalu. Kefo srityje, prie Samo salos, 202 m. prieš mūsų erą Hanibalas kautynes su romėnais pralaimėjo ir buvo priverstas daryti taiką labai nepalankiomis sąlygomis. Po to Hanibalas buvo išrinktas Kartaginos valdytoju. Jis stengėsi pakrikusią, romėnų gerokai apkarpytą ir jų priklausomybėn patekusią Kartaginos valstybę aptvarkyti ir rasti sąjungininkų prieš Romą. Hanibalas susitarė bendrai veikti su Sirijos valdovu Antiochu III. Kartaginiečiai Hanibalą išdavė. Bijodamas patekti į romėnų rankas, jis pabėgo pas Antiochą III ir iš ten pradėjo karą. Karą laimėjo romėnai. Tada Hanibalas atsidūrė Bitinijos karaliaus Prusijo dvare ir vadovavo karui prieš Romos sąjungininką karalių Eumeną. Kadangi ir šis karas buvo nesėkmingas, Prusijas pradėjo derybas su Romos senatu dėl Hanibalo išdavimo. Sužinojęs apie tai, Hanibalas 183 m. pr. m. e. nusinuodijo.

Paveiktas tragiškos didžiojo karvedžio mirties, kaip sako padavimas, Prusijas iš Bitinijos su savo tėvynainiais išsikėlė. Iš to, kad Prusijo ir Prūsijos vardai panašūs, J. Dlugošas ir spėjo, kad čia bus tas Bitinijos karalius atsikėlęs ir šalį savo vardu pavadinęs. Kai

---

¹ J. Długoś, Dzieje Połski, t. I, Kraków, 1867, str. 132.

kurie vélesni autoriai tuo neabejojo, nes bitinija — lietuviškas žodis, reiškęs bičių bendriją. Esą, prūsai kurį laiką savo valdovą vadinę bitinu.

J. Dlugošas pirmasis užrašė teiginį, kad lietuviai kilę iš romėnų, bet ar jis pats jų sukūrė? Tai klausimas, kuriam atsakymo ieškojo daugelis istorikų. J. Jakubovskis manė, kad ypatingas susidomėjimas lietuvių kilme atsiradęs 1447—1453 metais, kai tarp Lietuvos ir Lenkijos buvo įtempti santykiai ir Parcovo bei Liublino bajorų suvažiavimuose vyko aštrūs ginčai.

Ginčas kilo, renkant Lietuvos didįjį kunigaikštį Kazimierą Jogailaitį Lenkijos karaliumi ir sprendžiant Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos karalystės santykius. Lietuvos atstovai sutiko turėti bendrą valdovą, bet atkakliai priešinosi aiškinimui, kad 1385 m. Krėvos unija bei Jogailos valia Lietuva buvusi prijungta prie Lenkijos ir todėl ji nebegalinti būti savarankiška. Lietuvos metraštyje sakoma, dėl to kilusios tokios aistros, kad Lietuvos bajorai grąžino lenkams 1413 m. Horodlės unijos sudarymo proga gautus herbų ir grįžę prie senųjų savo herbų, lyg ir pabrėždami, kad savo kilme jie pranašesni už lenkų šlėktas¹. Tada, J. Jakubovskio manymu, ir buvo pradėta ieškoti tolimos ir garbingos lietuvių bajorų praeities. Herbų grąžinimas lenkams tuomet reiškė atsi-

---

¹ Полное собрание Русских Летописей (toliau — ПСРЛ), т. XVII, СПб., 1907, стр. 545.

sakymą nuo broliavimosi. Nedaug betrūko, kad ginčas virstų karu¹.

Didžiausia įtaka tarp Lietuvos bajorų tada naudojosi Goštautai ir Giedraičiai. Andrius Goštautas buvo įrašytas į Krokuvos akademijos rėmėjų sąrašą. Jo sūnus Jonas buvo Vilniaus vaivada ir žymiausias Lietuvos separatistų vadas. Hermanas Giedraitis 1433 m. Krokuvos akademijoje gavo magistro laipsnį, o Mykolas Giedraitis toje pačioje akademijoje 1460 m. įsigijo filosofijos daktaro laipsnį. Katalikų bažnyčia jam pripažino palaimintojo vardą. Lietuvos bajorų tarpe tada jau buvo nemaža išsimokslinusių žmonių, kurie ieškojo garbingos savo protėvių praeities, domėjosi antikinėmis kalbomis, senovės romėnų papročiais ir tikyba. Mokydamiesi lotynų kalbos, jie negalėjo nepastebėti kai kurių lotynų ir lietuvių žodžių panašumo.

V. Kameneckis nesutiko su J. Jakubovskiu dėl legendos atsiradimo datos: ją laikė perdaug vėlyva. Jo manymu, lietuvių kildinimo iš romėnų pradžios reikia ieškoti ne XV, o XIV amžiuje, nes kryžiuočių kronikininkas Petras Dusburgas, kurio „Prūsijos žemės kronika“ apima 1190—1326 m. laikotarpį, pirmas paminėjo Ramovę, arba Romuvą, ir jos žynį krivę, nors apie romėnus ir neužsiminė. Iš jo tuos vardus paėmė J. Długošas ir įrašė į savo istoriją; krivio ir Romuvos var-

---

¹ J. Jakubovskis, Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją, Kaunas, 1921, p. 29—30.

dais galima pasinaudoti kaip gija, vedančia į legendos pradžią¹.

A. Briukneris (1856—1939) įrodinėjo, kad legenda atsiradusi apie 1432 metus ir pasakė net jos kūrėjo pavardę. Juo buvęs žemaičių bajoras Jurgis Butrimas². Butrimas — senovės lietuvių vardas, ilgainiui viręs Butrimo, Butrimavičiaus ar Butrimovskio pavarde. Yra žinomas Kęstučio žmonos Birutės giminaitis Butrimas, 1382 m. nužudytas drauge su Birutės dėde Vidi mantu. Nuo 1407 m. žinomas Vytautui artimas bajoras Jonas Butrimas, ano, nužudytojo, sūnus. 1410 m. jis buvo vienas iš keleto delegatų, kuriuos Vytautas siuntė pas imperatorių Vaclovą, sprendžiant Lietuvos bylą su kryžiuočių ordinu. 1412 m. jis minimas kaip Vytauto dvaro maršalkas. Prie Horodlės unijos akto 1413 m. prikabintame jo antspaude įrašyta „Johannis Butrim de Zirmuni“, vadinasi, jis buvo gavęs valdyti Žirmūnus. Šis Butrimas mirė 1426 m. Vytauto laikų aktuose minimas ir kitas Butrimas, Jurgis, greičiausiai to Jono sūnus. 1428 m. jis tituluojamas dvaro maršalku. J. Dlu gošas jį žinojo ir vadino vienu šviesiausių to meto Lietuvos bajorų, daug keliavusiu ir mokslus ėjusiu kažkur Vakarų Europoje³.

---

¹ W. Kamieniecki, *Geneza Państwa Litewskiego*, Warszawa, 1915, str. 3—5.

² A. Brückner, *Starożytna Litwa. Ludy i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne*, Warszawa, 1904, str. 64—65.

³ A. Šapoka, *Butrimas*. — „Lietuviškoji Enciklopedija“, t. IV, Kaunas, 1936, sk. 1228—1229.

A. Briukneris spėjo Butrimą sugalvojus kildinti lietuvius iš romėnų, nes Butrimai rėmė Vytauto siekimus atpalaiduoti Lietuvą nuo Lenkijos, aukštino lietuvių savarankiškumą ir, be to, buvo labiausiai mokytai bajorai. Kito, vakarietiškai išmokslinto lietuvio XV a. pradžioje, koks buvo Jurgis Butrimas, A. Briukneris, matyt, nežinojo.

Ignas Jonynas (1884—1954) nepritarė A. Briuknerio spėjimui ir pasisakė prieš tuos, kurie buvo linkę manyti, jog J. Dlugošas pats tą kilmės žinią sugalvojo. I. Jonynas rašė: „J. Jakubovskis remiasi Aleksandru Briukneriu, o pastarasis stengiasi nurodyti net galimą jos autorių. Tai buvęs žemaičių bajoras Jurgis Butrimas, kuris, pasak Dlugošo, „ilgą laiką buvo praleidęs katalikiškose valstybėse ir buvo pasižymėjęs savo protu bei išmintimi; jis mokėjęs lotynų kalbą ir norėjęs pakelti Europos akyse savo menkutę tautą“. Vienintelis argumentas, kurį panaudoja A. Briukneris, tai tas, kad Jurgis Butrimas, prie savo didelio protingumo, labai nemėgęs lenkų. Tačiau nėra jokių įrodymų, kad šioji teorija būtų buvusi paleista apyvarton tik Butrimui sugrįžus iš užsienio. Jo vardas yra minimas tik ryšy su 1432 metų perversmu Lietuvoje. Matyt, apie tą laiką jis ir grįžo tėvynėn. Apie jo iškeliavimą užsienin nieko nežinome. Jei Butrimas būtų buvęs šios teorijos autorius, tai Dlugošas, be jokio abejojimo, apie tai būtų žinojęs ir pats, būdamas labai nedraugingai lietuviams nusiteikęs, būtų išjuokęs ir pačią teoriją, ir

jos autorių"¹. Dluogošas buvo nedraugiškas lietuviams dėl jų pagonybės ir priešinimosi Lenkijai. Tai aiškiai matyti iš jo veikalų. Jeigu jis į savo istoriją įrašė lietuvius aukštinančią žinią, reikia manyti, kad ji tuo metu jau buvo plačiai paplitusi.

I. Jonynas, ieškodamas žinios autoriaus, padarė prielaidą, kad ji galėjo atsirasti, Vytautui pirmą kartą pabėgus pas kryžiuočius. Jo manymu, ta proga kas nors iš kryžiuočių susidomėjęs lietuvių kalba ir buvęs nustebintas jos kai kurių žodžių ir formų panašumo į lotynų kalbą. Panašumo atradimas turėjo patikti Vytautui ir jo bajorams, nes žadino jų lietuvišką savi-meilę. Po to tas atradimas galėjo būti iš kryžiuočių žemės perkeltas į Lietuvą, o iš čia — į Lenkiją ir į Vengriją. Tokiais Jogailos ir Vytauto kilmės aiškini-mais Lenkijos ponai, jų tarpe ir Dluogošas, galėjo būti visai patenkinti, nes reikėjo pateisinti karalaitės Jadvygos vedybas su pagonišku valdovu².

Jadvygos bobutė, Vengrijos karalienė Elžbieta, lan-kėsi Romoje ir buvusi galingų patricijų, Kolumnų ir Ursinų, labai iškilmingai sutikta. Apie įvykį vengrų kronikoje taip rašoma: visi stebėjosi, „kad tokia gar-binga ponია ir tokia dievota karalienė, apleidusi savo namus ir karalystę, atvyko iš pasaulio krašto, kaip ant-roji karalienė Saba, prašyti Išganytojo malonių. Ir štai

---

¹ I. Jonynas, Vytauto ženklas.—„Vairas“, 1930, Nr. 6, p. 215.

² Ten pat, p. 216.

kai po kelių dienų buvo artinamasi prie Romos, sujudo visa apylinkė. Karalienei pasitikti iš vienos Tiberio pusės išėjo Kolumnai, iš antros — Ursinai ir su neapsakoma pagarba pasveikino karalienę".

Iš Kolumnų ir Ursinų giminės kildinami ir Lietuvos kunigaikščiai. Vadinasi, Jogaila, nors ir pagonis, bet garbingos kilmės.

I. Jonyno nuomonei nepritarė Konstantinas Avižonis (1909—1969). Jis mano, kad kaip J. Dlugošui, taip ir kryžiuočiams nebuvo pagrindo tokią teoriją išgalvoti arba bent ją skleisti. Kryžiuočių ordino magistrai ir jų metraštininkai darė viską, kad pažemintų Lietuvą ir jos valdovus. Be to, jei ta teorija būtų buvusi kryžiuočiams kuo nors paranki ir naudinga, ją galėjo sukurti daug anksčiau, vos tik susidūrę su prūsų ir lietuvių kalbomis. Kita vertus, šaltiniuose nėra net užuominų, kad Jogailos ir Jadvygos piršliai ir tomis vedybomis besirūpiną Mažosios Lenkijos ponai būtų ką nors panašaus skelbę. Jeigu prie tos teorijos kūrimo būtų Vytautas prisidėjęs, jis būtų ją tikrai priminęs kuriame nors laiške ordinui arba Lenkijos ponams¹.

K. Avižonis paremia A. Briuknerio nuomonę, jog tai pačių mokytų lietuvių darbas, pažadintas renesanso epochos humanistinių idėjų. Tik, žinoma, ne vieno Butrimo darbas. Renesansas paskatino rašyti tautų istorijas ir jų pradžios ieškoti antikoje. Reikalas, atrodo,

---

¹ K. Avižonis, Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a., Kaunas, 1939, p. 23.

aiškus. Tačiau teorijos, virtusios legenda, pradininko tebeieškoma ir dabar. Antai 1963 m. Marija Zachara-Vavžinčik paskelbė straipsnį, įrodinėjantį, kad ją sukūrę kryžiuočiai. Jie save laikę Cezario palikuonimis ir norėję pateisinti užkariavimus. Lietuviai karų su kryžiuočiais metu nors ir žinoję tą teoriją, bet ja nesidomėję. Be to, tuomet nebuvo ir reikalo ja remtis. Tik XV ir XVI amžiais, iškilus politiniams ginčams su lenkais ir rusais, lietuviams pasidariusi reikalinga sava kilmės istorija¹.

Spėjimas, kaip matome, visai ne naujas. Galima būtų nekreipti į jį dėmesio, jeigu jame nekyšotų noras paskelbti legendinę teoriją buvus provokiška ir nukreipta prieš kaimynus slavus. Autorė, matyt, nežinojo, kad XV a. buvo kita, ne mažiau romantiška ir populiari, lietuvių kilimo iš gotų teorija, kuriai pradžia davė Erazmas Stela. Šio rašytojo ir politiko kūrinys buvo provokiškas ir antilenkiškas. Jeigu romėniškąją teoriją būtų sukūrę kryžiuočiai arba mokyti jų talkininkai, Erazmo Stelos pastangos nebūtų susilaukusios jų pritarimo ir paramos.

Romėniškoji lietuvių kilmės teorija buvo bajoriškai patriotinė. Todėl ieškoti, prieš ką nukreiptas vienos ar kitos tautos bajorų patriotizmas, yra tas pats, ką gaudyti vėją lauke. Su tokiu pat rimtumu galima įrodyti,

---

¹ M. Zachara-Wawrzyńczyk, *Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu litwinów*. Zeszyty historyczne, t. III, Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 1963, str. 5—35.

kad jis nukreiptas prieš visus kitataučius ir kad jis prieš nieką nenukreiptas, kaip nenukreipta kalba ir tautinė sąmonė. Tik nenorint tautą pripažinti tauta, galima sakyti, kad jos noras pasididžiuoti ir save aukštinti buvo svetimųjų diktuojamas.

M. Jučas mano, kad romėniškoji teorija buvo nukreipta ne prieš ordiną ir ne prieš Lenkiją, o prieš Maskvos valstybės valdovus, norėjusius iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atsiimti rusų žemes ir pradėjusius vadintis visų rusų carais. Ivanas III 1493 m. pirmasis pasivadino caru, visos Rusios valdovu, ir stengėsi šį vardą įteisinti diplomatiniuose santykiuose su Lietuva. Lietuvos didieji kunigaikščiai nenorėjo jam to vardo pripažinti, nes jau Gediminas vadino save Lietuvos ir daugelio rusų žemių karaliumi. „Ne atsitiktinai Rusijoje,— rašo M. Jučas,— kaip tik XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje buvo platinama versija apie Gedimino prasčiokišką kilmę. Visoje romėniškoje lietuvių kilmės teorijoje Gediminas yra centrinė figūra. Visos tos teorijos svoriu siekiama surišti Gediminą giminytės ryšiais su Romos imperatoriumi Augustu, t. y. įrodyti jo romėnišką kilmę. Be to, romėniškoje lietuvių kilmės teorijoje labai daug dėmesio skiriama rusų žemių nukariavimui“¹.

Sprendžiant klausimą, prieš ką toji teorija buvo nukreipta, reikia skirti du dalykus: pačios teorijos atsirai-

---

¹ M. Jučas, Lietuvos metraščiai, Vilnius, 1968, p. 55—56,

dimą ir jos įrašymą į Lietuvos metraščių. J. Dlugošas, jį sekę lenkų kronikininkai M. Mechovita (Miechowita, 1456—1523), M. Kromeris (1512—1589) ir Lietuvos XVI a. humanistai su Mykolu Lietuviu (Tiškevičium) priešakyje skelbė bajoriškai suprastos lietuvių tautos kilmę, o ne feodalinės Lietuvos valstybės didžiųjų kunigaikščių giminystę su Romos imperatoriais. J. Dlugošui rūpėjo paaiškinti, iš kur kilęs Jogaila, išrinktas Lenkijos karaliumi, o Mykolui Lietuviui svarbu buvo patobulinti Lietuvos valstybės santvarką, kurią jis savo veikale kritikavo, tuo pačiu metu aukštindamas rusus ir totorius. Įtarti Mykolą Lietuvį priešišku rusams nėra nė mažiausio pagrindo. Apie lietuvių kilmę jis ėmė pasakoti, ragindamas Lietuvos bajorus gerbti lietuvių kalbą ir jos mokytis, nes ji esanti lotyniška. Štai jo žodžiai: „Gailėtis reikia, kad mes neturime mokslui eiti gimnazijų. Mes mokomės maskvėnų mokslo, kuris neturi nieko senoviška ir negali žadinti dorybingumo, nes rusų kalba svetima mums, lietuviams, t. y. italams, kilusiems iš italų kraujo“. Šie žodžiai reiškė siūlymą nuo rusų kalbos mokymosi ir vartojimo valstybės reikaluose pereiti prie klasikinės lotynų, kuri buvo aukštinama visų humanistų. Kad lietuvių kalba esanti pusiau lotyniška, esą matyti ne tik iš žodžių, bet „ir iš senų romėniškų įpročių, kurie ne taip seniai nustojo gyvavę, kaip antai: iš žmonių lavonų deginimo, iš burčių, iš spėjimų pagal paukščių skraidymą, gyvulių vidurius ir kitų prietarų, kurie iki šiol dar užsilikę kai

kuriose vietose, o ypač iš Eskulapo garbinimo tuo pačiu žalčio pavidalu, kuriuo jis kitados buvo atkeliavęs iš Epidauro Romon ir čia laikomas didelėje pagarboje. Čia yra garbinami ir šventieji namų dievai, mirusiųjų vėlės, miestų, kelių, namų globėjai, namuose gyvenančios gerosios dvasios, kalnai, olos, ežerai, girios. Ne taip dar seniai užgesinta krikšto vandeniui toji šventa ir amžina ugnis, kuri buvo kūrenama romėnų ir žydų papročiu aukoms deginti¹.

Lietuvių ir lotynų kalbų giminystei įrodyti jis pateikia 74 įvairių kalbos dalių žodžius, kurie abiejose kalbose skamba vienodai arba tą patį reiškia. Mykolas Lietuvis smulkiai aprašo ir romėnų kelionę, nors jų vado Viliaus vardo nemini. Ne tas jam rūpėjo. Į Lietuvos žemę tuos ateivius atbloškusi audra. Julijaus Cezario laikais tie Romos piliečiai ir kariai išplaukė Reinu į jūrą, norėdami patekti į Britaniją, tačiau jiems tat nepavyko. Pašėlusi audra išblaškė jų laivyną, ir dalis laivų atsidūrė prie kranto, kur tuomet buvusi Platelių pilis Žemaitijoje. Ir autoriaus gyvenimo laikais prie to kranto buvę atvykę kažkokie užjūrio kraštų laivai. Čia sušlubavo Mykolo Lietuvio geografinės žinios, arba jis Platelius supainiojo su Palanga. Jo žiniomis, tie ateiviai, lietuvių protėviai, patyrę daug pavojų, labai išvargę, turėdami belaisvių, vyrų ir moterų, karių įpročiu apsigyveno pala-

---

¹ Mykolas Lietuvis. Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius, Vilnius, 1966, p. 49–50.

pinėse prie židinių, kurių esą dar daug užsilikusių Žemaitijoje. Pasilsėję ir atsigavę ateiviai patraukę tolyn, užvaldę gretimus jotvingius, o paskui roksolanus, arba rutenus (rusus), kuriuos tuo metu, kaip ir maskvėnus, valdė Užvolgio totoriai. „Atskirų rusų pilių viršininkais buvo vadinamieji baskakai; juos išvijo mūsų protėviai italai, kurie vėliau vadinosi litalais, o dar vėliau gavo lietuvių vardą. Po to savo įgimta drąsa išplėšę iš totorių, arba baskakų, vergijos rusų gimines, kraštus ir pilis, jie savo valdžią išplėtė nuo Žemaičių jūros, vadinamos Baltijos jūra, ligi Juodųjų jūrų, kur yra Boristeno žiotys, ir ligi antrosios romėnų kolonijos — Valachijos.“¹ Čia pabrėžiamas lietuvių nuopelnas, atimant rusų žemes iš totorių chanų valdžios, tačiau kokio nors priešiškumo rusams arba Maskvos valstybei visai nematyti, nors tuomet dėl tų žemių jau buvo kariaujama. Iškeliamas kilnumas ir narsumas, kaip būdinga lietuvių-romėnų savybė. Siūlymas vietoj rusų mokytis lotynų kalbos tuomet reiškė ne ką kita, kaip duoklę renesanso epochos reikalavimams.

Nuo pat Lietuvos valstybės susidarymo lotynų kalba buvo susisiekiama su užsienio šalimis. Lotyniškai rašyti Mindaugo žemių užrašymo aktai ir Gedimino laišakai. Prijungus prie Lietuvos baltarusių ir ukrainiečių žemes, valstybės vidaus reikaluose įsigalėjo rusų

---

¹ Ten pat, p. 51.

kalba, ir iki XVI a. niekas nesiūlė jos keisti kuria nors kita gyva arba mirusia kalba. Giminystė tarp lietuvių ir lotynų kalbų buvo aptikta, tik pasikeitus pažiūroms į antikos pasaulį. Renesansas padarė antiką visko autoritetu. Humanistai ieškojo joje idėjinės ir moralinės atramos prieš krikščionišką viduramžių kultūrą. Aukštinant antikinį meną ir mokslą, savaime didėjo pagalba ligi tol smerktai ir persekiotai pagonybei. Jeigu ligi tol į lietuvius Europoje buvo žiūrima iš aukšto, kaip į paskutinius pagonis, tai plintant renesansinėms pažiūroms, kaip antika, taip ir pagonybe imta didžiulis. Bajorui prisipažinti lietuviu, tebesančiu pagonybės įtakoje, nebebuvo gėda¹.

Lietuvių kildinimas iš romėnų nebuvo išimtinis reiškinys. Renesanso epochoje daugelio tautų mokytojai žmonės ieškojo senųjų kultūros kelių, vedusių į antikinę Romą. Antika buvo pradedama kiekvienos tautos istorija. Prancūzijoje tuomet buvo tvirtinama, kad frankai — trojiečių ainiai, o Vokietijoje germanai buvo statomi greta graikų ir romėnų, vendai buvo laikomi vandalų, bavarai — iliriečių palikuonimis. Maskvos valstybės valdovai kilmės ryšių ieškojo Bizantijoje ir Romoje. Janas Dlugošas taip pat buvo renesansinių pažiūrų įtakoje, todėl jam atrodė, jog lietuvių pagonių kalbiniai ir religiniai ryšiai su romėnais visai patikimi. Romėniškos lietuvių kilmės legendos jam ne-

---

¹ J. Jurginis, Renesansas ir humanizmas Lietuvoje, Vilnius, 1965, p. 125.

reikėjo kurti. Jis ją rado jau stipriai prigijusią karaliaus rūmų aplinkoje.

Sekdamas J. Jakubovskiū, Lenkijos Liaudies Respublikos istorikas J. Ochmanskiis mano, kad ją greičiausiai sukūrę lietuviai studentai, mokęsi Krokuvos universitete, vykstant 1447—1453 m. politiniam ginčui¹. Jo nuomonei galima būtų pritarti, jeigu nebūtų jai prieštaraujančių dalykų. Ginčas vyko J. Dlugošo ir jo globėjo Z. Olesnickio politinės veiklos metu. Jie abu buvo priešingi bet kokiam Lietuvos savarankiškumui. Todėl J. Dlugošas negalėjo kaip tik tuo metu dėti į „Lenkijos istoriją“ savo priešininkų kuriamos legendos. Be to, negalima paneigti ir P. Dusburgo užuominos, užrašytos XIV amžiuje. Todėl atrodo tikra, kad lietuvių kildinimas iš romėnų klostėsi XIV amžiuje ir, Jadvygai tekant už Jogailos, jis jau švelnino priešišką nuomonę apie lietuvius kaip apie paskutinius Europos pagonis.

PALEMONAS IR JO SŪNŪS

J. Dlugošo užrašytą legendą perėmė Lietuvos metraščio kūrėjai ir visi XVI a. istorinių raštų autoriai, nors kiekvienam jų kildavo vienokių ar kitokių neaiškumų, ypač dėl iškeliavimo laiko ir keliautojų gentinės arba tautinės priklausomybės. J. Dlugošas svyra-

---

¹ Ochmanski, Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku, Białystok, 1965, str. 49.

vo dėl romėnų atkeliavimo į Lietuvą laiko. Vienoj vietoj jis spėjo juos išvykus Pompėjaus ir Cezario arba jų įpėdinių laikais, kitoj vietoj sako, gal Marijaus ir Sulos. Mykolas Lietuvis, remdamasis Luciju Floru, teigia, kad Cezario, nes šis valdovas siuntęs karius ir Romos piliečius į kolonijas sulaikyti besiveržiančių skitų. Be to, Cezaris, nugalėjęs germanus, išnaikinęs juos Galijoje ir užkariavęs Pareinės dalį, ketino plaukti į Britaniją, nors ir nesėkmingai.

Jonas Lasickis abejojo Mykolo Lietuvio žinių tikrumu. Jis rašė: „Senieji (rašytojai) pasakoja, kad samagitų (jie patys save vadina žemaičiais) protėviai buvę italai. Imperatorius Neronas, ketindamas traukti į karo žygį, kvietęs į jį taip pat romėnų tremtinius, gyvenančius nederlingoje Giaro saloje. Tačiau šie, bijodami imperatoriaus žiaurumo, išžudė kvietėjus, du ar tris kartus atplaukusius pas juos, o patys jų laivais nuplaukė į Juodąją jūrą. Iš čia jie per miškingas stepes (tų miškų didelė dalis šiandieną jau iškirsta ir šios vietos vadinamos Rusija, Podolija ir Lietuva), kur kitados romėnai keliaudavo medžioti, prasiskverbė ligi Baltijos jūros, kurią rusai pagal vieną variagų tautą, tada priklausiusią Livonijai, vadino Variagų jūra. Kad šitai yra buvę, rodo šios tautos stabmeldystė ir apskurumas, panašus į romėnų, o kita vertus — kalba, kažin kaip sudaryta iš lotynų ir barbarų kalbų. Mykolas, rašydamas apie totorių ir savųjų lietuvių papročius, penktame fragmente truputį kitaip pasakoja: jis tvirti-

na, kad dalį Julijaus Cezario laivyno, plaukusio iš Galijos į Britaniją, audros atnešusios prie Žemaičių kranto, kur dabar yra Platielių pilis¹. Toliau J. Lasickis kartoja Mykolo Lietuvio žinią apie ateivių apsigyvenimą palapinėse prie židinių, apie jų nukariavimus ir nuo savęs priduria: „Toks spėjimas ne be pamato: mat, Žemaitija dėl jūros artumo pavadinta žemesniąja žeme, o Lietuva — aukštesniąja; lietuvių ir žemaičių beveik ta pati kalba, tas pats apsirengimas, tie patys papročiai, beveik ta pati religija“².

Lietuvos metraštyje įrašyta nemaža naujovė. Romėnai atsikėlė į Lietuvą, bėgdami nuo Nerono žiaurumų ir savavaliavimo, o jų vadas buvo Palemonas, Romos kunigaikštis ir Nerono giminaitis. Jame nėra lietuvių ir romėnų giminystės įrodinėjimų arba jų kalbos, papročių ir tikybos panašumo aiškinimo. Visas dėmesys skiriamas kunigaikščių ir didikų kilmei. Kad lietuviai kilę iš romėnų, metraščio autoriams buvo visiškai aišku. Ši legenda jau plačiai buvo paplitusi, ir jos aiškinti jiems nebereikėjo.

Lietuvos metraščių sudaro daugiau kaip 25 teksto variantai. Juos reikia skirti į dvi pagrindines dalis: į sudarytus iki XVI amžiaus ir sudarytus XVI amžiuje. Pirmieji variantai neturi legendinės dalies. Jie pradeda Lietuvos istoriją dėstyti nuo Gedimino, antrieji — nuo

---

¹ J. Lasickis, Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus, Vilnius, 1969, p. 13—14.

² Ten pat, p. 14.

romėnų vado ir kunigaikščio Palemono atsikėlimo į Lietuvą, stengiantis surišti Gediminą giminystės ryšiais su Palemonu.

Jeigu lietuvių kildinimas iš romėnų sietinas su tautiniu, tai didžiojo kunigaikščio giminiavimas su imperatoriumi — su valstybiniu patriotizmu. Į legendinės Lietuvos metraščio dalies parašymą visų pirma reikia žiūrėti kaip į renesansinės kultūros įtakos vaisių. Viduramžiais visuotinės istorijos buvo rašomos nuo pasaulio sutvėrimo, nuo dievo valios pasireiškimo. Lietuvos metraštyje dievo ir jo valios įsikišimo visai nėra. Lietuvos istorijos net legendinėje dalyje nėra angelų ir velnių išdaigų, nėra saulės sūnų arba iš jūros putų atsiradusių didvyrių. Legendinė metraščio dalis rodo jos autorių pastangas pradėti Lietuvos istoriją nuo garbingos antikos ir tokiu būdu įvesdinti lietuvius, visų pirma jų valdovus, į kilmingų tautų tarpą.

Politinė legendinės dalies reikšmė lengvai pastebima, nes ji paneigė užsienio metraštininkų prasimanymus apie žemą Gedimino ir tuo pačiu jo palikuonių, Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, kilmę. Kelti valdovų garbę tuomet reikė aukštinti savo valstybę. Kryžiuočiai apie 1411 metus, norėdami pažeminti Jogailą ir Vytautą, paskelbė memorialą, kuriame sakoma, kad Gediminas žemos kilmės, nes buvęs kunigaikščio Vytenio arklininkas. Jis užmušęs savo valdovą, vedęs jo

žmoną ir užgrobęš sostą¹. Ši pikta, Gediminą šmeižianti žinia pateko į lenkų ir rusų metraščius. Viename XV a. pradžios Voskresensko metraščio variante teigiama, kad pirmieji Lietuvos valdovai kilę iš Smolensko. Vytenis buvęs Smolensko kunigaikštis. Jis išsigelbėjęs nuo totorių jungo, apsigyvenęs Žemaitijoje ir vedęs vietinio bitininko dukterį. Jis buvęs bevaikis ir miręs žaibo nutrenktas. Jo žmoną paėmęs jo vergas, arklininkas Gediminas². Nors čia nesakoma, kad Gediminas žmogžudys ir sosto grobikas, tačiau žinia prikišamai rodo žemą jo ir jo vaikų kilmę. Vytenio našlė — nekilinga moteris, bitininko duktė, o antrasis jos vyras — buvęs vergas, tad kokie kunigaikščiai gali būti jų vaikai? Jie prastuoliai.

Lietuvos metraščio žiniomis, kartą per Ariogalą važiavęs Traidenis ir pamatęs žaidžiant gražų berniuką, vadinamą Vytenio vardu. Berniukas didžiajam kunigaikščiui labai patikęs, ir todėl jį pasiėmęs į savo dvarą. Iš pradžios Vytenis buvo rūmininku, o vėliau pakeltas į maršalus. Po Traidenio mirties jis buvęs išrinktas didžiuoju kunigaikščiu. Su Traidenio mirtimi pasibaigusi iš Romos su Palemonu atkeliavusios Centaurų giminės dinastija ir prasidėjusi jos bendražygės, Kolumnų giminės, dinastija. Pirmuoju šios, lietuviškai pasakytume, Stulpų giminės valdovu buvo Vytenis. Iš

---

¹ *Scriptores Rerum Prussicarum* (toliau — SRP), Bd. V, Leipzig, 1874, S. 223.

² ПСРЛ, XVII, стр. 413, 589.

jo sostą paveldėjo jo sūnus Gediminas¹. Taip skelbė Lietuvos metraštis. Jame aiškiai matyti, kaip Vytenio ir Gedimino kilmė siejama su Palemonu.

Lietuvos metraštis neperėmė iš J. Dlugošo romėnų ateivių vado Viliaus, kuris įsteigęs savo vardu sostinę ir pavadinęs juo abi per Vilnių tekančias upes. Legendinėje Lietuvos metraščio dalyje Gediminas skelbiamas Vilniaus įkūrėju ir pasakojama jo sapno apie geležinį vilką legenda. Ši legenda, be abejo, paremta tiesa, kad sostinės atsiradimas sutapo su Gedimino dinastijos pradžia.

Visai nesunku pastebėti skirtumą tarp J. Dlugošo ir metraštininko pažiūrų į Gediminą. Rašydamas apie Gediminą, J. Dlugošas priminė kryžiuočių paskleistą žinią apie žemą šio valdovo kilmę; jos nepatvirtino, bet ir nepaneigė. Patvirtindamas būtų pažeminęs ne tik lietuvius, bet ir lenkus. Gediminas — Jogailos senelis. Jeigu senelis prastas, ne kunigaikštiškos kilmės, tai tokios pat kilmės ir jo vaikai, nes kilmė paveldima. Būtų buvę nesuprantama, kaip lenkų ponai, būdami tokie išdidūs, galėjo kviesti savo karaliumi negarbingos kilmės pagonį.

Legendinės Lietuvos metraščio dalies autoriai pasitarnavo to meto Lietuvos valstybei tuo, kad privedė jos istoriją iki antikos laikų ir apgynė jos valdovus nuo pikty, juos žeminančių prasimanymų. Vadinas,

---

¹ ПСРЛ, XVII, стр. 370–371, 490.

aiškiai matyti, ką jie gynė, o ne ką puolė, už ką, o ne prieš ką jie stojo.

Pirmą kartą Palemono vardas paminėtas platesniojoje Lietuvos metraščio redakcijoje, pavadintoj Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Žemaitijos metraščiu. Šis metraštis sudarytas XVI a. pradžioje. Jame sakoma, kad Palemonas — Romos kunigaikštis, Nerono giminaitis, apleidęs savo tėvynę kartu su žmona, su vaikais, tarnais, turtu ir su 500 bajorų. Bajorai taip pat vykę su šeimomis. Vieno astronomo padedami, jie išplaukė į vakarus, ieškodami kraštų, kur galėtų sustoti ir apsigyventi. Bajorai buvę keturių kilčių: Centauro, Kolumnų (Stulpų), Rožių ir Ursinų (Meškos).

Palemono bajorų kilčių vardai reiškė herbų pavadinimus. Herbai tuomet buvo ne tik garbės, bet ir praktikos dalykas. Herbo emblema vaizdavo ne tik alegorišką valstybės ar aukšto jos pareigūno kilmę, bet atstovavo jo vardui, pavardei ir svarbiausia — parašui. Kyla klausimas, ar pirma atsirado Palemono bajorų herbų pavadinimai ir po to, juos sekant, buvo sukurti herbai, ar atvirkščiai? Yra pagrindo teigti, kad pirma atsirado herbai ir po to buvo jiems sugalvoti lotyniški pavadinimai. Lietuvoje vartotus herbus užrašė J. Dlugošas, darydamas Žalgirio mūšyje dalyvavusių pulkų sąrašą. Vienas iš to meto Lietuvos pulkų savo vėliavoje turėjo vytį (raitelį, užsimojusį kalaviju), kitas — Gedimino stulpus. Nežinodamas, kaip šį stulpų ženklą pavadinti, J. Dlugošas savo istorijoje jį nupiešė. Ka-

dangi Žalgirio mūšis įvyko anksčiau, negu parašyta legendinė Lietuvos metraščio dalis, reikia manyti, kad esamiems herbams buvo sugalvoti romėniški pavadinimai, o ne atvirkščiai. Žemaičių meška buvo pavadinta ursinu.

Metraštininkas, pasakodamas apie Lucko suvažiavimą, kuriame buvo siūloma vainikuoti Vytautą karaliumi, teigia, kad Lietuvos didikai, tik imperatoriaus Sigismundo įkalbėti 1413 m. sudarant Horodlės uniją, sutikę priimti lenkų bajorų herbus. Esą, tada lietuviai pareiškę imperatoriui ir Vytautui: „Lenkai senovėje nebuvo šlėktos, o tik prasti žmonės; jie neturėjo savų herbų, herbus jiems suteikė čekų bajorai, priimdami už tai iš lenkų labai dideles dovanas ir tuo lenkus su bajorindami. Mes esame senieji Romos bajorai. Mūsų tėvų tėvai su herbais atėjo į šiuos kraštus ir juos vartojo. Ir mes dabar juos turime ir vartojame kaip savuosius, dėl to kokių nors naujų herbų mums nereikia.“ Imperatorius į tai atsakęs: „Mes ir patys žinom, kad jūs esate romėnų kilmės bajorai ir ne tam jūs turite priimti iš lenkų herbus, kad taptumėte šlėktomis, nes jūs esate senesni ir savo kilme vyresni už lenkus, bet imate iš jų herbus vienybei ir brolybei tarp jūsų palaikyti“¹.

Ir be paaiškinimų aišku, kas Lietuvos metraščio autoriams rūpėjo, nurodant, kokių kilčių buvo Palemono

---

¹ Хроника Быховца, Москва, 1966, стр. 83–84.

bajorai ir kokius jie turėjo herbus. Visi jie, beklaidžiodami vandenimis, priplaukę Nemuno žiotis ir plaukę toliau Nemunu iki Dubysos. Čia jiems labai patikę, todėl jie išlipę ir apsigyvenę.

Simonas Daukantas sako, jog esanti nerašyta pasaka apie jų kelionę Lietuvos upėmis. Prie Dubysos pamatę bažnyčią ir iš džiaugsmo sušukę: še — radom. Ir visi tą vietą praminę Seredžium. Plaukdami toliau Dubysa, įsinorėję pasilsėti šėtrose ant skardžio ir tarę: čia kiškim vėliavas, ir nuo to laiko atsiradęs miestas Čekiškė. Plaukdami dar toliau, priplaukę didelę ir tamsią girią ir, nebegalėdami toliau irtis, pasakę: ai yra galas. Ir taip atsiradusi Ariogala. Panašiai iš keliautojų posakių atsiradusi ir Betygala¹.

Vieta, kurioje keliautojai apsistoję, buvusi labai graži: aukšti kalnai, o už tų kalnų — lyguma ir nuostabus ažuolynas. Dirvose gerai derėję javai, o giriose buvę pilna žvėrių: taurų, stumbrų, elnių, lapių, kiauinių, voverių. Upėse knibždėte knibždėjusios žuvys, atplaukiančios iš jūros. Vietą, buvusią tarp Nemuno, Dubysos ir Jūros, slavų kalba jie pavadinę Pakrantės žeme, o lietuvių kalba — Žemąja žeme.

Po to minėtasis Palemonas susilaukęs trijų sūnų. Vyriausias buvęs Barkas, antrasis — Kunas, trečiasis — Speras. Barkas įsteigė miestą prie Jūros upės ir ėmė ten kunigaikščiauti. To miesto vardas — Jurbarkas.

---

¹ S. Daukantas. Darbai senųjų Lituvų yr Žemaycziu, 1822, Kaunas, 1929, p. 10.

Kunas nuėjo iki tos vietos, kur Nevėžis įteka į Nemuną, ir įsteigė miestą, pavadinęs jį savo vardu. Speras ėjo tolyn į rytus ir, priėjęs Nevėžį ir Šventąją ir dar trečią upę — Širvintą, rado gražiai apaugusį ežerą. Vieta jam patiko, ir jis čia įsikūrė, pavadinęs ežerą savo vardu. Kunigaikščiavo jis čia daug metų ir mirė nepalikęs įpėdinių. Jo valdiniai, pagerbdami jį romėnišku papročiu, pastatė stabą, pavadino Spero vardu, ėmė jam aukas nešti ir dievu laikyti. Kai stabas sunyko, ėmė tą vietą kaip šventą garbinti.

Likę be valdovo, Spero valdiniai kreipėsi į Barką, kuris gyveno Jurbarke, kad jis pasidarytų jų viešpačiu. Pasirodo, ir šis jau buvo miręs bevaikiu, o jo dalis perėjusi Kunui, kuris turėjo du sūnus: Kernių ir Živibundą, viešpatavusį Žemaitijoje. Kuno giminė dauginosi ir plėtėsi.

Kernius iškeliavo. Persikėlė per Nerį ir per Šventąją, rado vietą, kuri jam labai patiko, ir čia įsikūrė. Toji vieta buvo pavadinta Kernave¹. Toliau metraščio autoriai pasakoja panašias istorijas, mini kunigaikščių vardus, stengdamiesi pavaizduoti genealoginį medį nuo Nerono iki Gedimino. Kai kuriuos vardus, pavyzdžiui Skirmanto, pamini net du kartus, nors tarp jų šimto metų tarpas. Pagal šį metraščių, Palemono palikuonys viešpatavo iki XIII a. vidurio. Pasutinis buvęs Ringoldas, kuriam mirus išsibaigusi Pale-

---

¹ ПСРЛ, XVII, стр. 229.

mono giminė. Po to Lietuvos sostą užėmusi Kolumnų giminė, atkeliavusi drauge su Palemonu. Iš jos kilęs Vytenis ir Gediminas.

Nors ir kaip rūpestingai buvo rankiojami būtų ir nebūtų kunigaikščių vardai, šioje metraščio redakcijoje liko pamirštas Mindaugas. Minimi tik jo amžininkai: Živibundas, Daumantas, Švarnas. Čia ne tik išvedama Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kilmė, bet išaiškinamas visai kitaip, negu aiškino Dlugošas, ir Lietuvos vardo atsiradimas.

Po Kuno mirties Kernius užvaldęs Užnerio žemę iki Latgalijos sienos ir Brėslaujos pagal Dauguvą, o jo brolis Živibundas — Jurbarką, Kauną ir visą Žemaitiją. Tuo metu, kai Kernius viešpatavo Užnerio krašte, linksmindamiesi to krašto žmonės grojo ažuolinėmis dūdomis. Kernius savo tėvų kalba, atseit, lotyniškai, buvusias prie minėtų upių krantų žemes vadinęs „litus“, o tas dūdas ar trimitus, kuriomis grojo vietiniai žmonės,—„tuba“. Paprasti žmonės, nesupratę šios kalbos, ištardavę „litustuba“ arba tiesiog „Lietuva“, nes garsas b pasikeičia į v. Lietuvos vardu imta vadinti ir visa valstybė. Lietuvą nuo Žemaitijos skyrusi Neris upė.

Broliai Kernius ir Živibundas gyvenę santaikoje. Kernius neturėjo sūnų, turėjo tik vieną dukterį, vardu Pajauta. Senatvėje, nenorėdamas atstumti dukters nuo įpėdinystės, paėmė užkurį iš Centaurų giminės. Pajautos vyro vardas buvęs Girius. Jo tėvas Gimbutas

kunigaikščiavęs Žemaitijoje. Kaipgi Žemaitijoje atsirado Gimbutas, jeigu ten kunigaikščiu buvo Kuno sūnus, Kerniaus brolis Živibundas?

To paties metraščio kitame, Archeologinės komisijos surastame variante Kuno sūnus ne Živibundas, o Gimbutas, o Kerniaus užkuryš, Pajautos vyras Girius, laikomas Dausprungo iš Deltuvos sūnumi¹.

Plačiosios Lietuvos metraščio redakcijos (Bychovco kronikos) autoriai Palemono kelionę stengėsi pa-vaizduoti kaip galima smulčiau ir įtikinamiau. Pasakoma ne tik kokių kilčių jo bajorai buvo, bet ir kokie jų vardai. Iš Centaurų buvęs Dausprungas, iš Kolumnų — Prešporas Cezarinas, iš Ursinų — Julijonas, Rožių — Hektoras (Torogas). Jie plaukė Viduržemio jūra, pasiėmę vieną astronomą, kuris kelią rodė pagal žvaigždes. Pasukę laivus į šiaurę, aplenkdami Prancūziją ir Angliją, priartėjo prie Danijos, o Danijos karalystėje jūra susilieja su vandenynu. Iš ten atplaukė į Nemuno žiotis.

Šioje metraščio redakcijoje teigiama, kad šalia trijų Palemono sūnų savo kunigaikštystę įsteigęs ir Dausprungas iš Centaurų giminės. Jis pastatęs Ukmergės pilį ir pasivadinęs Deltuvos kunigaikščiu. Kernius su Gimbutu, norėdami praplatinti savo valdas, sutelkė lietuvių bei žemaičių būrius ir išžygiavo į Rusią Brėslaujos ir Polocko kryptimi ir padarė rusams daug žalos: nuteriojo žemę ir paėmė daug belaisvių. Tuo

---

¹ ПСРЛ, XVII, стр. 243.

metu, kai broliai terioję Rusią, žmonės, vadinėsi latviais ir gyvenę jūros pakrantėje, sužinoję, kad kunigaikščio Kerniaus nėra Lietuvoje, o Gimbuto — Žemaitijoje. Jie susirinko pulkais ir įsibrovė į Žemaitiją, tikėdamiesi grįžti su dideliu grobiu. Gimbutas, parvykęs iš žygio, rado Žemaitiją nusiaubtą; dėl to labai supyko ir puolė latvius. Vienus jų išmušė, kitus į nelaisvę atsivarė, o žemę paliko tuščią. Į ją iš jūros išsikėlė vokiečiai, pasidarė ištuštėjusios latvių žemės viešpačiais ir pasivadino livoniečiais.

Bychovco kronikoje Kernius mirdamas palieka Živibundą. Vadinaš, vietoj dukters Pajautos atsirado sūnus. Tuo tarpu Gimbutas Žemaitijoje savo įpėdiniu paliko Montvilą¹. Visai nesunku pastebėti, kad Palemono vaikų vardai padaryti iš vietovardžių. Iš Jurbarco atsirado Barkas, iš Kauno — Kunas, iš Kernavės — Kernius ir t. t. Kitą dalį legendinių kunigaikščių vardų metraščio autoriai pasiėmė jau iš istorijai žinomų asmenų. Juos perkėlė į ankstyvesnius laikus ir sugimiaviavo. Tačiau iš kur atsirado Palemonas? Juk kas nors tuo vardu buvo vadinamas? K. Būga reikalą aiškino šitaip: Palemono „pasaka yra XV amžiaus pabaigos ir XVI pradžios Lietuvos istorikų pramonė, pradžią gavusi vietos varde — Palemunės kalnas (ties Seredžiumi ant Nemuno). Palemunės kalnas, kitaip dar vadinamas Panemunės kalnu, sau vardą gavo nuo Nemuno

¹ ПСРЛ, XVII, стр. 477; Хроника Быховца, Москва, 1966, стр. 36.

upės. Istorikų Palemonas yra Palemuonės kalno eponimas¹. Palemunės ir Panemunės vardai vienodai žinomi Seredžiaus gyventojams. Šitaip buvo vadinamas prie pat Seredžiaus esantis išpūdingas pilies kalnas (piliakalnis). Pilis, pagal ano meto žmonių supratimą, turėjo būti vadinama jos valdovo kunigaikščio vardu. Šitaip vietovardis virto legendos asmenvardžiu.

Ne visuose metraščio teksto variantuose kunigaikščiais skelbiamų asmenų vardai sutampa. Perrašinėtojai ši bei tą pataisydavo arba papildydavo, kas jiems atrodė ne visai tikslu ar pageidautina tiems, kas kūrinių skaitys. Savo protėvius Lietuvos metraštyje rasdavo Radvilos, Pacai, Sapiegos, Oginskiai, Goštautai ir kiti didikai, buvę aukšti valstybės pareigūnai. XVIII a. didikų genealogijose Vilnius buvo tituluojamas Palemono miestų sostine, o Lietuva vadinama „Orbis Palaemonicus“².

Tris šimtus su viršum metų Palemono legenda keliavo po Lietuvos dvarus ir miestus ir XIX amžiuje drauge su romantizmu ir lietuvių kalba rašytomis istorijomis pasiekė ir kaimą. Dabar kiekvienas Kernavės gyventojas gali parodyti Pajautos slėnį. Net nebeįmanoma susekti, kada ir kur pirma šis slėnio vardas atsirado, metraščiuose ir iš jų atėjo į Kernavę, ar atvirkščiai: iš Kernavės drauge su Kernium pateko į metraščius? Teodoras Narbutas apie Pajautą (Pojata) šitaip

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. I, 1958, p. 187—188.

² M. Jučas, Lietuvos metraščiai, Vilnius, 1968, p. 69.

parašė: „Duktė Kerniaus, lietuvių kunigaikščio, viešpatavusio vidurio arba Užnerio Lietuvoje; to krašto Kernavės miestas buvo sostinė. Toji kunigaikštystė buvo žmona Živibundo iš Dausprungo giminės, dalinio Ukmergės kunigaikščio, kuris kaip kraitį gavo Kernavės kunigaikštystę. Garsėjo ji grožiu ir dora, tais laikais dievinamomis savybėmis. Mirė prieš 1220 metus. Jos sūnus, kunigaikštis Kukovaitis, pastatė statulą prie Žaslių ežero, nes po mirties ji susilaukė dieviškos pagarbos ir imta laikyti deive. Meldžiamasi jai buvo liepų gojuje ir garbė jai buvo atiduodama ligi paskutinių lietuvių pagonybės laikų.“¹

Bene pirmas Kukovaičio vardą paminėjo J. Długošas, pasakodamas apie lietuvių papročius. Jogailos tėvas Algirdas miręs pagoniškoje tamsybėje ir buvęs sudegintas Kukovaičio (Kokievejtos) gojuje, netoli Maišiagalos. XV a., kai Lenkijos istoriją rašė J. Długošas, Lietuvoje buvo Kukovaičio miškas, o XIX a., kai Lietuvos istoriją rašė T. Narbutas, Kukovaičio vardu atsirado kunigaikštis, Pajautos sūnus. Išeitų, kad miškas buvo pavadintas kunigaikščio vardu. Kaipgi tas galėjo atsitikti?

T. Narbutas legendą apie Pajautą ir Kukovaitį paėmė iš Lietuvos metraščio Olševo nuorašo, kuriame atpasakojus, kas atsitiko su Pajautos stabu, toliau rašoma: „Po to didysis Lietuvos ir Žemaitijos kunigaikš-

---

¹ T. Narbutt, Dzieje starożytne narodu Litewskiego. Mitologia Litewska, t. I, Wilno, 1835, str. 86.

tis Kukovaitis buvo labai teisingas, mylėjo savo valdinius ir numirė. Didžiuoju Lietuvos ir Žemaitijos kuni-
gaikščiu paliko savo sūnų Utenį. Šis savo tėvą Kuko-
vaitį labai gerbė ir jo atminimui ant kalno, prie Šven-
tosios, netoli Deltuvos, pastatė stabą, žmonių garbina-
mą kaip dievą. Po kiek laiko stabas supuvo, gojus iš-
augo ir žmonės pavadino jį savo pono Kukovaičio
vardu¹.

J. Dlugošas paminėjo Kukovaičio mišką, o Lietuvos
metraščio nuorašo autorius išaiškino, iš kur ir kaip
atsirado to miško vardas. Dlugošui Kukovaičio miš-
kas buvo netoli Maišiagalos; metraščio nuorašo au-
torius negalėjo nukelti jo prie pat Utenos (be abejo,
gavusios vardą nuo Kukovaičio sūnaus), tad paliko
netoli Maišiagalos, prie Deltuvos. Ano meto supratimu,
tai buvo netoli ir visai įtikima, kad kalbama apie
tą patį mišką.

Metraščio legendų įvairumas rodo to meto bajo-
rų ir miestiečių tautinį sąmonėjimą bei kultūrinį ki-
limą. Jie norėjo žinoti ne tik Lietuvos valdovų ir savo
tėvų genealogiją, bet ir miestų bei žymesnių vietovių
pavadinimų kilmę. Todėl metraščio nuorašų gamin-
tojai buvo kūrėjai, o ne paprasti kopijuotojai. Jie
stengėsi atsakyti į skaitytoją dominančius, su vietos
istorija susijusius klausimus. Taip atsirado ne tik le-

---

¹ ПСРЛ, XVII, стр. 429.

gandinės metraščio dalies variantai, bet ir legendos apie istorinius asmenis.

Archeologinės draugijos, Ročinskio, Bychovco nuorašuose pasakojama legenda, kaip Gediminas įkūrė Vilnių, kaip jis medžioklėje užmušė taurą, po to sapnavo šimtą vilkų staugiant, kaip sapną išaiškino žynys Lizdeika ir didysis kunigaikštis sostinę iš Trakų perkėlė į Vilnių.

Olševo nuorašo autorius įrašė naują legendą apie Kęstučio vedybas. Tolimoje Palangoje, ties jūra, gyvenusi mergaitė, vardu Birutė, kuri buvo pažadėjusi savo dievams nekaltybę ir pati gerbiama kaip deivė. Ir atjojęs pas ją kunigaikštis Kęstutis, ir patikusi labai jam ši mergelė, nes buvusi graži ir išmintinga. Jis prašęs ją, kad taptų jo žmona. Bet ji nenorėjusi sulaužyti įžado ir jam atsakiusi: „Pažadėjau savo dievams išlaikyti nekaltybę ligi savo gyvenimo galo“. Kunigaikštis Kęstutis pagrobęs ją iš tos vietos ir nusivežęs labai garbingai į savo būstinę, į Trakus. Ir sušaukęs savo draugus, iškėlęs puikias vestuves ir paėmęs šią mergelę Birutę sau per žmoną. Iš tos pagrobtosios dievų vaidilutės gimęs didis Lietuvos valdovas Vytautas¹.

Ši legenda labai primena vėlyvųjų viduramžių riterių nuotykius. Joje pagoniškas nuotakos grobimas

---

¹ Ten pat, стр. 441.

supintas su krikščionišku riteriškumu. Kaip legendinių asmenų kildinimas iš Romos, taip ir istorinių asmenų biografijų puošimas legendomis buvo XIV—XVI a. lietuvių kultūros reiškinys.

PUSDIEVIO GELONO PALIKUONYS

Jau minėjome, jog kai kurie Lietuvos metraščio nuorašai Vytenį ir Gediminą, pradėjusius Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Gediminaičių dinastiją, kildina iš Smolensko arba kitos kurios rusų žemės. Tuose nuorašuose nėra Palemono legendos. Nors juose įsakmiai nepabrėžiama, tačiau leidžiama suprasti, kad Lietuvos valdovai — rusų kilmės. Yra ir mažai žinomas metraštis, turintis legendinę dalį, aiškinančią, kaip lietuviai atsirado iš pusdievio Gelono. Nors ši legenda nėra tokia populiari, kaip romėniškoji, tačiau reikia su ja susipažinti, nes ji rodo skirtingas Rytų ir Vakarų kultūros įtakas.

Teodoras Narbutas parašė devynių tomų Lietuvos istoriją, kurios pirmąjį tomą paskyrė lietuvių mitologijai ir šeštąjį jo skyrių pavadino „Bohaterowie, Półbogi, Didziaviry“¹. Pirmasis į mitinius didvyrius pateko Gelonas. Žinias apie jį autorius ėmė iš Raudonės metraščio, parašyto lotynų kalba ir pavadinto „Codex selectus. Dedicatio Serenissimo Magno Duci Lithua-

---

¹ T. Narbutt, Dzieje starożytne narodu Litewskiego. Mitologia Litewska, t. I, Wilno, 1835, str. 156.

niae, Samogitiae, Russiae etc. etc. etc. Alexandro, Domino clementissimo". Vadinas, jis skirtas didžiojo kunigaikščio Aleksandro (1492—1506) garbei. Raudonėje, senoje mūrinėje pilyje, kurią valdęs kunigaikštis Zubavas, buvęs vietinis archyvas. Jį betvarkant, rastas pergamentu įrištas rankraštis. Įrišimo pakraščiais įspaustos arabeskos, o viduryje — gotiška rozetė. Teksto pradžioje įdėta dešimties puslapių panegirika Jogailaičiams su jų kilmės aiškinimu, ir toliau pateikti antikinių autorių veikalai: Vergilijaus eklogos, Horacijaus odės ir Senekos tragedijos. Rankraščio gale Antonijaus Korčako ar Korsako parašas ir 1488 metų data.

Štai kas pasakojama tame Raudonėje rastame rankraštyje. Gilioje senovėje, kai užrūstintas dangus bausdavęs žmonių giminę, paleisdamas hidras, chimeras, kentaurus, harpijas ir kitas nežemiškas pabaisas, tada tik didvyriai teįstengdavę tas baisybes nugalėti. Tarp tokių didvyrių buvęs Heraklis, Dzeuso ir Alkmenės sūnus.

Tais labai senais laikais lietuvius iš pietų ir vakarų puldinėjo antropofagai, ėdantieji žmones. Tie žmogėdros grobdavo vyrus ir moteris į nelaisvę, nusitempdavo už ežero ir suėsdavo. Iš kaulų savo dievų garbei jie sukrovė didelę piramidę. Ir atsirado lietuvių didvyris, sūnus Ilonos, arba Iglonos, vardu Gelonas. Jis pradėjo karą su tomis žmones ėdančiomis pabaisomis. Iš pradžių jas nusilpnino ir pagaliau visai sunaikino.

Padavimai sako, kad Gelono tėvas buvęs senovės lietuvių dievas, o motina — vaidilutė. Po daugelio didvyriškų žygių jo vardas prigijęs lietuvių valdovams. Jo palikuonys gyvenę jūros pakrantėje ir buvę labai gerbiami.

Kai švedai normanai užvaldę Žemaitiją, Gelono sūnūs, kaudamiesi su jais jūros ir sausumos mūšiuose, vienas po kito žuvo, ir iš pusdievių Iegelonidų gyvas liko tik kunigaikštis Iminas. Jis jaunystėje buvęs išvežtas į lietuviams draugišką dregovičių žemę. Ten jis gyveno Igmenės pilyje, o jo palikuonys valdė tai piliai priklausančią žemę. XII amžiuje, kunigaikščiui Igoriui užvaldžius tą žemę, Imino vaikaitis, Glapiminas, persikėlė atgal į Lietuvą. Jo sūnus buvo Sutinkas, o vaikaitis — Darmunimundas, gyvenęs Žemaitijoje. Darmunimundo sūnus Liutavoras 1262 m. atstatęs senovės Ariogalą. Po tragiškos Lietuvos ir Rusios kunigaikščio Mindaugo mirties jo žudikai, kunigaikščiai Daumantas iš Užugirio (Transilvaticus), Treniota iš Žemaitijos ir Tautvilas iš Polocko, pasidalijo valdas ir pasidarė labai turtingi. Jie užmušė ir du Mindaugo sūnus. Šitame sąmyšyje Treniota nužudė Tautvilą. Bijodamas polockiečių ir Tautvilo sūnaus, jis suiminėjo ir sodino į kalėjimą Polocko bajorus, išskyrus vieną — Prokopą. Tas Prokopas buvo išdavikas. Treniota pasiuntė jį į Polocką, kad jaunąjį Ivaną, Tautvilo sūnų, nudaigotų ir jį remiančius bajorus suimtų. Ivanas, norėdamas išgel-

bėti Polocko ponus nuo gresiančios nelaimės, išvyko į Naugardą ir ten pasidarė vienuoliu.

Lietuvos ponai visuotiniame suvažiavime jau po Treniotos mirties nutarė pasiųsti 1264 m. Liutavorą Polocko užimti ir jį valdyti. Liutavoro sūnus buvo Vytenis, gimęs 1232 m. Žemaitijoje ir gyvenęs Ariogaloje. Jis pasižymėjo kautynėse su totoriais, bet buvo patekęs į jų nelaisvę ir laikomas Batijaus stovykloje, Kumanės žemėje. Paleistas iš nelaisvės, drauge su tėvu valdė Polocką. Tuo metu Lietuvoje buvo daug sąmyšio ir neramumų. Lietuvos ponai, suvažiavę į Kernavę, vadovaujami vienuolio Laurentijaus, Trabuso sūnaus, išrinko Vytenį Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Vytenis mirė 1315 m., kelyje nutrenktas perkūno.

Jis turėjo tris žmonas, vesdamas vieną po kitos mirties. Iš pirmosios 1257 m. gimė Gediminas, iš antrosios, Gvaželutos, 1295 m. gimė Vainius, trečioji neturėjo vaikų. Lietuvos ponai Gediminą didžiuoju kunigaikščiu paskelbė 1316 m. Ligi tol jis turėjo valdą Žemaitijoje, gyveno Ariogaloje ir pagarsėjo kovose su kryžiuočiais bei kalavijuočiais. Gediminas turėjo tris žmonas: Vidą, Olgą ir Jaunę, iš kurių susilaukė septynių sūnų. Vida buvo švediškos kilmės bartninko (bitininko) Vidmanto iš Kuršo duktė. 1276 m. ji pagimdė sūnų Montvilą, kas reiškė Vidos Pasaulį, ir po jo Narimundą — Pasaulio Pabaigą. Vida mirė ką tik jį pagimdžiusi, 1277 m. Antroji buvo Olga, Smolensko kunigaikštytė, iš jos gimė sūnus Olgerdas (Algirdas), reiškiantis

Olgos Džiaugsmą, ir Kęstutis (Kiejstut), reiškiantis Vikruolį. Trečioji — Jaunė, arba Ieva, taip pat rusų kunigaikštystė, Ivano Vsevolodovičiaus, Polocko kunigaikščio, mirusios Gedimino žmonos Olgos brolio duktė. Ji pagimdė Liubartą, Jaunutį ir Kariją.

Gediminas, eidamas didžiųjų savo pirmtakų keliu, ant Tauro kalno užmušė didelį taurą. Neries ir Vilnios santakoje pastatė dvi pilis ir prie jų miestą, kurio likimą išpranašavo Lizdeika. Jeigu tauro užmušimo vietoje būsianti pastatyta sostinė, tai ji bus didžiausias ir priešų nepaimamas Lietuvos miestas.

Toliau T. Narbutas Raudonės metraščio turinio nebepasakoja, o tik pasako, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių genealogija privedama iki Kazimiero Jogailaičio. Be T. Narbuto, niekas daugiau šio metraščio nemini, o jo lotyniškas originalas į archyvus arba privačius rinkinius nepateko. Kilo įtarimas, ar tik nebus T. Narbutas pats jį sukūręs. Šaltinių padirbinėjimu jis jau buvo ne kartą viešai apkaltintas.

T. Narbutui, kaip romantikui, užteko fantazijos, bet stigo kritiško požiūrio į šaltinius. Todėl nenuostabu, kad dalis jo paskelbtų dokumentų pasirodė netikri; tai davė progos apkaltinti jį sąmoningu falsifikavimu. Buvo mestas įtarimas, ar tik nebus jis sukūręs ir plačiojo Lietuvos metraščio — Bychovco kronikos, nes tą metrašį jis surado ir paskelbė. Dabar paaiškėjo, kad įtarimo būta be pagrindo.

Į romantikų nekritiškumą reikia žiūrėti atlaidžiai. Nereikia T. Narbuto įtarti, kad jis būtų sąmoningai dokumentus kūręs. Kyburgo kelionę į Lietuvą Vytauto valdymo laikais ir kitus dalykus, pripažintus falsifikatais, greičiausiai jam sukūrė istorijos šaltinių pateikėjai. Kadangi viešųjų archyvų tada nebuvo, kiekvienas istorikas stengėsi turėti savo archyvą iš dokumentų originalų arba nuorašų. Į kolekcionierių rankas patekdavo ne tik padirbtų monetų, bet ir rankraščių.

Jeigu T. Narbutas būtų sukūręs legendą apie Lietuvos kunigaikščių kilmę iš pusdievio Gelono, tai mums būtų nesunku atspėti to jo darbo tikslą. Betgi jo visos simpatijos romėniškosios legendos pusėje. Jeigu jis būtų ką kūręs, tai tik šiai legendai paremti arba pagražinti. Gelono legenda priešinga romėniškajai, ji kildina Lietuvos valdovus iš Polocko žemių ir giminiuoja juos su rusais.

J. Jakubovskis mano, kad Raudonės metraščio autorius — Antonijus Korčakas, buvęs didžiojo kunigaikščio Aleksandro kapelionas. Data 1488 m. klaidinga, nes tais metais Aleksandras dar nebuvo didžiuoju kunigaikščiu. Suklysta arba rašant, arba spausdinant; turėtų būti 1498 m.¹

Rašinio stilius, antikinių dievų paminėjimas ir antikinių autorių tekstų įterpimas rodo, kad tai būta žmo-

---

¹ J. Jakubovskis, Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją, Kaunas, 1921, p. 36.

gaus, artimo humanistams. Bet iš kur jis ėmė žinias? Neabejotina, kad didvyris Gelonas, dievo ir vaidilutės sūnus, yra sumanaus humanisto vaizduotės vaisius. Kovojantis su žmogėdromis didvyris galėjo būti paimtas iš kurios nors vietinės legendos, o Gelono, Jogailaičių protėvio, vardas neabejotinai sugalvotas. Lenkijoje Jogailaičiai vadinami Jagelonais, tad iš jų vardo ir padarytas Gelonas, o jo motina Iglona.

Gelonais buvo vadinama viena senovės sarmatų tauta, gyvenusi dabartinėje Ukrainoje. Pagal Herodotą, tai emigravę iš savo tėviškės graikai, apsigyvenusieji tarp slavų. Jų politinis centras buvo Gelvo miestas, netoli dabartinio Kijevo. Nuo IV amžiaus gelonų vardas literatūroje nebeužtinkamas. Nėra pagrindo manyti, kad A. Korčakas būtų iš jų skolinęsis vardą, nes jis savo istorijos su tais graikų išeiviais visai nesieja.

J. Jakubovskis teigia, kad Petro Dusburgo „Prūsų kronikoje“ minimi smulkių Lietuvos kunigaikščių Gelonų vardai, tačiau minimi tarp kitko, be kokio nors pasižymėjimo¹.

Gelonidų vardas esąs paimtas iš tos kronikos. Šitaip teigdamas, J. Jakubovskis apsiriko. Gelonas minimas ne pačioje Dusburgo kronikoje, o jos priede — Adomo Bremeiečio (1045—1072) parašytos bažnyčios istorijos ištraukoje. Ten kalbama ne apie lietuvius, o apie gotus, ir Gelono vardu vadinama upė, o ne kunigaikštis². Rau-

---

¹ Ten pat, p. 36.

² *Scriptores Rerum Prussicarum*, Bd. I, Leipzig, 1861, S. 240.

donės metraščio autorius Dusburgo nežinojo. Dluogošas jam taip pat nežinomas. Žinią apie Mindaugo nužudymą jis bus paėmęs iš Haličo-Volynės kronikos, tačiau epizodo apie Tautvilo sūnų Ivaną ten nėra. Kad Vytenis buvo Batijaus belaisvis, kad jį nutrenkė perkūnas, kad Gedimino žmona buvo bitininko duktė, visa tai paimta iš rusų metraščių. Ypač ryškiai pabrėžta, kad Vytenis kilęs iš Smolensko kunigaikščių. Visai lengva pastebėti, kad Raudonės metraštyje Jogailaičiai kildinami iš rusų kunigaikščių arba labai artimų jų giminių. Ir tai ne vienintelis atvejis.

Panašias užuominas pastebėjome ir Lietuvos metraštyje. Raudonės metraštyje nebe užuomina, o ištisa kupina romantikos genealogija, palanki rusų kilmės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikams pravoslavams. Tų didikų priešaky buvo Konstantinas Ostrogiškis, Žygimanto Senojo paskirtas vyriausiu Lietuvos kariuomenės vadu ir Trakų vaivada. Raudonės metraščio autorius savo kūrinį dedikavo didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, kuris buvo vedęs Maskvos caro Ivano III dukterį Eleną. Vedybos turėjo užtikrinti taiką ir skatinti lietuvių ir rusų draugystę. Šitokioj aplinkoj atsirado legenda apie pusdievį Geloną, lietuvių giminės pradininką.

Keliuose Lietuvos metraščio nuorašuose tarp kunigaikščių neminimas Mindaugas, pirmasis istorinis Lietuvos valstybės valdovas. Jo kilme susidomėjo Voskresensko metraštis.

Rusų Voskresensko metraštis surašytas XVI a. antrajame ketvirtyje. Pirmoji šio metraščio dalis paremta Maskvos metraščių 1479 m. sąvadu. Joje 1129 m. arba senu skaičiavimu — 6637 metų data pasakojama apie Mindaugo kilmę ir apie jo atsikraustymą į lietuvių žemę. Sakoma, kad tuomet Polocke kunigaikščiavęs Rostislavas Rogvolodovičius. Kunigaikštis Mstislavas, Vladimiro Monomacho sūnus, nukariavęs Polocką, o Rogvolodovičius pabėgęs į Konstantinopolį. Lietuva tuo metu mokėjusi duoklę Polockui, nors buvusi valdoma savų etmonų. Didysis kunigaikštis Mstislavas Vladimirovičius privertęs Vilnių duoti duoklę Ugros karaliui. Nenorėdami mokėti duoklės, vilniečiai parsikvietę iš Konstantinopolio Polocko kunigaikščio Rostislavo Rogvolodovičiaus vaikus: kunigaikščius Davilą ir Maukoldą. Davilo vaikai buvę Vedas, kuri žmonės vilku vadinę, ir Erdanas. Maukoldo sūnus buvęs Mindaugas, o Mindaugo vaikai buvę Vaišelga ir Daumantas¹.

Šitoje rusų metraščio vietoje gausu chronologinių bei genealoginių netikslumų ir prieštaravimų. Visų pirma, Mindaugas valdė Lietuvą ne XII, o XIII a. Eiliuotoji Livonijos kronika nors Mindaugo tėvo vardo ir nemini, bet sako, kad jis buvęs didis, labai turtingas vietinis kunigaikštis ir jam lygaus tarp Lietuvos kunigaikščių negalima buvo rasti. Be to, Daumantas nebuvo Mindaugo sūnus, net ne giminaitis.

ПСРЛ, VII, СПб, 1856, стр. 164.

Yra dvi, viena kitai priešingos Mindaugo kilmės legendos. Voskresensko metraštis, kaip matome, Mindaugo tėvą kildina iš Polocko ir Konstantinopolio, o Lietuvos metraštis (Bychovco kronika) — iš Romos išeivio Palemono ir vadina jį Rimgaudu (Ryngoltu).

Viduramžiais Vakarų Europoje visi istorijos keliai buvo tiesiami į Romą, o Rytų Europoje — į Bizantiją (Konstantinopolį). Voskresensko metraštis Lietuvos valstybės pradžią ir jos valdovų genealogiją vedė iš rusų kunigaikščių. Tą patį darė ir didžiojo kunigaikščio Aleksandro kapelionas A. Korčakas, kuriam priskiriama Raudonėje buvusio lotyniškai parašyto metraščio autorystė. Taigi buvo gyva Lietuvos valdovų ir aplamai lietuvių kildinimo iš rusų legenda, prasidėjusi nuo pusdievio Gelono, senovės lietuvių dievo ir vaidilutės sūnaus.

LEGENDA APIE ALANUS IR ATEIVIUS IŠ GOTLANDO SALOS

Apie lietuvius Europoje mažai buvo kalbama ir rašoma, kol jie neturėjo savo valstybės, o apie prūsus — kol jų nenukariavo kryžiuočiai. Ypatingas susidomėjimas kilo XV ir XVI amžiais. Vakarų Europos rašytojai ir politiniai veikėjai, ieškodami prūsų, lietuvių ir latvių protėvių, ėmė rankioti antikinių ir ankstyvųjų viduramžių autorių žinias apie Pabaltijį ir jo gyventojus. Ką gi tie autoriai rašė?

Antikos rašytojų žinios apie Pabaltijo šalis mūsų eros pradžioje buvo labai skurdžios, bet užtat kupinos fantastinių dalykų. Imperatoriaus Klaudijaus laikais (apie 43 m.) garsėjo Pomponijus Mela savo veikalu „De situ orbis“, arba „Chorographis“, sudarytu iš trijų knygų. Mela buvo ispanų kilmės, Senekos giminaitis, todėl pasaulio aprašymą pradėjo nuo gimtosios Ispanijos. Kaip koks šių laikų keliautojas, jis pasakoja apie kraštų ir tautų įdomybes, norėdamas jomis nustebinti klausytoją. Jis pasakoja apie žmones trogloditus, kurie, užuot kalbėję, staugia. Jis žina skruzdėles, didesnes už šunis.

Už Elbės į rytus esanti Codanus įlanka, kurioje pilna mažų ir didelių salų. Didžiausia sala esanti Skandinavija. Joje saulė ilgai neišnykstanti iš horizonto, todėl naktys esančios trumpos, ir pasitaiką dienų, kai visai nesutemsta. Baltijos jūra jam, kaip ir jo pirmtakams, dar tebėra vandenynu. Salose gyvenę kimbrai ir teutonai. Skandinavijos saloje gyvenę teutonai. Codanus įlankoje, prie Sarmatijos, vanduo kartais taip nusenka, kad dugnas virstas sausžemiu ir susijungia su salomis. Ten gyveną oacones, kurie mintą balų paukščių kiaušiniams ir šiaudais. Esą ir sutvėrimų hippopodes — žmonių arklių kanopomis ir žmonių, vadinamų panoti, kurių tokios ilgos ir plačios ausys, kad jos lyg drabužiai dengia nuogą kūną.

Germanai Melai—energinga, bet žiauri tauta, užgrūdinta darbo, karų ir šalčio. Ligi subręsdami jie

vaikšto nuogi, o subręsta gana vėlai. Speigų metu suaugę vyrai apsisiaučia skaromis arba apsidengia medžių lapais. Jie labai mėgsta plaukioti. Savo teises gina jėga ir nesidrovi plėšikauti. Valgo žalią mėsą, gyvena nekultūringai ir mėgsta, kad kiti jiems žemintųsi.

Už germanų gyveną sarmatai, kurių giminė esanti labai plati. Nuo kaimynų juos skirianti Visla. Sarmatai esą klajokliai, nes neturi miestų ir nuolatinių sodybų. Jie, kaip ir germanai, karingi, atkaklūs ir šiurkštūs. Tuo pačiu pasižyminčios ir jų moterys. Jos kartu su vyrais einančios į karą. Tik gimusioms mergaitėms sarmatai išdegina po dešinę krūtį, kad suaugusioms būtų lengviau prisitaikyti šaunamąjį lanką. Jos jodinėja ir medžioja. Jeigu suaugusios nebesugeba nukauti prieš, patiria gėdą, nebesuranda jaunikio ir lieka senmergėmis.

Sarmatai, gyvenantieji į šiaurę nuo Dunojaus, džiūgauja, laidodami mirusius. Iš belaisvių galvos kiaušų jie daro paausutas taures, o jų nuluptomis odomis dangsto žirgus ir kai kada patys dengiasi. Sarmatai, jo žiniomis, maišosi su įvairiais vardais vadinamais skitais. Tarp jų esą ir neurų, kurie gali pasiversti vilkais. Jų visų dievas esąs Marsas. Jis šventinąs kalavijus ir diržus, o jam aukojami žmonės.

Nuo sarmatų bei skitų skiriasi trakai ir getai. Trakai gyvena tarp Dunojaus, Juodųjų jūrų ir Ilirijos. Getai esą labai žiaurūs ir visai nebiją mirties. Jie tikį, kad mirusiųjų vėlės sugrįžta į žmones, o kurios ne-

sugrįžta, tos iškeliauja į dausas. Mirusiems esą geriau, negu gyviesiems, todėl mirusius palydi džiaugdami, o gimusius pasitinka verkdami.

Tokios yra Pomponijaus Melos žinios apie Europos tautas, gyvenusias Europos šiaurėje, už Romos imperijos sienų. Barbarus romėnai vaizdavosi pusiau žmonėmis, o apie jų papročius pasakojo keisčiausių dalykų. Visa tai rodo, kaip mažai romėnų autoriai žinojo apie Rytų Europos tautas I mūsų eros amžiuje, kai tos tautos pačios apie save dar nieko nerašė. Net prasimanytas žinias jie vienas iš kito pasiskolindavo.

Melos amžininkas Plinijus (Caius Plinius Secundus) pasakoja apie kažkokius eonus (Oeonaes), bet ne kaip apie žmones, o kaip apie salas, kurių gyventojai mitę kiaušiniiais ir šiaudais. Kiti tų salų gyventojai gimdavę su arklio kanopomis, o Fanesio salose gyvenę Melos minėtieji ilgaausiai.

Tacitas (Cornelius Tacitus) 89—93 m. buvo imperijos gubernatoriumi belgų provincijoje ir daug kartų turėjo progos susidurti su germanais. Jis neblogai juos pažino ir aprašė knygoje, kurią vėliau leidėjai pavadino „Germania“. Ir Tacitui Skandinavija dar tebėra sala, už kurios prasideda rami, mieganti jūra. Baltijos jūrą jis vadina Suebų (Svebų) jūra, kurios dešiniajame krante gyvenančios aisčių gentys. Jų religija, papročiai ir raštas panašus į suebų, o kalba — į britanų. Į jų krantą jūra išmetanti gintarą.

Aisčiai esą panašūs į svebus (švedus), kuriuos jis šitaip vaizduoja. Jie dengiasi skaromis arba marškomis ir jas sagtimi arba smeigtuku susega. Dėvi kailius, bet retai. Vaikšto dažniausiai nuogi ir kartas nuo karto šildosi prie ugnies. Apsirengimu vyrai nesiskiria nuo moterų. Plaukus jie suverčia ant pakaušio ir suriša mazgu. Net praplikusieji stengiasi pakaušyje palikti kuokštą. Ir tai daro ne iš paikumo, o norėdami pagąsdinti priešus.

Didžiausioji svebų gentis esanti semnonai. Ji nustatytu laiku susirenkanti į šventąjį mišką ir aukojanti dievams žmones. Į tą mišką įeiti galima surištam. Tuo parodomas nusizėminimas prieš dievų galybę. Pargriuvęs nebegali atsikelti, jis turi šliaužti arba risti.

Už aisčių gyvenančios sujonų (suionum) ir sitonų (sitonum) gentys, kurias valdanti moteris. Už jų pasibaigianti Švedija (Suebia). Už svebų, toliau į šiaurę, Tacitas dar rado finus ir pencinus. Finai esą pati skurdžioji ir visai laukinė tauta. Jie neturi arklių, ginklų ir židinių, valgo žolę, rengiasi kailiais, miega žemėje. Neturėdami geležies, jie strėles daro iš kaulo. Jų moterys ir vyrai vienodai medžioja. Nuo lietaus ir žvėrių jie slepiasi iš šakų ir lapų supintose būdose. Pencinai, arba bastarnai, savo kalba, tikyba ir gyvenimo būdu esą panašūs į germanus, o savo nešvarumu ir nerangumu — į sarmatus. Kas gyvena toliau už aisčius, finus ir sarmatus, Tacitas jau nebežinąs ir negalįs tvirtinti, ar tikrai ten gyveną helusai (hellusii) ir ok-

sionai (oxiones), turintieji žmonių veidus, o liemenis — gyvulių.

II amžiaus geografas Ptolemėjus (Claudius Ptolemaeus), graikas, gimęs ir miręs Egipte, apie save nepaliko jokių žinių. Jis išgarsėjo dviem veikalais — „Almageste“ ir „Geografia“, parašytais tarp 128 ir 170 m. Ir jam Baltijos jūra dar tebėra vandenyno dalis. Jis vadina ją ne suebų, o sarmatų okeanu. Skandinavija — sala. Aisčių jis nemini, bet toje vietoje randa galindus ir sudinus, tais pačiais vardais minimus ir Petro Dusburgo kronikoje. Jų kaimynai — venedai, gyveną palei jūros krantą. Prie Ripėjų kalnų jis mini boruskus.

Vergovinei Vakarų Romos imperijai žlungant ir kuriantis barbarų valstybėms, sparčiai nyko antikinė kultūra, nyko ir senovės istoriografija. Tačiau barbarų valstybių valdovai greitai suprato istorijos, kaip politikos įrankio, reikšmę. 519 m., ostgotų karaliaus Teodoriko žento ir įpėdinio Eutoriko įsakymu, Kasiodoras parengė „Pasaulio kroniką“, skelbiančią, kad su Eutoriko paskyrimu konsulu ir su Justinijono paskelbimu Rytų imperijos imperatoriumi prasidedanti nauja, gotų susitaikymo su romėnais era. Ir kitas Kasiodoro veikalas, pavadintas „Getika, arba Gotų istorija“, skelbia tą pačią idėją. Autorius sakosi norėjęs nutiesti tiltą tarp išdidžių dėl savo kilmės romėnų ir jų niekinamų gotų, pakelti gotų karalių garbę, išaukštinant jų kilmės senumą. Gotai tapatinami su senovės

trakų gimine — getais. Dėl šitos istorinės fikcijos gotai buvo priskirti prie tautų, kurias žinojo senovės graikai ir romėnai.

Kasiodoro popieriuose išliko karaliaus Teodoriko laiškas aiščiams, kuriems jis dėkoja už gintarinę dovaną, pasiuntinių įteiktą jam Ravenoje. Laiškas rašytas 523—526 m. Kodėl aiščiai taip toli siuntė pasiuntinius ir dovanas, neaišku. Matyt, buvo priežastys, kurių iš išlikusių šaltinių neįmanoma susekti. Iš laiško matyti, kad pats Teodorikas buvo nustebintas tokio aiščių palankumo. Pagarbą reiškusi tauta, kuri jo valdžiai nepriklausė ir kuriai jis nieko negalėjęs padėti.

Ne tik atskirų tautų kilme, bet ir jų buitim, papročiais, religija, apskritai, kultūra ypatingai imta domėtis renesanso epochoje. Istorinių-geografinių žinių pareikalavimas buvo toks didelis, kad knygos apie tolimas ir mažai žinomas šalis keliavo iš rankų į rankas. Tarp populiarių autorių humanistų buvo ir Enėjas Silvijus (Eneas Sylvius Piccolomini, 1405—1464), pasisekimo laiptais kopęs aukštyn ir pasidaręs popiežiumi Pijum II. Rašytojas jis buvo paviršutiniškas, bet darbštus, gyvas ir įvairiapusiškas. Enėjas Silvijus į popiežius iškilo ne tiek dėl savo literatūrinės, kiek dėl politinės veiklos, kuri privertė jį susidomėti prūsais, lenkais ir lietuviais.

Savo politinės veiklos pradžioje jis buvo vieno Italijos vyskupo sekretoriumi, po to sekretoriavo pas popiežių Feliksą V ir bažnytiniame Bazelio suvažiavime 1431—1443 m. sukosi tarp didikų kaip vijurkas. Imperatorius Fridrichas III padarė jį savo kancleriu ir vainikavo poeto laurais. Sekretoriaudamas suvažiavime ir pas imperatorių, jis turėjo progos artimai susipažinti su Lietuvos, Lenkijos ir ordino byla. Jis buvo pačiame Lenkijos ir ordino 13 metų karo (1453—1466) sūkury. Tas karas prasidėjo, sukilus Prūsijos miestų sąjungai prieš ordiną. Miestus palaikė Lenkija, kurios karaliumi tuomet buvo Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras. Lietuva tame kare nedalyvavo, tačiau, būdama unijoje su Lenkija, negalėjo jo neremti. Ordinas dėl kilusio ir ilgai užtrukusio karo skundėsi Bazelio suvažiavimui ir imperatoriui.

Enėjas Silvijus stojo į ordino pusę. Jis išrūpino popiežiaus būlę, nukreiptą prieš sukilusius miestus ir tuo pačiu prieš juos palaikantį Lenkijos karalių. Už šią paslaugą Enėjas Silvijus panoro atpildo ir nesikuklindamas paprašė Varmijos vyskupo vietos. Didžioji Varmijos vyskupystės dalis tuomet jau buvo Lenkijos kariuomenės užimta, kapitula buvo suskilusi į dvi dalis. Septynis jos narius, Lenkijos šalininkus, ordino magistras laikė uždaręs Karaliaučiaus kalėjime. Enėjui Silvijui reikėjo įžvalgiai suktis tarp ordino magistro

ir Lenkijos karaliaus. Painiava užsitęsė ir baigėsi jo išrinkimu popiežiumi¹.

Kaip diplomatas ir kaip Varmijos vyskupas, Enėjas Silvijus gilinosi, kiek tai buvo įmanoma, į Pabaltijo šalis, į jų geografiją, etnografiją ir istoriją. Iš gana gausių jo raštų trys lietė Lietuvą ir lietuvius: 1) „Apie prūsų kilmę“ („De Pruthenorum origine“), 2) „Apie Livoniją“ („De Livonia“) ir 3) „Apie Lietuvą“ („De Lituania“)². Pirmasis čia paminėtas jo darbas buvo atspausdintas Kelne 1470 m., o XVI ir XVII a. kelis kartus perspausdintas. Rašinyje apie Livoniją užsime-nama ir apie Varmijos reikalus. Iš to spėjama, kad rašyta Enėjui Silvijui būnant vyskupu arba jau po-piežiumi. Rašant naudotasi minėtų antikinių autorių raštais ir savo patirtim iš to meto, kai jis buvo ginčo tarp ordino ir Lenkijos liudininku. Tai, ką jis pats matė ir girdėjo, žinoma, yra vertingiausia.

Rašinys apie Lietuvą mažiausiai patikimas. Jis pats Lietuvoje nesilankė, rašytinių žinių apie Lietuvą ir lietuvius neturėjo. Jis rėmėsi vienuolio Jeronimo Pragiškio pasakojimu. Jiedu susitiko Bazely bažnytinio suvažiavimo metu. Jeronimas Pragiškis buvo lankęsis Lietuvoje ir pasakojo lietuvių pagoniškojo tikėjimo įdomybes, nežinia iš kur paimtas ir, kaip pašnekovui atrodė, sunkiai patikimas.

¹ A. Janulaitis, Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV—XV amž., Kaunas, 1928, p. 14—17.

² Visi jie paskelbti SRP, IV, S. 218—239.

Vėliau paaiškėjo, kad žinios apie Lietuvą Enėjui Silvijui labai reikalingos. Todėl, praėjus kuriam laikui, jis aplankė vienuolį Jeronimą Pragiškį, atgailaujantį už nuodėmes Kartuzų vienuolyne prie Reino. Ten dar kartą visko išklausinėjo ir papasakotus dalykus užsirašė. Tos įdomybės lietė religiją, bet ne lietuvių kilmę.

Enėjui Silvijui Lietuva — tai balos, miškai ir kemsynai, tik žiemą, vandenims užšalus, galima esą ją pervažiuoti. Lietuvių ir žemaičių kalba esanti ta pati lenkų kalba, nes lenkų kunigai sako pamokslus, ir visi juos supranta. Jogaila ir kiti Lietuvos kunigaikščiai esą kilę iš totorių. Vytautas esąs Jogailos brolis. Trakuose sąmokslininkai užmušę Švitrigailą. Šį kunigaikštį jis supainiojo su Žygimantu Kęstutaičiu, Vytauto broliu. Enėjo Silvijaus žinios iš Lietuvos istorijos ir geografijos — menkavertės, jų galima būtų ir neminėti, jei ne vienas svarbus jo atradimas.

Prieš tapdamas kardinolu ir vėliau — popiežiumi, kaip humanistas, jis domėjosi antikiniaiis autoriais, rankiojo senienas ir 1453 metų pradžioje Getvejo (Gottweih) vienuolyne surado Jordano „Gotų istoriją“ ir jos ištraukas paskelbė spaudoje¹. Jordano veikalas „Apie gotų kilmę ir darbus“ („De origine actibusque Getarum“) parašytas apie 551 metus, kai gotų valdžia Italijoje jau buvo sužlugusi. Pats Jordanas buvo su-

---

¹ SRP, IV, S. 212.

romanėjęs gotas. Jis aukština imperatorių Justinijoną bei jo karvedį Velizarijų ir mato gotų išsigelbėjimą, suliejant savo karalystes su Romos imperija. Karaliaus Teodoriko lūpomis jis pataria gotams gerbti savo karalių, mylėti senatą ir romėnų tautą, o Rytų imperijos viešpatį imperatorių garbinti kaip ant-rajį asmenį po dievo.

Jordanas rašo, kad gotų karalius Ermanrikas (Hermanricus) kilęs iš žymios amalų giminės ir kariavęs tarp 350 ir 376 m. Buvęs šaunus, karingas ir išmintingas. Jam pasidavusios visos gotų gentys. Be to, nugalėjęs daug labai karingų šiaurės tautų. Herulus jis sumušęs, o venedai, nors ir niekinę ginklą, bet ketinę priešintis ir turėję nusileisti ne taip gausiems, bet gerai ginkluotiems gotams. Ermanrikas taip pat pavergęs aisčius. Jordanas priduria, kad tie aisčiai gyvenę ilgiausiame germanų okeano pakraštyje. Tai buvusi taikinga žmonių giminė. Įsikūrę jie buvo už vidurinių, gyvenančių Vislos žiotyse, kur upė trimis šakomis įteka į jūrą. Iš teksto aiškėja, kad aisčiai laikomi skitų gentimi, kuri gyvena į rytus nuo germanų, t. y. dešiniajame Vislos krante. Ermanrikas aisčius paėmęs išmintimi ir šaunumu. Tas leidžia manyti, kad gotų karaliui neteko su aisčiais kariauti, kaip, sakysim, su herulais arba venedais.

Jordanas sako, kad gotai nugalėję ulmerugius ir jų kaimynus vandalus, kurių gyvenamosios vietos neabejotinai yra buvusios prie Oderio upės. Ulmerugiais grei-

čiausiai jis vadino rugius, arba rugijus, gal būt, savo vardą palikusius Riugeno (Rügen) saloje. Enėjas Silvijus, atpasakodamas Jordaną, jau tvirtina, kad ulmerugiai gyvenę prūsų žemėje. Jie gavę brutenu (gens Bruntenica) vardą, be to, gyvenę nešvariai ir barbariškai¹. Jordanas rašė, kad, Filimerui karaliaujant, gotų dalis buvusi išsikėlusį į Skitiją prie Ponto. Enėjas Silvijus nuo savęs pridėdą, kad ji vėl sugrįžusi prie Vislos ir Baltijos pajūrio. Mintį apie iškeliavimą ir sugrįžimą pasigavo Erazmas Stela, rėmęsis ankstyvaisiais autoriais, ypač Enėju Silvijum ir jo atrastu Jordanu.

Teodoras Hiršas (Hirsch, 1806—1881), skelbęs Erazmo Stelos raštų ištraukas, sako, kad beveik visos jo duodamos kitų autorių citatos yra netikros. Stela manė, kad skaitytojais jų nepatikrins. Daugelio šaltinių, kuriuos jis mini, pats nebuvo skaitęs, o jeigu kuriuos ir skaitė, tai labai paviršutiniškai. Strabono minimus samius jis tapatina su samtais. Jordano, kurį jis gausiai cituoja, taip pat nebuvo skaitęs, citatas ėmė iš Enėjo Silvijaus, nes daug svarbesnės Jordano žinios apie aisčius, gyvenusius prie Vislos žiočių, liko jo nepastebėtos.

Ptolemėjus tarp daugelio Sarmatijos tautų pamini ir borusus (borusci). Stela tuojau šį vardą pasigauna ir sukuria pasakojimą, kaip jie atkeliavę prie Baltijos jūros. Ermanriko amžininkas Amianas Marcellinas, gimęs Antiochijoje apie 330 m. ir miręs Romoje

---

¹ Ten pat, S. 218.

apie 390 m., tęsė Tacito pasakojimą apie imperatorių kovas su germanais ir hunais. Apie šiaurės gyventojus jis tiek tepasako, kad ten, kur baigiasi Ripėjų kalnai, gyvena arimpėjai, teisingi ir ramumu pasižymį žmonės. Pro tuos kalnus tekančios Crono ir Vistulos upės. Toliau už arimpėjų gyveną masagetai, alanai, sargetai ir dar daug kitų genčių, kurių vardai ir papročiai nesą žinomi. Veidmainiškus ir klastingus gotus su savo vadu Ermanriku jis rado Juodųjų jūrų šiaurėje. Iš ten gotus išviję dar baisesni hunai ir alanai. Gotai tada perėję į Imperijos pusę. Marcelinas apie aiščius arba jų pavergimą neužsimena. Matyt, juos priskyrė prie tų, kurių vardo ir papročių nežinojo.

Alanai — iranėnų kilmės. Apie pirmą mūsų eros amžių jie gyveno pietinėj Rusijoje ir Kaukazo šiaurėj. Iš čia jie puldinėjo Armėniją ir Mažąją Aziją. Apie 370 m. dalis alanų buvo hunų pavergta. Kita dalis 406 m. drauge su svevais ir vandalais įsibrovė į Galiją, o 409 m. — į Ispaniją. Žinia apie alanų atsikėlimą buvo įrašyta ir į Sigeberto Gemblouro kroniką. Stela alanų likučius perkelia į Prūsiją ir iš jų kildina lietuvius, pavadindamas juos lital-alanais (litalani). Ispanijoje likę alanai susimaišę su gotais, ir iš to atsiradęs vardas „Gothialania“, t. y. Katalonija.

Gotams išsikrausčius iš ulmerugių krašto, į jį atsikėlę borusai, anksčiau gyvenę prie Ripėjų kalnų. Savo teiginį Stela paremia tuo, kad ir jo laikais žmonės prie

Ripėjų kalnų kalbėję ta pačia prūsų kalba. Borusams nusibodę amžini sniegai ir šalčiai, o gotų gyvenamame krašte žemė buvusi derlingesnė, pievos trąšesnės ir ežerai žuvingesni. Toks borusų genties persikraustymas įvykęs VI amžiuje. Borusai negalėję čia, naujoje vietoje, ramiai gyventi, nes buvę nuolat iš anapus Vislos puldinėjami germanų. Kad būtų lengviau gintis, jie susidėję su sudiniais, gyvenusiais į rytus nuo Chrono (Priegliaus) upės. Jie mielai priėmę ir iš Ispanijos atsikėlusius alanus. Borusai maišęsi su alanais ir sparčiai dauginęsi.

Stela panašiai elgėsi ir su Prūsijos kronikomis. Petras Dusburgas pasakoja apie prūsų kovas su devyniais Gampti broliais iš Švedijos. Stela tuoj sukuria pasaką apie tai, kaip juos germanai kvietė ir kaip jų stovyklos vietoj atsiradęs miestas Švecas (Schwetz) o jie patys pasidarę karaliukais. Visos jo istorinės naujovės paremtos žodiniiais vietų ir asmenų vardų panašumais, remiantis primityviu etimologizavimu. Ko jis neaptiko raštuose, tą papildė iš nugirstų pasakojimų. Užrašyti pasakojimai ir yra vertingiausi. Jis užrašė ir Vaidevučio (Vaidevuto) legendą. Šioje legendoje, kaip ir žiniose apie prūsų papročius ir tikėjimus, ne viskas jo. Kai ką jis paėmė iš Jeronimo Pragiškio bei Enėjo Silvijaus ir kitų, tačiau šios legendos pradininku buvo Erazmas Stela.

Borusai su alanais jungdamiesi taip prasiplatinę, kad jiems pasidarę ankšta. Tada alanas Vaidevutis, už kitus išmintingesnis ir galingesnis, pasiūlęs visiems bendrai pagalvoti apie karalių. Karalius esąs reikalingas ginčams spręsti, nusikaltėliams bausti, silpnesniems globoti, darbams tvarkyti ir tvarkai prižiūrėti. Tvarka turinti būti panaši į bičių, o jis panašus į bičių vadą, jų kalba vadinama „biotterus“. Visi su tuo sutikę ir panorėję turėti Vaidevutį tokiu karalium. Garbės ištroškęs Vaidevutis tuojau sutikęs karaliauti ir nustatęs visuomenės santvarką.

Religijos reikalams tvarkyti jis pakvietęs savo sąjungininkų — sudinų žynius, kurie garbinę gyvates arba žalčius, visokius kitus gyvius, medžius, miškus ir vandenį. Tai pasakodamas, Erazmas Stela pastebi, kad žymi tos religijos dalis tebesanti išlikusi ir jo laikais, t. y. XVI a. pradžioje.

Vaidevutis išmintingai ir ramiai karaliauęs, neleisdamas saviesiems kaimynų užpuldinėti ir pats jų nebuvo puolamas. Mirdamas Vaidevutis palikęs keturis sūnus, kurie ėmė vaidytis ir net vienas su kitu kariauti. Vyriausią, kurio motina buvusi alanė, rėmė tik alanai, o borusai jo nekentę. Po daugelio sėkmingų ir nesėkmingų mūšių jis turėjęs nusileisti kitiems broliams ir su visais alanais išsikelti į savo protėvių žemę, vadinas, grįžti ten, iš kur buvo atėję. Kadangi to vyriausio sūnaus vardas buvęs Litalanas, tad ir jo valdoma šalis gavusi Litvanijos (Lietuvos)

vardą. Vadinasi, Stelos nuomone, lietuviai kilę iš alanų.

Kiti trys broliai, kurių motina buvo borusė, pasidaliję Borusiją. Narsiausias, Pomesamas, paėmęs kraštą prie Ulmagerijos, germanų kaimynystėje, ant-rasis, Galingas, gavęs sritį, kuriai vėliau prigijo Galingilijos vardas, ir trečias — Natangas — Natangiją. Taip susidariusios trys Borusijos provincijos. Jų vaikai ir vaikų vaikai, dalindamiesi tėvų palikimą, įsteigę savo vardais provincijas: Bartą, Nadruvą, Varmiją ir kitas.

Vaidevučio vaikai karaliaus vardo neturėję ir, valdydami kiekvienas savo provinciją, dažnai kivi-rydavęsi, bet visada, kai iškildavęs reikalas kariauti su lenkais ir germanais, eidavę išvien. Visi jie buvę karingi ir pripratę plėšikauti. Dėl to apleidę savo ūkį. Tuo tarpu germanai elgęsi kitaip. Jie gynęsi ir į pagalbą kvietęsi kilmingus švedų karius. Kovos trukusios gana ilgai, daug borusų buvę išmušta, kiti, pasijutę nugalėti, pasidavę germanams.

Šitaip Erazmas Stela išaiškino prūsų kilmę: borusai atsikėlę į germanų apgyventą žemę, buvę žemesnės kultūros ir todėl likę nugalėti. Kas gi buvo tas Erazmas Stela, lotyniškai parašęs „Dvi knygas apie prūsų senovę“ ir atspausdinęs tą savo veikalą Beze-ly 1518 m.¹

---

¹ SRP, IV. S. 275—298.

Erazmas Stela — tai viena iš daugelio Johano Štiulerio (Stüler) iš Leipcigo slapyvardžių. Po savo raštais jis pasirašinėjo Sellator, Hippocenius ir Erasmus Stella. Prie paskutinio ir labiausiai žinomo slapyvardžio kai kada dar pridėdavo Libanothanus. Kartais pasirašydavo tik Libanothanus, nes save laikė kilusiu iš libanotų genties ar tautos, gyvenusios tarp Pleisės ir Salės upių. Be minėtos knygos apie prūsus, J. Štiuleris buvo parašęs ir kitokių veikalų: knygelę apie brangakmenius ir du traktatus apie Saksoniją bei teutonų (kryžiuočių) ordiną. Rašė jis ir lotyniškus eilėraščius. Mirė 1521 m.; jo gimimo metai nenustatyti.

Mokėsi Leipcigo universitete, kurį laiką dėstė to paties universiteto filosofijos fakultete, turėjo magistro laipsnį. Susidomėjęs vaistais ir žmonių gydymu, išvyko Italijon, į Boloniją, pas garsų gydytoją Džiovanį Garčą (Giovanni Garzo), kuris, be medicinos praktikos, pagal renesanso dvasią, dar rašė savo miesto istoriją ir kūrė poemas. Šis medikas humanistas stipriai paveikė savo mokinį Johaną Štiulerį. Mokytojo paveiktas ir sekdamas renesansiniais įpročiais, pasivadino lotyniškai Erasmus Stella, kas reiškė Žymiąją Žvaigždę.

Grįžęs į Vokietiją, jis turėjo progos sueiti į pažintį su Saksonijos kunigaikščio dvaru. Tas pagelbėjo jam pasidaryti ne tik graikų mokyklos steigėju, bet ir politiniu veikėju. Jis pateko į Cvikau (Zwi-

kau) miesto burmistrus ir ėmė rašyti Saksonijos ir to miesto istoriją, norėdamas susieti ją su graikų herojiniu laikotarpiu. Savo minčiai paremti jis rankiojo vienokias ar kitokias antikinių autorių užuominas. Ko stigo, nevengė prikurti. Tokiu jo fantazijos kūri- niu buvo princesės Suanhildos antkapis, kuriame bu- vęs iškaltas genealogijos medis, savo šaknimis sie- kiantis Heraklį. Tame kapo akmeny buvę iškalti ir pranašiški žodžiai apie Cvikau miesto ateitį¹.

Saksonijos kunigaikščio dvaras sudomino Stelą ir prūsų kilme, nes kunigaikščio sūnų Fridrichą, kurį Stela mokė, 1496 m. kryžiuočių ordinas išrinko savo magistru. Tarp 1501—1507 m. Stela atvyko į Prūsiją, į didžiojo magistro Fridricho dvarą, ir čia jis lydėda- vo savo globėją kelionėse bei medžioklėse. Palaikė pažintį su Pomeranijos vyskupu Hiobu, pasakoju- siu jam visokių įdomybių apie prūsų papročius ir gyvenimo būdą. Dėl to ir atsirado Erazmo Stelos knyga, skirta prūsų senovei, apie kurią iki ordino atsikraustymo niekas nieko nežinojo. Ji parašyta 1498—1510 m., dar esant gyvam kunigaikščiui, ir jam įteikta, o atspausdinta — jam jau mirus.

Erazmas Stela sako medžiagą knygai apie Boru- siją (Prūsiją) ėmęs iš senųjų autorių, naudojėsis se- nomis kryžiuočių ordino kronikomis, betgi nevengęs remtis ir padavimais, kaip darydavę žydai. Tačiau

---

¹ Ten pat, S. 277.

nei pratarmėje, nei kurioje nors kitoje knygos vietoje jis nenurodo, ką ėmė iš kokių kronikų ir ką iš padavimų.

Knygos tendencija gana aiški. Autorius skaitytoją nori įtikinti, kad Borusija — iš senų senovės vokiečių kilmės žmonių gyvenama šalis. Jis linki savo globėjui kunigaikščiui ir ordino magistrui, kuriam dedikavo knygą, išnaikinti savo valstybėje visą atsilikusį nevokišką gaivalą.

Įrodinėti vokišką Prūsijos kilmę skatino politinės to meto sąlygos. Trylika metų tarp Lenkijos ir ordino trukęs karas kryžiuočiams pasibaigė nesėkmingai. Pagal 1466 m. Torunės taikos sutartį ordinas sutiko pasidaryti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero vasalu. Lenkijos politikai ir mokslininkai aiškino, kad didžioji Prūsijos dalis iš seno gyvenama lenkų. Tai tiesa, nes dalį prie Vislos krantų gyvenusių lenkų buvo kryžiuočiai nukariavę ir paverę.

Visai natūralu, kad naujasis magistras Fridrichas norėjo nusikratyti ordiną žeminančia sutartim ir ieškojo kitose vokiečių valstybėse paramos naujam karui pradėti. Žinoma, jis buvo labai maloniai nustebintas, gavęs Stelos rašinį, kuriame dėstoma tai, ko jis norėjo. Gana suktai įrodinėjama, kad Prūsija iš senų senovės vokiečių gyvenamas kraštas, ir net po to, kai čia atsikėlę ne germaniškos kilmės borusai (prūsai), didžioji jos dalis, būtent, Kulmas, buvęs

vietoje palikusių vokiečių gyvenamas. Šie vokiečiai visą laiką siekė nusikratyti prūsų jungu. Pagaliau šventosios vokiečių imperijos imperatorius Fridrichas Barbarosa (Raudonbarzdis) padaręs juos savarankiškais ir saugojęs jų laisvę, paskirdamas Konradą vasaliniu šio krašto valdovu. Šis saksų kilmės mozūrų hercogas gynęs savo kraštą nuo borusų ir, negalėdamas pats vienas jų įveikti, pasikvietęs teutonų ordiną ir perleidęs jam savo teises. Išvada aiški: kryžiuočiai ateiviai, tačiau jie atėję ne į svetimą, o į savo, vokišką, žemę, todėl jie teisėti šeiminkai, o prūsai — išnykstantieji atsibastėliai.

Prieidamas tokios prūsams nepalankios išvados, Erazmas Stela jų kilmės aiškinimui vis dėlto padarė nemažą paslaugą. Jis atkreipė dėmesį į gotus, alanus, herulus, svevus ir kitus barbarus, dalyvavusius didžiajame tautų kraustymesi, griovusius Romos imperiją ir nukariautose žemėse kūrusius savas valstybes. Tarp jų, jo manymu, ir reikia ieškoti prūsų protėvių. Tai viena. Antra, jis davė pradžią Vaidevučio legendai.

Šituos du dalykus iš Erazmo Stelos perėmė ir plačiausiai išdėstė du žymiausi XVI a. Prūsijos kronikininkai: Simonas Grunau ir Lukas Davidas. Pirmasis — katalikas, dominikonų vienuolis, antrasis — protestantas. Žinant, kokį vaidmenį žmonių santykiuose ir pažiūrose tuomet vaidino religija, galima sakyti, kad jie buvo ne tik skirtingose, bet ir priešingose

pozicijose, tačiau apie daugelį dalykų rašė vienodai, lyg susitarę.

Simono Grunau biografija nėra žinoma. Kronikoje jis sakosi esąs iš Tolkiemio miestelio prie Aistmarių. Greičiausiai tai jo kilimo vieta. Kitų žiniomis, jis gyvenęs Dancigo ar Elbingo vienuolynuose. 1520 m. buvo Romoje ir, matyt, lankėsi Krokuvoje. Nors moksluose ir bažnytinėse pareigose nepasižymėjo, bet vis dėlto buvo pažįstamas su Lenkijos didikais ir net karaliumi Žygimantu Senuoju. Vienoje jo kronikos vietoje pasakyta: „Karalius, kurį aš pats aplankiau, pasirodė esąs Prūsų kraštui ne vien valdovas, bet greičiau tikras tėvas.“ Jo kroniką, parašytą vokiškai 1510—1529 m., sudaro 24 traktatai. Juose aprašomas Prūsų kraštas, jo sienos, gamtiniai savumai, gyventojai, ūkinė struktūra ir istorija nuo seniausių laikų iki kryžiuočių ordino sekuliarizacijos. Pasakojime daug nuotykių, prietarų ir liaudies anekdotų. Vienas vienuolis, žmonių prispirtas, it višta padėjęs kiaušinį, o velnias sugundęs aukštą dvasininką ir gyvą nusinešęs į pragarą. Būdinga tai, kad S. Grunau prūsams ir, apskritai, vietiniams valstiečiams gana palankus ir nevengia aštrių priekaištų kryžiuočiams.

Kaipgi galėjo atsitikti, kad vienuolis dominikonas puolė kitus vienuolius, šventosios mergelės Marijos riterius? Anais laikais tokie dalykai buvo galimi. Dominikonų ordinas buvo pamokslininkų, baž-

nyčios gynėjų ir tuo pačiu inkvizitorių ordinas, kurio narius humanistai su Erazmu Roterdamiečiu priešakyje lotyniškai vadino „viri obscuri“ (obskurantai). Simono Grunau simpatijos buvo ne humanistų, o tamsuolių pusėje. Kaip ir kiti jo vienuolijos broliai, jis norėjo įsiteikti ne tik katalikų bažnyčiai, bet ir prastuolių miniai, kuri nekentė valdžios ir mėgo vaiduoklius, raganas ir vienuolius, dedančius kiaušinius.

Dominikonai, kaip ir kryžiuočiai, buvo uolūs krikščionybės platintojai, bet jie nesutarė dėl priemonių. Dominikonai skelbė, kad jie netikėlius krikščionis arba paklydėlius atverčia taikiai, įtikindami žodžiais ir rodydami karšto maldingumo pavyzdį, susidraugaudami su naujakrikštais ir atsivertėliais. Kryžiuočiai ėję prievartos ir kraujo liejimo keliu. Atrodo, kad kryžiuočių valstybėje dominikonams nebuvo kas veikti. Jie savo misiją vykdė tarp skriaudžiamų ir engiamų prūsų bei lietuvių. Tuo galima paaiškinti ir tą faktą, kad, vykstant atkakliausioms kovoms tarp Lietuvos valstybės ir kryžiuočių, Gediminas kvietėsi į Lietuvą dominikonus ir pranciškonus, žadėjo pastatyti jiems bažnyčias ir savo kanceliarijoje naudotisi jų paslaugomis.

1525 m. kryžiuočių ordinas su savo magistru priešakyje prisidėjo prie reformacijos, ir jo vienuoliai virto pasauliečiais. Dominikonams tai atrodė išdavystė ir visų kryžiuočių blogybių pasekmė, ir todėl S. Grunau nepraleido progų juos ne tik pamo-

kyti, bet ir išplūsti. Daugelyje vietų jis gina liaudį nuo kryžiuočių priespaudos, iškelia aikštėn skurdą ir, kaip pamokslininkas ir moralistas, smerkia riterių darbus. Ieškodamas pritarimo tarp prūsų ir lietuvių, kurių kalbą jis mokėjo, neblogai juos pažino ir nemažai jų padavimų į savo kroniką įrašė. Jis prikiša ordino magistrams bažnyčios ir dvasininkų negerbimą. Kniprode žiauriai elgėsis su kunigais ir vienuoliais ne riteriais. Jis priekaištauja net kai kuriems vyskupams, kad jie nepakankamai ryžtingai kovoja prieš eretikus liuteronus. Ir savo viršininko, vyskupo M. Ferberio, veiksmuose jis rado smerktinų dalykų. Jis pats — ištikimiausias bažnyčios tarnas ir artimiausias liaudies draugas.

Prūsijos vyriausybei su hercogu Albrechtu priešakyje pasidarius liuteronais, katalikai pasijuto besą opozicijoje. Jų vadovai — kardinolas Stanislovas Hozijus ir Ermlando vyskupas Martynas Kromeris, galima sakyti, iškėlė S. Grunau ir jo kroniką į padanges. M. Kromeris savo kronikoje daugelyje vietų rėmėsi S. Grunau „traktatais“, kurie nuorašais buvo platinami Prūsijoje ir už jos ribų.

Lukas Davidas (1503—1583), kilęs iš Alenšteino, studijavo Leipcigo universitete. Prūsijos hercogas Albrechtas paskyrė jį dvaro teismo nariu Karaliaučiuje. Tarnybos reikalais jis važinėjo į Klaipėdą, Kauną ir Rygą. Be tiesioginio savo darbo teisme, jis ėmėsi Prūsų krašto istorijos studijų. Beveik 40 metų

rinko ir kopijavo dokumentus, rašė savo daugelio to-
mų kronikos tekstą. Rašyti skatino hercogas, siekda-
mas sumažinti Lenkijos katalikų įtaką Prūsijos isto-
riografijoje. 10-tame kronikos tome aprašydamas
Žalgirio mūšį 1410 m., jis mirė. Vaizduodamas ordi-
no santykius su Lietuva, jis gynė ordiną ir įrodinėjo,
kad jo kėslai valdyti Žemaitiją būtų teisėti. Nors
L. Davidas turėjo daug kur paneigti S. Grunau tei-
ginius, tačiau pats juo rėmėsi ir pasakojo tas pačias
įdomybes.

Istorijų rašymas tuomet priklausė politinės veik-
los sričiai, panašiai kaip ir šventraščio aiškinimas.
Ne tiek buvo bijomasi paslėptos tendencijos, kiek
norima savąją pažiūrą mokslu ir darbštumu išaukš-
tinti. Lukui Davidui nepasisekė nustelbti Simono Gru-
nau. Rašyti jį spyrė ne tik hercogas, bet ir Prūsijos
luomai savo 1575 ir 1578 m. susirinkimuose. Jų pro-
tokuose užrašyta, kad svetimose kronikose prūsų isto-
rijos faktai esą iškraipyti Prūsijos valdovų nenau-
dai, o L. Davidas rašęs labai lėtai. Susirinkimas prašė
hercogą kronikos rašymą pavesti ne vien L. Da-
vidui, kuris esąs susenęs ir silpnos sveikatos, bet ir
kitiems geriems ir išmintingiems vyrams. Metams
praėjus, susirinkimas prašė hercogą duoti savajam isto-
riografui geresnį kambarį ir pasamdyti keletą raštinin-
kų, kurie padėtų sparčiau rašyti. Liuteronai, atsidūrę
valdžioje, negalėjo pakešti, kad katalikai turi net du

istorikus: S. Grunau ir M. Kromerį, o jie kol kas neturi nė vieno.

L. Davido kronika jos nekantriai laukusius liuteronus gerokai apvytlė. Kronikos pradžioje gana palankiai kalbama apie S. Grunau, kuris išgelbėjęs senas, niekam nežinomas kronikas, paslėptas vienuolyuose, kad jis 1526 m. Dancigo vienuolyno sienoje suradęs užmūryta daug puikių senų knygų, be to, esąs geras žmogus. Tik artėdamas prie naujausių laikų, L. Davidas ėmė savo pirmtaką ir autoritetą kritikuoti, teigti, jog, nors ir būdamas darbštus vyras, S. Grunau supainiojęs nemaža faktų, nusikaltęs chronologijai, kai kur skirtingus dalykus be reikiamos nuovokos suvertęs į vieną krūvą ir t. t. L. Davidas mirė rašyti nepabaigęs ir, galima sakyti, skirto uždavinio neatlikęs. Jo nebaigtu darbu mažai kas besidomėjo, o S. Grunau kronika buvo platinama nuorašais bei ištraukomis ir plačiai skaitoma, nes ji atitiko anų laikų skaitytojų literatūrinį skonį. Ji tuomet atstojo skaitinių knygą, kurioje duodama geografijos ir etnografijos žinių, pasakojama apie legendinę senovę, dėstomos stebuklingos ir baisios istorijos. Kritikos tada kaip ir nebuvo, ir kiekviena, nors ir labai keista naujiena, buvo tada publikos graibstyte graibstoma. Istorija be sensacingų įdomybių tada dar nebuvo įsi-vaizduojama. Tikrais senovės šaltiniais mažai buvo tikima, manoma, kad dėl intrigų ar pavydo juose daug kas tendencinga ir net pramanyta. Buvo sten-

giamasi šaltinius ne tik aiškinti, bet ir pataisyti pagal savo įsitikinimus. Pavyzdžiui, vokiečių istorikai kaltino italus, kam jie nuslėpę tikrąjį Tacitą, kuris germanus ne niekinęs, o aukštinęs. S. Grunau kaltino kryžiuočių ordiną, kad jis daug vertingų ir įdomių ranka rašytų knygų apie prūsus sunaikinęs. Savo didžiulį kūrinį jis pavadino ne tik Prūsijos kronika, bet ir „Allerlustigsten Historien“—įdomiomis istorijomis. L. Davido kronika su ja negalėjo lenktyniauti; apie 200 metų išgulėjo archyve ir liko užmiršta. Tik 1812 m. D. Henigas (Hennig) ją atspausdino.

DIVONIO KELIONĖ

Abu šie autoriai sakosi daug žinių apie seniausius Prūsijos gyventojus radę vyskupo Kristijono lotyniškai parašytoje kronikoje „Liber filiorum Belial cum suis superstitionibus Bruticae factionis incipit cum maesticia cordis“, kurios kiti autoriai nežino ir labai abejoja, ar iš viso tokia kronika yra buvusi.

Kristijonas—vokietis, kilęs iš Pomeranijos. Jis įstojo į šv. Bernardino ordiną ir dėl savo išsimokslinimo ir sumanumo buvo paskirtas Olivos vienuolyno viršininku (abatu). Svarbiausias šio vienuolyno tikslas buvo versti pagonis prūsus į krikščionių tikėjimą. Kristijonui pasisėkė apkrikštyti du prūsų didikus, atskirų sričių valdovus, ir gauti iš jų žemių už-

rašymus. 1210 m. Kristijonas išvyko į Romą pasigirti popiežiui savo pasiektais laimėjimais ir paprašyti jo paramos. Po poros metų popiežius paskyrė Kristijoną Prūsijos vyskupu. Kristijonui sekėsi, bet neilgai.

Paaiškėjus, kad po krikštu slepiasi nukariavimas, prūsai sukilo ir užpuolė ne tik vyskupo namus, bet ir Lenkijai priklausiusias Kulmo, Mozūrijos ir Kujavijos sritis. Neramumai truko nuo 1215 iki 1218 metų. Ne tik Prūsijoje, bet ir šiaurinėje Lenkijoje kunigai buvo išvaikyti, o jų bažnyčios sugriautos. Dėl feodaliųjų vidaus kovų Lenkijos valdovai didesnės pagalbos Kristijonui suteikti negalėjo. Palikę savo pilis ir rūmus, nuo sukilusių prūsų bėgo net kunigaikščiai. Didesnį pasipriešinimą sugebėjo parodyti tik Mozūrijos kunigaikštis Konradas.

Vyskupas Kristijonas atsidūrė Vokietijoje ir šaukėsi popiežiaus pagalbos, prašydamas skubiai skelbti prieš prūsus kryžiaus žygį. Popiežius atleido Gnezno arkivyskupą nuo priesaikos žygiuoti į Jeruzalę su ta sąlyga, kad susirinkę kariai žygiuos prieš prūsus. Be to, kreipėsi į Čekijos, Moravijos, Danijos, Pomeranijos valdovus, ragindamas juos siųsti į Prūsiją visus riterius, kurie negali vykti į Rytus. Prūsai atkakliai gynėsi ir užkariautojams nepasidavė. 1223 m. jie suruošė didelį puolimą, įsiveržė į Pamarį, sugriovė Olyvos vienuolyną, kaip buvusią Kristijono tvirtovę, ir vienuolius išgabeno į Gdanską. Mozūrijos kunigaikštis Konradas ir vyskupas Kristijonas pradėjo

derybas su magistru Hermanu Zalca dėl kryžiuočių atkvietimo į Kulmą¹. Tokie buvo santykiai vienuolyno viršininko, pakelto į vyskupus, su prūsais.

Kristijonas mokėjęs prūsų kalbą ir apie prūsus, savo amžininkus, galėjo daug ką žinoti. Betgi jo kronikoje rašoma ir apie tai, kas buvo prieš tūkstantį su viršum metų. Iš kur jis galėjo imti tas žinias? S. Grunau ir L. Davidas mini Divonį (Diwoynis, Dywonoys, Divonis), į kurį galima būtų nekreipti dėmesio, jeigu jo vardas neskambėtų lietuviškai. Tas Divonis palikęs kelionių knygą, parašytą 110 metais rusiškai, bet graikų raidėmis. Ją turėjęs savo rankose Plocko klebonas Jaroslavas ir paskolinęs kronikos autoriui, tik ne visai aišku kuriam: Kristijonui ar Grunau. Iš to, kad Divonio dienoraštį mini ir L. Davidas, galima spręsti, kad jį drauge su Kristijono kronika turėjo minėtasis klebonas ir XVI a. kronikų autoriams mielai tuos rankraščius skolino, o vėliau jie kažkur dingo. Rankraščių dingimas — natūralus dalykas, nors XVI a. jau buvo retas. Senų rankraščių tuomet atkakliai buvo ieškoma. Divonio dienoraščio atsiradimo istorija buvusi tokia.

Iš Romos imperatoriaus Oktaviano malonės, pagal S. Grunau, Britanijos, o pagal L. Davidą — Bitinijos valstybėje, Salura mieste, buvusi įrengta astronomijos observatorija. Astronomai ginčijosi, ar šiaurėje — vė-

---

¹ Lietuvių karas su kryžiuočiais, Vilnius, 1964, p. 72—74.

žio ženkle už septinto dangaus rato ir aštuntajame gali gyventi žmonės, ar negali. Daugumas manė, kad dėl nuolatinio šalčio ir daugybės sniego ten gyventi negalima. Kad reikalas paaiškėtų ir ginčas būtų išspręstas, į šiaurę buvo pasiųstas Divonis su atitinkamu skaičium palydovų. Jis ir užrašęs viską, ką savo kelionėje regėjo ir girdėjo.

Divonis vykęs per Komaniją, Tartariją, Roksolaniją ir per Venedų bei Alanų kraštą, kuris vėliau vadinėsis Leiflandtu, ir per didelius vandenis pasiekęs plačią šalį, kuri neturėjusi vardo ir buvusi apytuštė. Divonis su savo palydovais vaikščiojęs po ją skersai ir išilgai, bet su nieku negalėjęs susikalbėti. Tik iš Sarmatijos atvykę keli vendai padėję jiems susikalbėti ir pažinti rastuosius gyventojus, kurių papročiai ir gyvenimo būdas buvę visai kitoki, negu Britanijoje ar Bitinijoje, iš kurios jie atkeliavo.

Divonis žiemą praleido toje nepažįstamoje šalyje, bet visi jo palydovai vasarą susirgę ir išmirę. Ir pats Divonis nebegrižo į Bitiniją. Savo gyvenimą jis baigė Plocke, todėl pas Plocko kleboną atsidūręs ir jo dienoraštis. L. Davidas rašo, kad vyskupas Kristijonas, sekdamas Divoniu, tuos žmones apibūdinęs kaip blogus ir stačiokus, bet nuoširdžius ir draugiškus su sveimaisiais. Pagal S. Grunau pateikiamą Divonio tekstą, tie žmonės gyveno prie Crono ir Halibo vandenų ir daugelio upių. Jie gražiai nuaugę, mažai valgo ir geria, santūrūs. Geria upių vandenį, minta žuvimis,

vietoj duonos užsikanda džiovinta žuviena. Namų, kaimų ir miestų neturi, gyvena prie upių, palapinėse iš karklų-salveidų, nes jie prie upių daugiausia ir auga. Žiemą, gindamiesi nuo šalčio, susikuria laužus ir miega. Taip beveik visą žiemą ir pramiega. Jų draubūžiai iš švendrių. Trys moterys turi vieną vyrą ir, panašiai kaip gotai, vietoj vieno dievo garbina mėnulį ir saulę. Vyrai su moterimis bendrauja katras su katra nori ir bendrauja visai nesigėdydami, nors vaikų turi nedaug.

L. Davidas dar priduria, kad, pasak Divonio, jie meldėsi dievams, bet neturėjo nei dievų stabų, nei paveikslų. Nė vienas jų nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Jiems net atrodė keista, kad iš tolo ar per kelias mylias žmonės vienas kitam galėtų mintis perduoti. Jei ką norėdavę atminti arba kuriai dienai ką nuskirti, įkirsdavę lazdoje brūkšnelius arba virvutėje užmegzdavo mazgą.

Divonis pasiekęs Sarmatijos upę Istulą, kuri įteka į didelį sūrų vandenį. Tas kraštas saulės tekėjimo pusėje turėjęs didelius saldžius vandenis. Tarp to sūraus Crono ir tarp sausžemio dar buvęs didelis ilgas vanduo, kurį vietiniai žmonės vadino Hailibo.

Pirmieji į tą kraštą per „platų saldų vandenį“ atėję ulmiganai arba kulmigeriai. Jų šalis Ulmiganija, nes joje auga daugybė karklų. Vokiškai karklas — Ulma, tokiu vardu buvo miestas, buvo ir Kulmas, to-

dėl, matyt, ir stengiamasi esamus vardus surišti su tolimos praeities gyventojais.

Beveik kasmet pas ulmiganus atvyksta aukščiausias jų ponas Mazas (Maso, Matzo). Jis kartą su savim buvęs pasiėmęs ir Divonį. Prieš jį ulmiganai labai žemai lenkėsi ir mušė kakta į žemę. Jam kaip duoklę atiduodavo gražiausius savo berniukus. Dėl to ulmiganai ne tik neliūdėjo, bet laikė garbe. Su tokia duokle Mazas patenkintas grįždavo į namus. Iš tolesnio S. Grunau pasakojimo matyti, kad Mazas tai Mazovijos (Mozovijos), mūsiškai Mozūrijos, valdovas arba net įkūrėjas.

Tokias žinias minėtieji Prūsijos kronikų autoriai radę Divonio dienoraštyje¹. Vėliau Divonio aprašytus ulmiganus užplūdę sitonai ir makabėjai. Antplūdis trukęs neilgai ir net Ulmiganijos vietovardžiuose nepalikęs savo ženklo. Jie išmokę ulmiganus statyti namus ir vilkėti megztus ir austus drabužius. L. Davidas priduria, kad tada jie išmokę gyvulius veisti, juos melžti ir jų pieną gerti.

Iš Skandinavijos į Ulmiganiją įsiveržę gotai, bet ir jie čia neilgai gyveno. Savo karaliaus Vitigio (Wittigis, Witthigi) vedami, jie išsikraustė į Ispaniją, po to atsidūrė Italijoje, Lombardijoje, pastatė ten Ravenos miestą ir įkurdino jame savo karalių. Vietiniai

---

¹ S. Grunau, Preussische Chronik, herausgeben von Dr. M. Perlbach, Bd. I, Leipzig, 1875, S. 55—56; L. David, Preussische Chronik, Bd. I, ed. Hennig, Königsberg, 1812, S. 10—12.

Italijos gyventojai rašė laišką imperatoriui Justinijonui į Konstantinopolį ir prašė karinės pagalbos prieš atsibasčiusius žiaurius gotus. Imperatoriaus pasiūstas karvedys Narsesas sumušė gotus, o jų karalių Viti-gį su žmona ir vaikais paėmė į nelaisvę ir išsiuntė į Konstantinopolį. Likusieji 15 tūkstančių gotų prašė kaip malonės leisti jiems su šeimomis išsikelti iš Lombardijos. Narsesas jiems leido išsikelti per keturias savaites.

Paleisti gotai, S. Grunau žiniomis, vyko per Bavariją ir Vestfaliją, jie pastatė Gotingeno miestą ir tikėjosi jame pasilikti, bet buvo išvyti ir atsidūrė prie Danijos sienų. Tuo metu danų kunigaikščiu buvo Teudotas. Gotų pasiuntiniai prašė nurodyti vietą, kur jie galėtų apsigyventi ir mokėti jam duoklę. Teudotas atidavė jiems Cimbrijos, arba Skandijos, salą ir susitarė su gotų vadų Visbiu dėl salos valdymo sąlygų.

Cimbrijos sala nebuvo tuščia, joje gyveno cimbriniai, arba kitaip skandijai. Visbis skandijams pareiškė, kad sala jam atiduota, ir todėl jie turi arba geruoju išsikelti, arba bus jėga išmesti. Cimbrijos gyventojai turėjo du savo vadus—Prutenį ir Vaidevutį. Jie sušaukė savo bajorus pasitarti, kas geriau: likti gotų tarnais ar geruoju išsikelti. Nutarė išsikelti ir sudaryti su gotais sutartį. Gotai tuo metu įsikūrė Cimbrijos saloje. Jų vadas Visbis įkūrė savo sostinę, Visby miestą, ir salą pavadino Gotlandu.

Skandijų, arba cimbrijų, drauge su moterimis buvę 46 tūkstančiai. Per sūriuosius vandenį jie atplaukė prie saldžiųjų vandenų — Haalibo ar Hailibo ir čia, nugalėję Divonio aprašytus ulmiganus, užvaldę Ulmiganiją. Tatai atsitikę Justiniono (527—565) ir popiežiaus Vigilijaus (538—555) viešpatavimo laikais.

PRUTENIS IR JO BROLIS VAIDEVUTIS

Skandijų vadai buvę nevienodų polinkių ir skonio broliai. Prutenis mėgęs vandenį ir pieną, o Vaidevutis — midų. Besivaišindamas midum, jis greitai susigyveno su nugalėtaisiais ulmiganais.

Pietiniai į Ulmiganiją atsikėlusią skandijų kaimynai buvę mazoviečiai (mozūrai), gobšūs ir neramūs. Iš ulmiganų jie reikalaudavo duoklės. Savo vado Mazo įpratinti, jie kasmet, greta aukso ir sidabro, reikalaudavo nustatyto skaičiaus berniukų. To paties jie reikalavo iš ulmiganų ir tada, kada Ulmiganija jau buvo skandijų valdžioje.

Jeigu duoklė laiku nebūdavo atiduodama, mozūrai patys ją jėga pasiimdavo. Esant tokiai nepakenčiamai kaimynystei, Prutenis ir Vaidevutis sušaukė savo išmintinguosius vyrus ir pasiūlė išsirinkti karalių. Vyrai karaliumi rinkti nutarė Prutenį, kuris, pasirodo, buvo pasižadėjęs tarnauti dievams. Vieton savęs jis pasiūlė brolių Vaidevutį, kuris karaliumi ir buvo paskelbtas.

Po to Vaidevutis savo patarėju ir vyriausiu žyniu paskyrė Prutenį, kuris gavęs krivės krivaičio (cyrwo cyrwaito), vyriausio asmens po dievo, vardą. Jo įsakymai įgiję dievų valios reikšmę. Nors Prutenis ir Vaidevutis kraštą valdė gerai, vis dėlto tarp skandijų, ateivių iš Cimbrijos, ir vietinių ulmiganų atsirado nesantaika. Ateiviai, būdami raštingi ir mokėdami geriau kariauti, pradėjo pūstis ir save aukštinti. Iš pradžių dovanomis ir medum prisiviliodavę ulmiganus statyti namus ir pilis, o paskui išpuikę ėmė juos varu varyti prie darbo, versti savo tarnais ir net mušti. Priešindamiesi tokiam elgesiui, ulmiganai sukilę. Jie sudeginę šimtus sodybų su žmonėmis, užrišę vartus ir namų duris, kad galėtų pasiteisinti, jog patys savo rankomis žmonių nežudę.

Nuslopinti sukilimą buvo sunku. Vaidevučiui su Pruteniu teko vykti į Honedos pilį, vėliau pavadintą Balga, ir ten ieškoti taikos, paskelbiant visiems lygybę ir išleidžiant įstatymus. Tuo pačiu metu buvo nustatyta dievų garbinimo tvarka ir įkurta Ramovės šventovė. Nuostatuose sakoma: „Mes norime, kad be krivės ir aukštesnių žynių niekas nesimelstų dievams. Mūsų vyriausieji dievai yra Perkūnas, Pikuolis (Potolas) ir Patrimpas, nes jie mums yra davę šį kraštą ir dar daugiau duos.“ Todėl krivė ir jo įpėdiniai, kuriuos dievas duos ir žyniai išrinks, turįs būti vyriausias krašto valdovas. Visi turi jo klausyti, reikšti jam pagarbą ir jo, kaip dievų, bijoti. Po mirties tie patys

dievai duosią gražių moterų, daug vaikų, skanių valgių, saldžių gėrimų, vasarą baltų, o žiemą šiltų rūbų ir minkštą guolį. „Neklausantieji dievų neteks savo dalies, patirs kančių ir nuolatinę baimę. Visi kaimynai, kurie mūsų dievus garbins ir jiems atneš aukų, bus mūsų mylimi ir gerbiami. Tačiau tie, kurie mūsų dievus paniekins ir juos peiks, bus ugnimi ir vėzdu sunaikinti ir niekad nebus mūsų draugai.“

Minia buvo atvesta į gražią, su dideliu, amžinai žaliuojančiu ąžuolu vietą ir jai pareiškta, kad dievai malonėję pasirinkti šią vietą jų garbinimui. Po ąžuolu buvę iškilmingai pastatyti trijų vyriausių dievų paveikslai. Kiekvienam dievui buvusios padėtos brangios dovanos. „Tik šioje vietoje, kuri ateityje bus vadinama Ramove,— taręs krivė,— jūsų aukos patiks dievams.“ Dievus pamatę, žmonės labai apsidžiaugę, tik senieji vietos gyventojai buvę nustebę, nes jie stabų neturėję ir garbinę tiesiog saulę ir mėnulį. Ten pat buvęs uždegtas aukuras, kurio ugnį, kad niekad neužgestų, turėjo saugoti vaidelotai. Todėl jie turėję gyventi prie šventovės. Mirtinai buvę baudžiami vaidelotai, leidę šventajai ugniai užgesti. Jiems negalima buvę susidėti su moterimis. Patrimpui vaidelotai pienu maitinę didelį žaltį, laikomą javais pridengtame puode. Potolui (Pikuoliui) švenčių metu jie deginę žmogaus, arklio ir karvės galvas.

Kita įstatymų dalis skirta žmonių santykiams ir šeimos gyvenimui. Šeimos galva neturėjo maitinti

daugiau vaikų bei vergų, negu reikalinga jo ūkio darbams. Nereikalingus galima parduoti arba užmušti. Nereikia auginti tų vaikų, kurie iš prigimties luoši ir užaugę bus nedarbingi. Sūnui leidžiama nužudyti tėvą, slegiamą senatvės ir dėl jėgų išsekimo nebegalintį dirbti. Vyras, vedęs moterį, vis tiek ar ji būtų laisva, ar vergė, turi laikyti savo pirkioje ir ją maitinti. Šis nuostatas esąs įvestas, siekiant pašalinti bendrąjį lytinį santykiavimą ir tuo pačiu vaikų atsiradimą iš nežinomo tėvo. Už vedamą merginą reikia atsiteisti kaip už perkamą. Vyras gali turėti tik tris žmonas. Jeigu jis tuo nesitenkina ir dar vilioja merginas, tokį reikia atiduoti šunims suėsti. Gyvo žmogaus sudeginimas skiriamas už svetimavimą, nepaisant, kas svetimavo: vyras ar moteris. Sudegintojo pelenus reikia išbarsyti ant kelio, o jo vaikai negali būti vaidelotais.

Jaunai, be vaikų likusiai našlei leidžiama su bet kuriuo vyriškiu sugyventi vaiką. Po to ji turi tapti vaidilute ir, bendruomenės išlaikoma, gyventi skaisitybėje. Jeigu ji skaisitybės nesaugos, jai gresia mirties bausmė. Jeigu vyriškiui mirtų žmona, tai jis greitai turi ieškoti kitos, nes vyrui nedera liūdėti per dienas ir naktis. Vesdamas jis turi aukoti dievams vištą ir gaidį. Už kėsiniimąsi išžaginti — mirties bausmė sudeginant. Tačiau jeigu nukentėjusioji tokios bausmės nenorės, nusikaltėlį galima palikti gyvą. Už žmogaus nužudymą Prutenio įstatymas numato mirties

bausmę, tačiau ji taikoma, atsižvelgiant į nužudytojo artimųjų valią.

Už vagystę pirmą kartą numatoma išplakti ryšk-tėmis, už antrą — mušti lazdomis, o už trečią — mir-ties bausmė, atiduodant vagį suėsti šunims. Įstatyme dar sakoma, kad niekas jėga kito negali versti dirbti, bet vienas kitam gali padėti. Už padėjimą reikia dė-koti ir vaišinti medum. Šituo tarsi norima pasakyti, kad atvykėliai norėjo paversti ulmiganus savo bau-džiauninkais, bet jie nepasidavė ir sutiko dalyvauti talkose. Jie reikalavo nustatyti, ką laikyti bajoru ir ką paprastu žmogum. Prutenio įstatyme sakoma, kad kilmingu žmogum gali būti laikomas tas, kuris pasi-rodys vikresnis ant žirgo ir laimės lenktynes. Be to, kilmingaisiais pripažįstami išmintingieji. Kilmingieji cimbrijai ir ulmiganai buvo įbajorinti, galėjo vesti vieni kitų dukteris ir tarp savęs giminiuotis.

Tokia buvusi nustatyta tvarka Prutenio ir Vaide-vočio valdomoje Prutenijoje. Vykdamas šiuos įstatymus, skirtumas tarp cimbričių ir ulmiganų likęs toks, kad pirmųjų vardų galūnėse pasiliko garsas o, o ant-rųjų — as. Taikoje gyvendamas, kraštas pradėjo tur-tėti. Po keturiasdešimties metų Mozovijos kunigaikš-tis Antonijus siuntęs pas prutenus pasiuntinius ir rei-kalavęs mokėti duoklę ir duoti vaikų, kaip anksčiau kad buvo duodama. Pasiuntiniams buvę atsakyta, kad prutenai laisvi žmonės, klusnūs tik savo dievams

bei jų tarnams ir nieko neduosią. Anksčiau jie davę dovanas, bet ne duoklę.

Mozovijos kunigaikštis labai supykęs, pasikvietęs į talką roksolanus ir su stipria kariuomene išvykęs atsiimti duoklės. Vaidevutis greitomis surinkęs prutenų kariuomenę ir išėjęs priešais. Tačiau jis nenorėjęs peržengti savo valstybės sienų, kad jo neapkaltintų pradėjęs karą ir, kad į svetimą kraštą įžengus, neapleistų jo dievai. Netrukus Antonijus, kitaip dar vadinamas Andislavu, atvyko su roksolanų karaliumi Čiembachu. Jų kariuomenė buvusi daug didesnė, ginkluota strėlėmis su lankais ir ietimis. Atkakliame mūšyje prutenai buvę nugalėti, nes jie buvę ginkluoti švino prilietomis lazdomis. Vaidevutis iš mūšio lauko turėjo trauktis. Mozovai įsiveržė giliai į prutenų žemę, paėmė į nelaisvę daug jaunų vyrų, pagrobė daug gyvulių ir išsivežė daug kitokio turto.

Vaidevutis nerimo, sudarė stiprią kariuomenę iš savo krašto gyventojų ir iš nelaisvės atbėgusių prutenų. Iš atbėgėlių jis sužinojo apie priešų apsiginklavimą ir kovos būdą. Atitinkamai pasiruošę, midum pasivaišinę ir dievams aukas sudėję prutenai išžygiavo į Mozoviją ir mozūrus sumušė. Žuvo jų kunigaikštis Antonijus ir roksolanų karalius Čiembachas. Prutenai grįžo su dideliu grobiu. Vieną grobio dalį paaukoję dievams, kitą — krivei krivaičiui, trečiąją — karo dalykams ir ketvirtąją — tiems, kurie namus saugojo.

Buvęs dar toks prutenų paprotys, pastebi kronikininkas, kad, prieš išeidami į karą, puolamo krašto žmogui, pririštam prie medžio, perverdavę širdį ir žiūrėdavę, kaip teka kraujas. Jeigu jis trykšte trykšta, tai karas bus laimingas, jeigu tik sruvena — nelaimingas. Be to, pirmąjį belaisvį raitą sudegindavę dievų garbei.

Žuvusio Mozovijos kunigaikščio sūnus Čanvigas, bijodamas, kad prutenai žygio nepakartotų, sudarė taikos sutartį ir atnešė Ramovén širvą žirgą kaip auką prutenų dievams. Iš to atsiradęs paprotys, kad negalima joti tokio plauko žirgu. Padarius taiką, buvo leistos tarpusavio vedybos. Prutenai išlaikę savo kalbą, skirtingą nuo mozovų (mozūrų) kalbos. Daug metų buvusi taika, ir abu kraštai klestėję.

Kai 573 m. Vaidevučiui suėjo 116, o Pruteniui 132 metai, iškilęs įpėdinių klausimas. Dvylika Vaidevučio sūnų ėmę kivirčytis dėl savo tėvo valdžios. Kad būtų išvengta kraujo praliejimo, Vaidevutis su Pruteniu sušaukė savo didikus Ramovėje, šalia trijų dievų ažuolo. Krivė krivaitis pasakęs kalbą, kurioje apžvelgęs visą savo veiklą. Po to paaukojęs dievams ožį ir davęs visiems atsigerti midaus. Krivė ten pat likęs nakvoti, kad naktį galėtų patirti dievų valią: kas turėtų valdyti šalį po Vaidevučio mirties. Rytą krivė krivaitis pašaukęs visus Vaidevučio sūnus ir padalijęs jiems kraštą, kad nesikivirčytų. Pirma jie turėję prisiekti, kad bus ištikimi dievams ir gins savo žemę.

Po priesaikos buvę paskelbta, kad vyriausias sūnus, Litvas (Lyttpo), gauna kraštą tarp Boicko ir Niemo upių iki Tamsamo miško. Ten jis pastatęs savo sūnaus vardu Garto (Gardino) pilį, o visas kraštas ėmęs vadintis Mažąja Lietuva. Antrasis sūnus, Samas (Zamo, Saymo), gavęs šalį tarp Chrono ir Halito ligi Skaros upės. Pats kraštas gavęs Samblandto (Sambijos) vardą. Pastatytoji pilis gavusi Gaitlergarvo vardą. Tas sūnus turėjęs tik vieną žmoną, kuri Skaroje nuskendusi. Todėl upė imta vadinti jos vardu—Pergola (Prieglius).

Trečias sūnus, Sudas, gavęs žemes tarp Chrono, Skaros ir Curtorco, vėliau tai buvusi Rusnė, arba Kuršių uostas. Pilis buvusi pavadinta jo sūnaus Peipilko vardu. Sudas užėmęs ir nugalėtų venedų kraštą. Kitų sūnų vardai: Nadruvas, Skalvas, Natangas, Bartas, Galindas, Varmas, Hogas, Pomeras, Kulmas. Kiekviena sritis buvusi pavadinta dalį gavusio sūnaus vardu, ir kiekvienas pastatęs sau pilį. Visai lengva pastebėti, kad Vaidevučio sūnų vardai sugalvoti prūsų žemių vardų kilmei paaiškinti.

Padaliję kraštą, Vaidevutis ir Prutenis atsisveikinę su savaisiais, apsikabinę, pasibučiavę ir pasiaukoję dievams susideginti. Tos didingos aukos metu pakilusi audra. Prieš tai jie pasakę didžiūnams ir susirinkusiai miniai kalbas, paaiškinę, kad dievai kviečia juos į pomirtinę puotą, ir pasiūlę po jų mirties išsirinkti naują karalių ir naują krivę.

Vaidevučio ir Prutenio pamokymų nebuvę paisoma. Kilmingieji negalėję susitarti dėl naujo karaliaus, ir jis likęs neišrinktas. Likęs neišrinktas ir vyriausias žynys. Tarp brolių Litvo ir Nadro kilęs karas. Kai Nadras, Litvos tarnų užpultas, upėje paskendęs, Litvui ir jo giminėms buvę visiems laikams uždrausta lankytis prutenų Ramovėje ir melstis prie šventojo ažuolo. Tuomet Litvas savo krašte pastatęs kitą Ramovę ir paskyręs jai žynius. Litvo kraštas atsiskyres nuo prutenų ir pradėjęs savarankiškai tvarkytis. Taip atsiradusi Prūsija ir Lietuva.

Vieną savo kronikos skyrelį Simonas Grunau paskyrė Vaidevučio herbui ir vėliavai. Vėliava buvusi balto audeklo, penkių sprindžių ilgumo ir trijų platumo. Joje buvę trijų į vyrus panašių būtybių paveikslai. Jų drabužiai — mėlyni. Vienas buvęs panašus į jaunuolį be barzdos, linksmas, su varpų vainiku ant galvos — tai javų dievas Patrimpas. Antras — vidutinio amžiaus, piktas, veidas ugingas ir ant galvos liepsnos vainikas. Jo barzda ilga ir juoda. Ir trečias — senas, ilga žila barzda, ant galvos balto audeklo karūna, jo vardas — Patollo. Herbo skyde atvaizduoti du balti žirgai, tarp jų — lyg ir žmogus su prasižiojusia meškos galva. Skyde ir vėliavoje kažkoks neįskaitomas dviejų eilučių iš nepažįstamų raidžių užrašas. S. Grunau tą užrašą nupiešė ir įdėjo į savo kroniką.

Romantizmo epochoje, nors ir ne viskuo buvo tikima, ką parašė S. Grunau, tačiau jo aprašytoji Ramovė su ažuolu milžinu, žaliuojančiu ir žiemą, ir dievais — Perkūnu, Patrimpu ir Pikuoliu, labai išpopuliarėjo.

1905 m. „Vilniaus Žiniose“ (kovo 1 d. nr. 55) pasirodė K. Ulio rašinys „Vidėvuto vėluva“, kuriame pranešama, kad žymiausi kalbininkai, prof. Kazimieras Jaunius ir Kazimieras Būga, 1904 m. sausio mėn. išskaitę Vaidevučio vėliavos užrašą. Tai buvo nelengva padaryti, nes Simono Grunau kronikos originalas, kuriame tas įrašas buvo nupieštas, dingo. „Teliko trys vėlesniųjų laikų (XVIII amžiaus) nuorašai. Šiuose nuorašuose vėluvos antrašas visaip sumakaliuotas ir, kad nebūtų kito bendralaikio antrašo nuorašo, kurį randame pas K. Henebergerį („Kurze Beschreibung des Landes zu Preussen“. Koenigsberg, 1584), nebega lima būtų buvę susekti pirmutinės, tikrosios antrašo išvaizdos“, — rašoma K. Ulio straipsnyje.

Lyginant Henebergerio ir Luko Davido nuorašus, prof. K. Jauniui pasisekė išaiškinti, kad įrašas padarytas graikiškomis raidėmis, bet vagobudiškai: pirmoji eilutė rašyta iš kairės į dešinę, o antroji — iš dešinės į kairę. Daugelyje vietų kelios raidės sujungtos į vieną. Užrašas senąja prūsų kalba, senesne už visus žinomus prūsų kalbos paminklus: Elbingo žodynėlį ir tris katekizmus. Duodamos dvi užrašo eilutės graikų raidėmis ir po jų — lotynų. Įrašas esąs lietuviškai

toks: „Dievų vyriausiųjų trejetas Patol-Deus, Perkūnas, Patrimpas. 1309.“ Rašinio autorius pastebi: „Kokiu būdu šis antrašas tapo perskaitytas ir antrašo atskirų žodžių gvildenimo aš nepaduodu, nėra tam ne vieta kasdieninis laikraštis. Reikia tikėtis, kad patysai prof. Jaunius apskelbs Vidėvuto vėluvos antrašą atskiroje monografijoje su visomis kalbiškomis ir istoriškomis išrodomis.“

Užrašo išskaitymas mokslui esąs labai svarbus, nes tai seniausias prūsų kalbos paminklas, įrodąs prūsus tikėjus į dievų trejybę, nušviečiąs kultūrinius ryšius su graikais, nes tik iš jų galėjo prūsai paimti raides ir vagobudinį raštą. Be to, užrašo išskaitymas rodąs, kad tai nėra falsifikavimas, kuriuo S. Grunau daugelio istorikų buvo kaltinamas. Falsifikatorius, jeigu toks būtų buvęs, negalėjęs išmokti tiek daug paleografijos ir dialektologijos dalykų.

Skaičius 1309 reiškias vėliavos padarymo metus pagal graikišką metų skaičiavimą. Jie metus skaičiuodavo nuo pirmosios olimpiados, įvykusios 776 metais prieš Kristaus gimimą. Išeitų, kad vėliava padaryta 533 m. po Kristaus gimimo, kai prūsuose viešpatavo Videvutas. Daroma išvada, kad tai, kas S. Grunau ir L. Davido kronikose parašyta apie Videvutą (Vaidevutį), visai ne pasaka, o istorinė tiesa.

Atrodo, kad šio informacinio rašinio autorius buvo K. Būga, tuo metu dirbęs pas K. Jaunių sekretoriumi. Jo straipsnyje, skirtame K. Jauniaus darbams

apžvelgti tuo metu, kai K. Jaunius jau buvo miręs, apie tą reikalą šitaip užsimenama: „1904 m. sausio mėn. pradžioje, apie trijų karalių šventę, prof. Jauniui pasisėkė perskaityti (prie skaitymo prisidėjau ir aš) ir išaiškinti vadinamasis Vidievūto vėluvos antrašas, kurį mums paliko Grunau'as savo kronikoje. Jei šisai vėluvos antrašas būtų nefalsifikatas (dabar man rodos, jog šisai antrašas yra falsifikatas) ir skaitymas tikras, tai jis, be abejo, turėtų labai didelę mokslo svarbą. Galutinas antrašo skaitymas buvo paduotas „Vilniaus Žiniose“. Šis antrašas dar ligšiolai nesusilaukė kritiško išleidimo“¹.

K. Būgai suabejojus dėl užrašo išskaitymo ir pačios vėliavos tikrumo, atsirado aiškinimų, kad užrašas padarytas ne graikiškomis raidėmis, o skandinavų runų raštu. Aiškinti ėmėsi nebe kalbininkai mokslininkai, o savamoksliai, senienų mėgėjai. K. Būga ėmėsi tirti, ką galėjo reikšti pats vardas. „Mums čia šiuo tarpu rūpi ne tai, ar pasaka apie Videvutį yra tikra ar ne, bet šio pasakų viešpaties vardas. Pati pasaka, labai gali būti, kad nėra žmonių padavimas. Bet ir kiekviena istorikų pramonė, bent savo pamate, paprastai turi tikrus, žmonėse girdėtus vardus“².

K. Jaunius žodį Videvutis skaitė kaip Videvūtas, rasdamas jame priešdėlį vi-, sudurtą su būdvardžiu deivutas — padeivintas. K. Būga su tokiu aiškinimu

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1958, p. 193.

² Ten pat, p. 187.

nesutiko. Prūsų Videvutis, arba Vidvutis, jo manymu, yra mažiškinė lytis iš vid-ev-is, kas reiškė žinantį, išmanantį, arba žiniuonį.

Kad E. Stela, S. Grunau ir L. Davidas Vaidevučio, Prutenio ir Divonio vardus būtų patys sukūrę, neįtikėtina. Greičiausiai juos iš kur nors paėmė. Bet iš kur? Daugiausia ginčų sukėlė Simonas Grunau. Vieni XIX amžiaus istorikai jį apšaukė melagiu, o kiti kar-tojo ir gražino jo paskleistas senovės prūsų įdomybes, sakydami, kad jo kronikoje galima atskirti laiko dvasią atitinkančią išmonę nuo racionalaus grūdó. Iš XX amžiaus Lietuvos istorikų S. Grunau žinių autentiškumu domėjosi Jonas Yčas. Jis, žinoma, nedavė ir negalėjo duoti galutinio atsakymo, kas to autoriaus kronikoje iš kitų paimta, kas pramanyta ir kas tikra.

Jis vis dėlto linkęs manyti, kad vyskupo Kristijono kronika nėra mitas, kad tokia kronika yra buvusi, kad ja paremtas S. Grunau pasakojimas apie prūsų ir lietuvių kilmę yra pasiskolintas, o ne paties sugalvotas. Atrodo, kad ir L. Davidas tą kroniką savo rankose yra turėjęs. Be to, hercogo Albrechto ir Dancigo vienuolyno viršininko susirašinėjime minima „nuostabi kronika“ kaip tik galėjo būti toji vėliau dingusi ar kryžiuočių sąmoningai sunaikinta pirmojo prūsų vyskupo Kristijono kronika. L. Davidas net įdėjo tą Kristijoną į sąrašą žmonių, kurių raštais jis naudojęsis. Rašydamas apie krivę krivaitį, jis naudojęsis „pono Kristijono, prūsų vyskupo, rašiniu, su kuriuo aš dau-

giausia turėjau iki šiol reikalo"¹. Be to, Prūsijos istorikas Johanas Foigtas paskelbė fragmentą nežinomos lotynų kalba parašytos kronikos, kuri greičiausiai ir buvusi Kristijono kronikos likutis.

J. Yčas padarė tokią išvadą: „Išrodo iš tikro negalimas daiktas, kad toks žymus veikėjas, koku buvo pirmasis prūsų vyskupas, nebūtų ko nors iš prūsų gyvenimo ir kulto parašęs, jei tas buvo galima prieš ordiną, jo priešą, taikyti; visiems gi žinoma, kad ilgą laiką vyskupas Kristijonas išbuvo prūsų nelaisvėje, nes ordinas ir nemąstė jo iš ten paliuosuoti, kaip nors jo nelaisvėje pagelbėti“².

Begėdišku melagiu Simoną Grunau išvadino Maksas Tėpenas (Max Toeppen), Prūsijos istorijos šaltinių tyrinėtojas ir skelbėjas, 1847 m. dirbęs Karaliaučiaus universitete, o vėliau Elbingo ir kitose gimnazijose. Likimas pasijuokė iš šio S. Grunau priešų vado. M. Tėpenas parašė ir atspausdino prūsų stabmeldytės istoriją, kurios žinios, pasirodo, paimtos iš suniekintos Grunau kronikos rankraščio, gauto iš jo mokytojo Johano Foigto. Grunau susilaukė priešų, tačiau niekad nepristigo gerbėjų. Tarp jų didžiausias buvo A. Kocebiu (Kotzebue) ir visi Lietuvos romanti-

---

¹ Jonas Yčas, Simono Grunau, XVI amžiaus kronisto, reikalas (Atspausdinta iš „Švietimo Darbo“ Nr. 3—6, 1922), Kaunas, 1922, p. 54.

² Ten pat, p. 56.

kai, pradedant Teodoru Narbutu su Simonu Daukan-
tu ir baigiant Jonu Basanavičium.

Apie Vaidevučio ir Prutenio legendą savo sam-
protavimus yra pareiškęs ir Povilas Pakarklis, didelę
tyrinėjimų dalį paskyręs prūsams. Nors nei S. Grunau,
nei L. Davidas Prutenio bei Vaidevučio nelaiko vys-
kupo Kristijono amžininkais, vis dėlto, turint galvoje
tai, kad apie Vaidevutį kalba ir Erazmas Stela, ir
S. Grunau, ir L. Davidas (kurie, ypač du pirmieji, ga-
lėjo naudotis ne tik senaisiais metraščiais, bet ir tuo
metu gyvais senoviniais lietuvių-prūsų padavimais),—
jis linkęs manyti, kad Vaidevutis greičiausiai bus bu-
vęs istorinė asmenybė arba legendinė, sukurta žmonių
padavimų. „Tuo labiau kad Vaidevučio vardas skam-
ba lietuviškai, ir jis netinka Prūsijos arba šiaip kokios
srities pavadinimo atsiradimui išaiškinti, kaip tinka
Brutenio vardas, su kuriuo metraščiai ir sieja prūsų
(prutenų) vardo kilmę. Brutenio vardas todėl greičiau-
siai bus išgalvotas vėlesnių metraščių. Vis tiek, ar
Vaidevutis būtų tikra istorinė asmenybė, ar tik pada-
vimų sukurta asmenybė — su jo laikotarpiu siejamo
įstatymo nuostatai labai ir labai dvelkia lietuviškąja
senove“¹.

Šaltiniuose yra užuominų apie tuos dalykus, kurie
skelbiami Prutenio ir Vaidevučio įstatyme. Apie įta-
kingą ir galingą senovės lietuvių dvasininką kalbama

---

¹ P. Pakarklis, Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai,
Kaunas, 1948, p. 97.

Dusburgo kronikoje. Prutenio įstatyme kalbama apie gyvo žmogaus deginimą ir nusikaltėlio atidavimą šunims suėsti. Apie deginimą kalbama ir kituose istorijos šaltiniuose, bet apie atidavimą šunims suėsti niekur kitur neužsimenama. Enėjas Silvijus užsimena, kad Vytauto valdymo laikais labai sunkūs nusikaltėliai būdavo atiduodami meškoms sudraskyti. Reikia manyti, kad apie žmonių atidavimą žvėrims sudraskyti buvo kalbama ir legendos kūrėjai tokias kalbas girdėjo.

Ar lietuvių ir prūsų protėviai su Vaidevučiu atsirado iš alanų, ar su Pruteniu atsikėlė iš Gotlando salos, ir kiek tose legendose yra tiesos, labai galimas daktas, netolimoje ateityje spręs archeologai ir kalbininkai, tačiau teigiamą vaidmenį tos legendos jau suvaidino. Nemaža motyvų ir temų jos davė senovės lietuvių gerbėjams — A. Mickevičiui, I. Kraševskiui, V. Syrokomlei, F. Bernatavičiui ir kitiems poetams bei beletristams.

LEGENDA

APIE HERULUS — LIETUVIŲ PROTĖVIUS

Nors niekas iš XVI a. autorių lietuvių kildinimo iš romėnų nepaneigė, tačiau kai kurie jų kėlė vienokius ar kitokius abejojimus. Dluogošo amžininkas Kalimachas (Philippus Callimachus) rašė, kad tai teorijai stinga įrodymų. Jis manė, kad lietuviai greičiausiai

bus kilę iš galų, nes Cezaris yra pasakęs, kad dalis keltų, kuriems vadovavo Lemonius, su moterimis ir vaikais buvo atsidinginę prie Šiaurės vandenyno (Atlanto). Atsikėlėlius keltus vietiniai gyventojai pavadinę litifanais, nuo žodžio litifa, kuriuo buvo vadinami vaisiai, gaunami dirbant žemę. Vietiniai žemės dirbti nemokėję, todėl ateivius taip ir pavadinę. Šventyklos ir šventų miškų garbinimas juos suartinęs su galais, o ne su romėnais. Negalėję jie paimti iš romėnų ir numirėlių deginimo papročio, nes jis pas romėnus atsirado vėliau.

Tokie lietuvių papročiai, kaip prausimasis garo pirtyse, darymas gėralo iš kumelių pieno, daiktų laikymas dievais, esą panašūs į bosporėnų, gyvenusių prie Juodųjų jūrų, papročius. Žalčio garbinimas nėra išimtinis dalykas. Jį garbinę finikiečiai, persai, egiptiečiai ir net romėnai. Jų dievas Eskulapas buvęs žalčio pavidalo.

Hamburgo teologas ir istorikas A. Krancas (Krantzius, 1450—1517) savo veikale „Wandalia“ tikina, kad žiemgalių vardas „senogalli“ rodo jų kilmą iš galų. Vėlesnieji autoriai — Augustinas Rotundas (miręs 1582) ir Motiejus Strijkovskis (1547—1586), neabejodami dėl pačios teorijos tikrumo, ėmė svarstyti, kada iš tikrųjų romėnų atkeliauta. Jeigu Palemonas būtų iškeliavęs Nerono ir Atilos laikais, tai jis būtų buvęs krikščionis ir lietuviams nebūtų atnešęs senovės romėnų tikybos. Pagal Lietuvos metraščių, Palemonas bu-

vęs Romos kunigaikštis, Nerono giminaitis, tačiau Romos istorija tokio kunigaikščio nemini. Yra minimas kažkokio gramatiko Palaemono, gyvenusio Nerono laikais, vardas, bet jis nebuvo nei kunigaikštis, nei Nerono giminaitis. Pasirodo, romėnų istorikas Lucijus Floras mini kažin kokį Publijų Liboną, kuris buvęs Pompėjaus laivyno viršininkas ir kariavęs prieš Cezarį. A. Rotundo ir M. Strijkovskio manymu, Palaemonas ir Publijus Libonas esąs tas pats asmuo.

Pirmasis Liboną atrado lenkų kronikininkas Martynas Kromeris, ketinęs suderinti J. Dugošo ir Erazmo Stelos žinias. Romėnų vadas buvęs Libonas. Jis, nepakęsdamas Julijaus Cezario tironijos, atgabėjęs savo šalininkus prie Venedų krantų, kur nuo Libono vardo atsiradęs Livonijos pavadinimas. Iš ten kilę prūsai ir lietuviai.

M. Strijkovskis rado reikalinga priminti Stelos žinią apie prūsų ir lietuvių kilmę, prieštaraujančią romėniškajai. Jis pirma išdėstė Stelos pažiūras, po to Dugošo, Kromerio, Mechovitos, Bielskio ir pabaigoje — Lietuvos metraščio. Priminė, kad Bielskis lietuvius kildina iš gotų giminės — gepidų. Lietuvių kalboje esą nemaža germaniškų ir graikiškų žodžių. Gotų kalboje Germanai kunigaikštį vadina kėnigu, o lietuviai — kunigu. Graikiškai vyriausia esybė — „theos“, o lietuviškai — dievas, nes gepidai buvę Graikijoje, prie Ponto jūros. M. Strijkovskis nesistengė šių ganą

prieštarų žinių derinti, suvesti į vieną teiginį, kad pasakojimas būtų visai patikimas¹.

Šitai labai trumpai ketino padaryti Aleksandras Gvaninis. Jis glaustai atpasakoja Erazmo Stelos samprotavimus. Lietuvos vardą kildina iš Litalano ir Litvo, o Samogitijos (Žemaitijos) — iš Litvo brolio Samo ir toliau dėsto tai, ką rado pas J. Dlugošą ir Lietuvos metraštyje apie Palemoną ir jo sūnus. Pagal A. Gvaninį, Lietuvos prastieji žmonės, liaudis kilę iš gotų, o kilmingieji ir bajorai — iš romėnų².

A. Vijukui-Kojalavičiui (1609—1677) atrodė nepatikima, kad vienos ir tos pačios tautos skirtingi luomai būtų kilę iš atskirų, tarp savęs nieko bendra neturinčių genčių arba tautų ir tuo pačiu neginčytina, kad europinėje Sarmatijos dalyje, kuri apima Prūsiją, Žemaitiją, Kuršą, Livoniją, Estiją, Lietuvą, Jotvingiją, arba Paliesę, kadaise gyveno žmonės, kurie ir kalba, ir kilme buvo giminingi lietuviams. Lotynų kalba parašytoje ir 1650 m. atspausdintoje „Lietuvos istorijoje“ jis rašė: „Vieni tvirtina, kad tai buvę gotai, kiti — kad cimbrijai, atvykę iš Gotų vandenyno salų. Kadangi šios labai didelės tautos, keičiantis jų pirmosioms gyvenvietėms, plačiai pasklido po visą Europą, dažnai skirtingai vadinamos, todėl neaišku,

---

¹ M. Strykowski, Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszyskiej Rusi, t. I, Warszawa, 1846, str. 43—58.

² A. Gwagnini, Z kroniki Sarmacyi Europekiej, Kraków, 1860, str. 51.

koku vardu kitataučiai rašytojai vadino tuos, kuriuos mes vadiname prūsais, lietuviais, latviais, jotvingiais, polovcais, pečenegais. Man tarp tiek neaiškumų, kai esmė priklauso nuo spėliojimų, patikimiausias atrodo Volfgango Lazijaus tvirtinimas, kad tos tautos senovėje vadinosi herulais.“

Lazijus (Wolfgang Lazius, 1514—1565) — istoriografas, daugelio veikalų ir žemėlapių autorius. Stambiausias jo veikalas — „Rei contra turcas gestae a. 1556 descriptio“. Įrodinėdamas, kad Pabaltijo gyventojai — herulų palikuonys, šis autorius paskelbė herulų kalba užrašytą „Tėve mūsų“. „Kai aš tą maldą atidžiai perskaičiau, — rašo A. Vijukas-Kojalavičius, — pastebėjau, kad ji didžiąja dalimi visiškai panaši į tą kalbą, kurią šiandien vartoja lietuviai ir latviai. Todėl vargu ar galiu abejoti tuo, kad Lietuvoje kilo ir gyveno senovės herulai. Šį spėjimą patvirtina ir tai, kad herulų įstatymai ir gyvenimo būdas yra vienodas su lietuvių protėvių gyvenimo būdu, apie kurių pateikia žinių įvairūs šaltiniai. Ir vienu, ir kitų beveik ta pati religija; ir vieni, ir kiti kadaise turėjo paprotį artimuosius, įveiktus ligos arba senatvės, nužudyti, o visą jų turtą, arklius, šunis ir ką tik gyvas būdamas brangaus turėjo, laidotuvių lauže kartu su numirėliu sudeginti, — ir šimtai kitų panašumų. Patys seniausi tos genties vadų vardai pakiša mintį, kad tarp atvykėlių ir tose pačiose žemėse gyvenančių buvo daug kas bendra. Iš tiesų kas, girdėdamas Živibundo, Algi-

manto, Narimanto vardus, nepamanytų, kad kalbama apie herulus arba longobardus. Šitie vardai vėliau tapo Lietuvos kunigaikščių vardais."

A. Vijuko-Kojalavičiaus manymu, herulus iš Sarmatijos išstūmė įsibrovę slavai. Herulai įsiveržė pirma į Germaniją, o vėliau, dėl įvairių priežasčių atplėšti nuo savo tėvynės, ėmė dažniau puldinėti Romos imperiją ir pačią Italiją. Ilgainiui iš romėnų priešų pasidarę jų draugais, sudarė karinius būrius ir daug šimtmečių tarnavo po romėnų vėliavomis. Jam neaišku, kada ir dėl ko herulus imta vadinti lietuviais. Jis atmetė mintį, kad Lietuvos vardas būtų kilęs iš Italijos, kaip teigė J. Dlugošas. Rėmimasis garsų panašumu galys būti apgaulingas.

A. Vijukas-Kojalavičius rašė: „Nors lotynų kalbos likučių pasitaiko lietuvių kalboje, nors kirčiais ir formomis ji labiau už kitas sarmatų kalbas panaši į lotynų ir graikų kalbas, vis dėlto minėtam spėjimui įrodyti ligi šiol išsilaikęs argumentas yra nepatikimas. Iš tiesų livoniečių, arba latvių ir lietuvių, kalbos yra panašios ir lygiai tiek pat sumišusios su graikiškais ir lotyniškais žodžiais, kai tuo tarpu nei pavadinimo bendrumas, nei atvykėlių italų prekyba nepalietė tų kraštų. Taigi ir Livonijos, ir Lietuvos pavadinimas yra atsiradęs seniau, negu italai atvyko į šias vietas. O lotynų ir graikų kalbų pėdsakai, kurie išsilaikė šių tautų tarpe, buvo palikti pačių vietinių gyventojų. Kai jie po daugelio metų, praleistų Italijoje ir Traki-

joje, tarnaujant kariuomenėje, grįždavo į namus kar-
tais su didesniu skaičiumi žmonių, dažniau už gausų
grobį saviškiams parnešdavo svetimos kalbos vartoji-
mą. Yra sena ir visuotinė blogybė: už tėvynės sienų
iš svetimšalio ką nors pasiimti, o savais dalykais biau-
rėtis. Ir kad atrodytų esą išmintingesni už prastuo-
menę, atsisakę gimtosios kalbos, per tam tikrą lai-
ką pakeitė ją svetimą. Taigi labiau norisi tikėti tais,
kurie mano, kad buvusi kažkokia viena herulų kiltis,
kuri kadaise vadinosi alanais."

A. Vijukas-Kojalavičius perima Erazmo Stelos le-
gendą apie alanus. Seniausias Lietuvos vardas buvęs
Alanija, o jos valdovas Litalanas, arba Litvanas, kilęs
iš motinos Alanės. Pasiskolintą legendą jis gerokai
suliteratūrinio.

Romos provincijose vykstant neramumams, alanai
užpuolė sikambrus prie Reino upės, bet buvo labai
žiauriai sumušti ir priversti bėgti. Gėdydamiesi grįžti
į tėvynę, jie pasuko į Prūsiją, arba Borusiją, į arti-
miausią provinciją. Alanai savo tėvynėje tada netu-
rėjo jokių valdovų ir teisėjų, gyveno šeimomis tarp
laukų ir girių. Sužinoję, kad sumušti jų kariai vyksta
į Prūsiją, į tą šalį patraukė ir žmonės, netinkami ka-
riuomenei. Išvykti jiems buvę nesunku, nes visas
kiekvienos šeimos turtas tilpęs vežime.

Prūsai (borusai) mielai priėmė kaimyninę gentį,
nes buvo artima jiems savo kalba, papročiais ir kilme.
Tuo metu prūsams grėsė pavojus nuo Vislos, todėl

jie džiaugėsi susilaukę pastiprinimo. Per mišrias vedybas sparčiai didėjo gyventojų skaičius, ėmė stigti dirbamos žemės, galingesnieji ėmė skriausti silpnesnius, grobti svetimus laukus ir iš godumo plėsti savo valdas. Dėl to kilo barniai ir pykčiai, privedę net iki žudynių. Paaiškėjo, kad negalima gyventi be įstatymų ir valdžios. Suskaudo barbarų širdys, ir jie ėmė ilgėtis taikos. Sutarė rinkti valdovą, kuris atskirų asmenų norus, remdamasis savo įtaka, apribotų įstatymais, laukus ežiomis atskirtų, vaidus spręstų ir turėtų aukščiausią galią karo ir taikos metu.

Tie, kurie įvairių žygių metu buvo skersai ir išilgai perėję Romos imperijos provincijas, tarsi uosto laivui sudužus, labiau už kitus siekė visuotinės taikos. Buvo ir laukinių, kurie neapkentė savo tarpe įstatymų ir valdžios. Išmintingo ir labai sunkaus darbo ėmėsi Vaidevutis, subrendęs žmogus, turįs gausią šeimą, kilęs iš alanų. Iš prigimties jis buvo gyvas ir drąsus, o darbai, kurių imdavosi, jam nepaprastai sekėsi. Be to, kaip ilgai tarnavęs kariuomenėje už tėvynės sienų, buvo narsus ir sumanus.

Valdymo pradžioje jis stengėsi įvesti valstybėje tvarką. Perskaičiavo kariuomenės būrius, paskirstė kur kuris būrys turi stovėti, ežiomis apvedė kaimus ir laukus. Gyventojus, įpratusius gyventi priešio grobio sąskaita, mokė laukus arti, gyvulius auginti, medžioti ir kitus kaimiškus darbus dirbti. Po to išleido įstatymus, kuriais uždraudė nepastovias vedybas, šei-

mas leido turėti tokio dydžio, kad kiekvienos jų užtektų namų darbams. Nukaršusius ir netinkamus darbai uždraudė maitinti.

Nuolaidesni pavaldiniai vykdė jo įsakymus. Tada jis surado būdą, kaip iš medaus ir vandens gaminti midų, ir kitus to paties mokė, įvedė viešus pokylius ir pratino prie svetingumo. Vaidevutis nesiekė karo, nes žinojo, kad juo laužomi įstatymai ir skatinamas sužvėrėjimas. Sulaukęs 116 metų, Vaidevutis susirūpino įpėdiniais, kurių turėjo nemaža. Jis padalijo tarp sūnų provincijas ir pats atsisakė valdžios. Visiems sutinkant, ją perdavė vyriausiam sūnui, o pats pasiskelbė vyriausiuoju kunigu ir panoro, kad tas, kuris tas pareigas eis po jo mirties, būtų vadinamas krive krivaičiu. Buveinę jam paskyrė Romuvoje, ir dievams ten pašventė ažuolų giraitę. Tą šventą vietą vėliau nusiaubė lenkai, keršydami už švento Adalberto mirtį. Tačiau miestas vėl buvo toje pačioje vietoje atstatytas ir dabar tebevadinamas Šventuoju Kirviu (vokiškai — „Heiligebeil“).

Po Vaidevučio laidotuvių tarp brolių įsiliepsnojo vaidai. Dėl jaunuolių valdžios troškimo ir lengvabūdiškumo vos nebuvo įstumta į pražūtį visa valstybė. Didžiausiame pavojuje atsidūrė jauniausias brolis Litalanas, arba Litvanas, Alanos sūnus. Kitiems jo broliams Alana buvo pamotė. Ji negalėjo būti visiems Vaidevučio vaikams vienodai gera ir todėl pastūmėjo juos prie vaidų.

Litalaną palaikė visi alanai. Jis, būdamas už kitus brolius švelnesnio būdo, visaip stengėsi išvengti greisiančio brolių karo ir ragino daryti taiką. Kiti broliai pasirodė nesukalbami. Tada Litalanas visą alanų gentį išvedė iš Prūsijos į senąją tos genties kraštą, kurį paprastai žmonės vadino Litvania ir Latvia, arba Lotavia. Žemaitiją, arba Sudiniją, ir Prūsijos dalį, vadinamą Sambija, ėmė valdyti Litalano brolis Samas. Tarp šios provincijos senųjų gyventojų ir lietuvių visada buvo tvirta draugystė.

Kaip Litalanui sekėsi valdyti Lietuvą, kokius jis vedė karus, A. Vijukas-Kojalavičius sakosi beveik nieko nesužinojęs. Litalano palikuonių niekas iš rašytojų nemini. Tačiau esą neabejotina, kad alanų, arba lietuvių, pulkai prisijungė prie gotų, vandalų, longobardų ir ypač herulų, kurie žygiavo nuo šiaurės į Romos imperijos pusę. Ir čia lotynų kalba parašytos Lietuvos istorijos autorius ima pasakoti apie herulus ir jų karalių Otocharą, arba Odokarą, apie jų laimėtus ir pralaimėtus karus, apie tai, kas žinoma iš visuotinės istorijos.

Herulais buvo vadinama vikingų gentis, gyvenusi Skandinavijoje, Jutlandijos pusiasalyje. Didžiojo tautų kraustymosi metu dalis jų išsikėlė ir apsigyveno prie Azovo ir Juodųjų jūrų. 260—280 metais, ieškodami grobio, jie puldinėjo Mažąją Aziją ir Graikiją. Apie juos gausu padavimų.

Vikingų iškeliavimo priežastys buvusios tokios: taip išsiplatinusi giminė, kad savame krašte nebegalėjusi išsimaitinti. Vienai daliai reikėję iškelti. Susirinkę vikingai viename dideliame lauke ir pasidaliję į tris lygias dalis, kad kiekvienoje dalyje po lygiai būtų diduomenės, turtingųjų ir paprastųjų žmonių. Po to traukę burtus: kuriai daliai iškelti ir kuriom dviem likti namie. Iškeliaujančios dalies vadas buvęs Malabatas. Atsiskyrimas įvykęs 250 metais. Romėnai atsiskyrėlius pavadinę herulais. Juos aprašė Jordanas savo darbe, skirtame gotų istorijai.

Ankstyvųjų viduramžių autorių žiniomis savo dievams herulai aukodavę žmones; senus ir luošus, negalinčius dirbti, žudydavę. Priešingai kitoms skandinavų gentims, herulai išlikę pagonys iki VI amžiaus. Jie pasižymėję kantrumu. Šalmų arba geležinių brilių ir šarvų jie neturėję. Vilkėję paprastus, gana apspurusius drabužius, sujuosiamus juosta. Rankoje vieną skydą teturėdami, puldavę į mūšį. Jų tarnai kariavę, net tokių skydų neturėdami. Visi herulai buvę neišlepinti ir pasitenkindavę iš savo karvedžių gaudamomis dovanomis. Retas kas įstengdavęs juos nugalėti, ir todėl nebuvę tautos, kuri nebūtų stengusis turėti juos savo kariais.

Herulams artėjant prie Romos imperijos sienos, imperatoriumi buvo Valerijonas. Jis tuomet kariavo su persais. Nors jo karvedys Galienas atrėmęs herulus, tačiau greitai įsitikinęs, kad nepajėgs jų nugalėti.

Jis pats ėmęs herulus globoti. Malabatȧ imperatorius paskyręs savo patarėju ir leidęs jo giminei gyventi prie Juodųjū jūrų.

Gotų karalius Ermanarikas IV amžiuje pajungęs savo valdžiai skitus bei kitas gimines ir įveikęs herulus. Tačiau neilgai džiaugęsis savo laimėjimu. Gotai ir herulai susilaukė vienodo likimo, įsiveržus hunams. Žlugus hunų valdžiai, herulai pasidarė laisvi ir sudarė savo valstybę Tisos aukštupyje, dabartinės Vengrijos teritorijoje. Jie prasiplatino ir vėl pasidarė galingi. Su jų pagalba Odoakras 476 m. paėmė valdžią Romos Vakarų imperijoje.

Herulai tuomet buvo sudarę taiką su gotais, tačiau gotų karalius Teodorikas buvo klastingas. Jis pakvietė Odoakrą į puotą, maloniai pasitiko ir tuo pačiu metu pasiuntė žudikus, kurie per pietus Odoakrą nužudė. Herulus, likusius be žymaus vado, Teodorikas stengėsi palenkti į savo pusę ir žadėjo jiems daug nuolaidų. Herulai nesidavė suviliojami pažadais. Didelė jų dalis persikėlė iš Italijos į Graikiją ir padėjo Bizantijos imperatoriui kariauti su persais ir gotais. Kita dalis po tokios skaudžios nelaimės grįžo atgal prie Baltijos, nustūmė danus ir įsikūrė Skandinavijos Tulės saloje.

A. Vijuko-Kojalavičiaus „Lietuvos istorijoje“ pasakojama, kaip tarp išblaškytų herulų atsirado Palemonas ir kaip jis pateko į Lietuvą.

Italijoje vyko nuolatiniai sąmyšiai ir karai. IX amžiuje, pilietinių aistrų apimta, liepsnojo visa Italija. Ginklais buvo sprendžiama, kam atiteks valdžia. Popiežiui pasitraukus į Raveną, Roma liko lavonu be galvos. Ją ėmė valdyti griežta moteris — Teodora. Tuo metu vienas herulų vadas, Palemonas, arba Libonas, iš Kolumnų giminės, su 500 raitelių išvykęs atgal į senąją savo tėvynę. Toliau pasakojama apie Palemono įsikūrimą Lietuvoje, panašiai kaip buvo aprašyta M. Strijkovskio kronikoje arba kaip toji legenda dėstoma Lietuvos metraštyje.

Bendri reikalai atvykusius iš Italijos herulus ir vietinius gyventojus, herulams giminingus alanus, visiškai suvienijo, valdžią paėmė atvykėliai. Kai vienos šiaurinės gentys niokojo Italiją karais ir ginklais, kitos, atvykusios iš Italijos, humaniškumu pavergė mirtų genčių tautiečius jų pačių tėvynėje. Lietuviai, nugalėti italų kilnumo, ėmė ne tik mėgti svetimšalius ir rūpintis jais pagal vaišingumo ir draugystės nuostatus, bet ir gerbti. Mirus lietuvių valdovui, visų bendru balsavimu buvo išrinktas valdyti Palemonas. Jo nepaprastas taurumas vertė stebėtis netgi jo nepažįstančius ir svetimšalius. A. Vijukas-Kojalavičius nesako, po kokio lietuvių valdovo mirties ėmė valdyti Palemonas, bet visai lengva atspėti, kad po paties Litalano kurio nors sūnaus arba vaikaičio.

Palemonas atvyko iš krikščioniško krašto, herulai buvo priėmę krikščionybę, tad kaip Lietuva išliko pagoniška? A. Vijukas-Kojalavičius reikalą aiškino šitaip. Kai kuriose labiau nutolusiose nuo centro Italijos provincijose krikščionybė laikėsi visai netvirtai, ypač tarp iš kitur atkeliavusių genčių. Stabmeldybė, esą, dažnai atsinaujinanti. Palemonas daugelio dievų garbinimo Lietuvoje nepanaikino, o tik įvedė kai kurias naujas apeigas.

Albertas Vijukas-Kojalavičius kilęs iš Kauno apylinkės bajorų šeimos, turėjusios Vijukų dvarą šalia Raudondvario. Baigęs mokslus Nesvyžiaus kolegijoje ir po to Vilniaus akademijoje, jis buvo tos pačios akademijos profesorius ir kurį laiką jos rektorius. Rašydamas „Lietuvos istoriją“, jis siekė dviejų tikslų: 1) pateikti žinių jaunimui apie tėvynės praeitį ir 2) duoti lotynų kalbos skaitinių knygą. Taip jis sako istorijos pratarmėje.

A. Vijukas-Kojalavičius naudojosi M. Strijkovskio kronika, paremta Lietuvos metraščio žiniomis, ir daug ką įnešė nauja. Vietoje chronologinio įvedė tematinį skirstymą ir Palemono legendą sujungė su Vaidevučio, paimta iš Erazmo Stelos. Jis nesinaudojo arba atmetė Simono Grunau ir Luko Davido kronikas, nes jo atpasakotoje legendoje nėra Prutenio. Pasak jo, Palemono vedami herulai į Lietuvą atkeliavo apie 900 metus, vadinasi, gerokai vėliau, negu teigė J. Dluogošas arba M. Strijkovskis. Jis matė, kad tarp Palemono ir

Živibundo, Mindaugo tėvo, per ilgas tuščias tarpas, kad jame stinga valdovų. Todėl alaniškąją legendą jis sujungė su romėniškąja ir herulų Palemoną pastatė tarp alano Vaidevučio ir lietuvio Živibundo.

LEGENDŲ KRITIKOS PRADŽIA

A. Vijuko-Kojalavičiaus paleista mintis, kad atke-liavusieji į Pabaltijį romėnai su Palemonu buvo herulai, tvirtai laikėsi istoriografijoje iki XVIII a. pabaigos. Kultūrinio smukimo laikotarpiu niekas daugiau Lietuvos istorijos neberašė ir lietuviais nesidomėjo. Šią tradicine virtusią pažiūrą ėmė griauti Augustas Liudvikas Šlėceris (Schlözer, 1735—1809), vokiečių istorikas ir publicistas, kurį laiką dirbęs mokslinį darbą Švedijoje ir Rusijoje. Besigilindamas į Skandinavijos istoriją, jis susidomėjo ir Pabaltijo tautų praeitimi. Vieną knygą jis paskyrė Lietuvos, Kuršo ir Livonijos istorijai, o kitą vien tik Lietuvai, kaip buvusiai savarankiškai valstybei¹. A. L. Šlėcerio Lietuvos istorija, parašyta vokiečių kalba, plito Vakarų Europoje, į užmarštį nustumdama lotyniškąją A. Vijuko-Kojalavičiaus istoriją. Jo istorija naudojosi ir K. Marksas, studijuodamas politinius santykius Rytų Europoje.

---

¹ A. L. Schlözer, Geschichte von Litauen, als einem eigenem Grossfürstenthume bis zum J. 1569, Göttingen, 1776.

A. Šlėcerio istorija sudaryta iš įvado ir keturių dalių, pavadintų, pagal to meto papročius, knygomis. Įžanginėse pastabose, atstojančiose pratarinę, jis sako Lietuvos istoriją pradėsiąs ne nuo Publijaus Libono prieš Kristaus gimimą, ne nuo alanų IV amžiuje, ne nuo Palemono IX amžiuje, o nuo tūkstantųjų Kristaus gimimo metų. Jis netikįs Palemonu ir visą sakmę apie jo giminę laiką nesąmone. Ir jeigu tai būsią skaitytojams nemalonu, jis prašo jam už tai atleisti ir jį užjausti, nes negališ tikėti tuo, ko negalima įrodyti. Kur baigiasi kritika, ten prasideda tikėjimas. Tačiau jis negališ nutylėti to, kuo daugiau kaip du šimtai metų tvirtai buvo tikima, ir todėl Palemono giminei jis paskyręs net du įvado skyrius. Pirmąją po įvado istorijos dalį jis pavadino „Pirmoji knyga tikrosios Lietuvos istorijos, neturinčios laiko skaičiavimo, ir dar sakmėmis ataustos“. Ji apima 1000—1230 metus „nuo Barko, tariamojo Palemono sūnaus, iki Ringoldo, pirmojo didžiojo kunigaikščio“. Antroji istorijos dalis pavadinta „Antroji knyga Lietuvos istorijos beveik nuo 1230 iki 1386 m., nuo Ringoldo, pirmojo didžiojo kunigaikščio, iki Jogailos, kuris pirmasis Lietuvą su Lenkija sujungė“.

Jau patys istorijos dalių arba knygų pavadinimai rodo, kad tikrąją Lietuvos istoriją A. Šlėceris pradeda nuo Ringoldo, kitų vadinto Živibundu, nuo Mindaugo tėvo, o visą ankstyvesniąją skiria į legendinę iki

Palemono sūnų ir nuo jų iki Ringoldo—į pusiau legendinę. Legendinę dalį jis atpasakojo įvade, pridėdamas savo kritiškas pastabas. A. Šlécerio Lietuvos istorija parašyta remiantis A. Vijuko-Kojalavičiaus lotyniškuoju tekstu.

Šléceris klausia, ar galima Kojalavičium tikėti ir ar turėjo Kojalavičius Strijkovskiui tikėti? Jo manymu, Kojalavičius—geriausias ano meto istorijos rašytojas. Įdomus dėstymas, sprendimų aiškumas, kritiška nuovoka—gerosios jo rašymo savybės. Tai, kad jis tikėjo Litalanu ir Palemonu, buvusi duoklė savajai epochai. Dėl dviejų dalykų Kojalavičius esąs įtartinas. Pirma—jis pragmatikas ir žmogaus veiksmus stengiasi išaiškinti jo sielos ir širdies slapybėmis. Jam už tai esąs dėkingas skaitytojas, bet ne kritikas. Faktus reikia skirti nuo rašytojiškos išmonės, blaivios dokumentų kalbos nereikia puošti autoriaus vaizduote. Ir antra, jo rašymo būdas senoviškas, siekiąs būtinai iš įvykių ir asmenų sudaryti siužetą. Gediminas nugalėjęs kryžiuočius 1316 metais prie Žeimelio (Zeymil) upės, nors joks Gedimino adjutantas negyvenęs XVI ar XVII amžiuje ir negalėjęs apie mūšį ką nors papasakoti.

A. Kojalavičius perdaug anksti kūręs valstybes. Jeigu tik kuri lietuvių orda išeinanti iš miško ir sumušanti priešą, tai jam jau ir esanti valstybė. Ordos vadas ar giminės galva jam tuoj—hercogas. Jeigu tas vadas ar galva turi šeimą, tai jis tuoj laikomas turin-

čiu bajorus ir net senatą. A. Šlėceris sviedė repliką: kol lietuviai neturėjo savo valstybės, tol jie neturėjo ir savo istorijos. Jie gyveno kaip laukiniai ir kaip gyvuliai priklausė gamtos, o ne visuomenės istorijai.

Lietuviai it meškos bėgioję po miškus, bet kaip, kada ir iš kur jie Lietuvoje atsirado, tai klausimas, į kurį sveikų žmonių žinios atsakyti nepajėgiančios. Iki XI amžiaus Lietuvos valstybės pėdsakų nėra. Seniesiems istorikams jų epochos istorijų rašymo menas neleido kildinti lietuvių iš miško. Jie kildino lietuvius iš senos garsios alanų giminės, o pirmuosius jų kuni-gaikščius — iš kilmingųjų italų.

Visų tautų istorijos pradedamos nuo nesąmonių, ilgainiui virstančių sakmėmis arba pasakomis. Lietuvių Palemonas, prūsų Vaidevutis, skandijų Otinas, lenkų Lechas, čekų Čechas turi vienodą, dirbtinę išmonės atramą. Kiekviena sakmė ar pasaka turi savo fabulą. Skaitytojas randa joje galimus ir patikimus dalykus, tačiau neatmeta negalimų, nes fabuloje jie vieni kitus papildo.

Pats J. Dlugošas arba kuris nors jo amžininkas, ke-liavęs, panašiai kaip Strijkovskis, po Europą, galėjo nugirsti tariant ne Italija, o „l'Italija ir iš klausos klaidos atsirasti panašumas tarp Italijos, Litalijos ir Litvanijos. Pridėjus tai, kad lietuvių ir latvių kalbose daug žodžių turi lotyniškas šaknis, ir išėjo, kad lietuviai kilę iš Italijos romėnų.

Kojalavičius kildina lietuvius ne iš romėnų, o iš herulų, pasitikėdamas Volfgango Lazijaus žinia, kad jo turima heruliška malda („Tėve mūsų“) labai panaši į lietuvių. Po to surandami bendri papročiai, ir lietuviai paskelbiami herulų palikuonimis. Kur reikia, ten pagražinama ir senoji Romos istorija. A. Šléceris mano, kad Vaidevučio vardas galėjo atsirasti iš slaviško „vojevoda“ arba lietuviškai — vaivada. Liboną, Litalaną, Vaidevutį ir Palemoną jis paskelbė lietuviškų sakmių arba pasakų herojais.

Galimas daiktas, kad Šlécerio pažiūra būtų paplitusi ir Palemonas su herulais būtų likę užmiršti, jeigu Lietuvoje XIX a. pirmojoje pusėje nebūtų kilusi kiek pavėluota, bet gana stipri romantizmo banga. Romantikų dėmesys pakrypo į tolimą, pagonišką Lietuvos praeitį, ieškant joje išpūdingų ir garbingų dalykų. Palemono galėjo nebūti, bet lietuviai — ne laukiniai. Lietuvių kalba esanti žodinga ir turinti daug formų. Ji skambi ir lanksti, tad negalėjusi būti barbarų tautos kalba. Ji buvusi tobula jau tuomet, kai prancūzų ir vokiečių kalbos dar tebebuvusios vystyklusose. Patys lietuviai kalti dėl jos nusmukdymo, nes iš pailkumo vengę ją kalbėti. Tokias mintis apie lietuvių kalbą reiškė ir Palemoną nuvainikavo Ksaveras Bohušas (Baužas, 1746—1820).

Tokio kunigaikščio visai nebuve. Jis išgalvotas, kaip išgalvoti ir jo vaikų vardai. A. Vijukas-Kojalavičius jį paėmė iš M. Strijkovskio, o šis — nežinia iš

kur. Sako, radęs kažką panašaus parašyta Ostrogo kunigaikščių archyve, kurio kiti autoriai nematė ir nežino. Kad tai esąs prasimanymas, matyti jau iš to, kad tarp Palemono palydovų minimas riteris (kavaliarius) Dausprungas. Tai esąs vokiškas vardas, įdėtas tarp lotyniškų. Kas galīs patikėti, kad romėnai, prisirišę prie savo miestų ir šilto klimato, būtų kėlęsi į šaltus kraštus. Jie būtų mieliau pasirinkę Iberiją, Akvitaniją, Galiją arba Germaniją. Galima, esą, manyti, kad krašto pasirinkimas dėl kurių nors priežasčių buvęs atsitiktinis, tačiau negalima, esą, patikėti, kad saujelė ateivių būtų galėjusi užvaldyti svetimo krašto žmones. Romėnai negalėję taip greitai prisitaikyti prie vietinių papročių ir iškilti. Dinastija negalėjusi atsirasti be pasipriešinimo ir konkurencijos. Be to, Roma tada jau buvusi krikščioniška ir mokyta. Romėnai neatnešę lietuviams nei religijos, nei mokslo. Prekybos kelių taip pat jie nepraplėtę. Popiežius Inocentas IV, laiminęs Mindaugo krikštą ir siuntęs karaliaus vainiką, nieko neužsiminė apie lietuvių ir romėnų giminybę. Jeigu tokia giminybė būtų buvusi, popiežius tokia proga nebūtų jos nutylėjęs. K. Bohušas atkakliai teigia, kad Palemono istorija — pasaka¹.

Nemažiau atkakliai jis aukština ir gina herulus. Herulai atsiradę iš lietuvių. Ne tik herulai, o galindai, kuronai (kuršiai), borusai (prūsai), sudinai (sūdu-

---

¹ K. Bohusz, O początkach narodu i języka litewskiego, Warszawa, 1808, str. 72—78.

viai), jotvingiai, alanai, aisčiai — visi jie lietuviai. Visos tos gentys kalbėjusios viena lietuvių kalba. Ir herulų vardas atsiradęs iš girulių. Taip juos praminę kaimynai, nes jie ilgai gyvenę giriose, gaudydami laukinius žvėris. Lietuvių kalboje esą ne tiek lotyniškų, kiek graikiškų žodžių, ypač su galūnėmis -as ir -os. Lietuvos vardą jis kildina iš lietaus. Dievas, kuriam buvo aukojamos vištos, turėjęs vardą Lituanis. Curonia (Kuršas, Kurlandija) atsiradusi iš lietuviško žodžio Koryonis — karingas žmogus. Žiemgalija (Semigalia) — iš žemės galo. Nevėžis atsirado iš „be vėžių“, nes teka per pelkynus, ir todėl šios upės vėžes sunku surasti. Trakai atsiradę iš trako, Lyda — iš lydymo, Ukmergė — iš vilko mergos, Klaipėda — iš klumpės pėdos.

K. Bohušas smulkiai pasakoja herulų istoriją, ilgokai sustodamas prie Odoakro. Vienas jo karvedys, Levilas, garbingai žuvęs, o kitas, Tufas, išdavęs savo valdovą ir persimetęs pas Teodoriką. Odoakro tėvo vardas — Edikas. Nelieta vietos abejojimams dėl herulo, pasidariusio imperatoriumi, lietuviškumo. Kad būtų visai aišku, jog herulai kalbėjo lietuviškai, jis atspausdino savo knygelėje heruliškus poterius („Tėve mūsų“), kuriuos minėjo A. Vijukas-Kojalavičius ir vėliau paaiškėjo, kad jie latviški.

A. L. Šlėceriu ir K. Bohušu pasekė Jokimas Lelevelis (1786—1861). Jis pripažino, kad Palemonas ne istorinis, o legendinis asmuo, ir siūlė apvalyti istoriją nuo legendų. Jis paneigė alanus turėjus ką nors bend-

ra su lietuviais, tačiau dėl herulų nors ir abejojo, bet jų, kaip galimų lietuvių protėvių, neatmetė. Jis nesutiko su K. Bohušu, kad herulai — giruliai¹.

Šitokie mokslo žiniomis grindžiami abejojimai skaudžiai palietė ano meto lietuvių rašytojus, savosios tautos mylėtojus. Gyvai į prasidėjusį ginčą atsiliepė Dionizas Poška (1757—1830). Jis neketinąs kištis į literatų vaidus ir tvirtinti, kad Palemonas tikrai buvęs romėnas, su romėnais į Žemaitiją atėjęs ar atplaukęs ir tą kraštą užvaldęs. „Aš veikiu manyčiau, kad tasai Palemonas, mūsų protoplastas, buvo tikras gerulis, arba herulis, pagonis, kuris, Odoakrui penktajame krikščionybės eros amžiuje nužygiavus į Italiją, paėmus Romą, jo kariuomenę sumušus ir pačiam vadaui žuvus, vėliau su pagonių herulių likučiais grįžo į savo tėvų žemę ir, tarsi antrasis Enėjas, pargabeno tėvų dievus, panašius į romėnų“².

Istorikų skleidžiamos žinios, kad herulai, priėmę krikščionybę, bastėsi po įvairius kraštus ir pasaulio dalis, D. Poškai atrodė nepriimtinos, nes lietuvių pagonių protėviai negalėjo būti krikščionys. Jis paremia mintį, kad ne visi herulai apsikrikštiję, be to, ir nuo krikščionybės galėję atsimesti. Todėl jis primena legendarinį Trojos didvyrį Enėją, kuris, Trojai žūstant, išvykęs su namų šventenybėmis ir po ilgų klajonių

---

¹ J. Lelewel, Uwagi nad rozprawą Ksawerego Bohusza o początku narodu i języka litewskiego, Poznań, 1844.

² D. Poška, Raštai, Vilnius, 1959, p. 319, 321.

atvykęs į Latiumą, vedęs tos šalies karaliaus dukterį, o jo palikuonys įkūrę Romą. Esą, galimas daiktas, kad Palemonas atvykęs, bėgdamas nuo religinių arba politinių persekiojimų.

D. Poška, kilniausių jausmų kupinas, stengėsi įrodyti Palemono tikrumą ir bėrė vieną po kito naujus įrodymus. Toje vietoje, kur Dubysa įteka į Nemuną, ties Seredžiumi, yra didelis piliakalnis, turįs senų karinių įtvirtinimų pėdsakų. „Visa aplinkinė visuomenė, ne tik protingesnioji ir šviesesnioji, bet ir prastuomenė iki paskutinio muzikėlio, nuo seniausių amžių tebevadina ne kitaip, kaip tik Palemono kalnu,— tai yra jo kitados buvusi gyventuvė ir kapas. Tėvai vaikams, seneliai vaikaičiams su pagarba rodo vietą, kamė guli to didžio vyro palaikai, ir su pasigėrėjimu pasakoja, kad jo čia tikrai gyventa“¹.

D. Poškai noras buvo minčių tėvas. Jeigu kas kada ir pavadino Seredžiaus piliakalnį Palemono kalnu, tai tik romantinės patriotinės literatūros paveiktas arba, kaip sako K. Būga, Palemonas atsirado iš Panemunės. D. Poška buvo įsitikinęs, kad vietovardžiai yra kilę iš didelių žmonių asmenvardžių ir laikė tai nesugriaunamu argumentu. Jam atrodė, kad pripažinti Palemoną legendiniu asmeniu būtų didelis smūgis Lietuvos istorijai. Jis rašė: „Pagaliau, jeigu jau taip lemta mums, lietuviams ir žemaičiams, kad mūsų Palemonas,

---

¹ Ten pat, p. 323.

arba Libonas, būtų toks nelaimingas, jog rašas Lietuvos istoriją net jo ir jo dinastijos buvimo nesiteiktų laikyti vertu įrašyti istorijon dalyku, tai vis tiek istorikas negali Palemono epochos iki Mindaugo ar jo tėvo Rimgaudo priskirti prie legendinių pasakojimų, nes mūsų Palemono, arba Libono, nei elnės, nei vilkės nemaitino, nebuvo jis nei saulės sūnus, nei mėnulio brolis, nei žvaigždžių valdovas, nei su slibiniais nesimušė, nei angelai jam valdant midaus ir valgių nėra dauginę, nei stengėsi gauti karūnai vinučių, nei buvo aklas, nei stebuklingai praregėjo, nei dėl meilės nusivylęs nesiskandino, nei žiurkės, nei pelės jo nesugraužė“¹.

Čia ne be ironijos D. Poška norėjo pabrėžti, kad Palemono biografijoje ko nors mitiško ar legendariško nėra. Joje viskas realu. Nėra tos fantastikos, kuria gobiami kitų tautų senųjų valdovų gyvenimo aprašymai. Pradžioje primenamas Romos įsteigėjas, kurį pėnėjusi vilkė, ir pabaigoje — Lenkijos karalius Popelis, kurį sugraužusios pelės. Lenkų istorikai Krakuso ir Vandos istoriją laiko esant paremta legendiniais, į tiesą nepanašiais pasakojimais, ir vis dėlto, prie Krokuvos suradę jų kapus, su pagarba juos mini, ir šalia jų lenkai Tadui Kosčiuškai kalną supylę. Nors pasakojimas apie pelių sugraužtą Popelį kiekvienam protingam žmogui atrodo juokingas, vis dėlto, paaikšėjus,

---

¹ Ten pat, p. 325.

kad jis gyveno Goplo ežero pilyje, laikoma įrodymu, jog valdė Lenkiją. Piastas buvęs pagonis, todėl esą sunku patikėti, kad jis būtų turėjęs reikalų su angelais, o vis dėlto jis, nors būdamas račius, bet padorus žmogus, užėmęs Lenkijos sostą ir lenkų istorikų bei poetų esąs aukštinamas.

Skelbiant Palemoną legendiniu asmeniu, remiamasi tuo, kad užsienio autoriai, amžininkai jo nemini. Užsienio rašytojai, rašydami savo krašto istoriją, anot D. Poškos, renka tik tai, kas teigiama, kas teikia laurus, vainikus, rožes bei gėles, apie erškėčius, kurių visada daug daugiau pasitaiko, jie dažniausiai neužsimena. „Tad užsienio autoriaus tylėjimas, kada savojo krašto metraštininkai ką nors liudija, nėra joks įrodymas, o šmeižtas — labai nereikšmingas. Pirmuoju atveju dar gali pateisinti nežinojimas; tuo tarpu antroju atveju savojo krašto meilė dažnai primaišo į rašalą tulžies, skirtos svetimam kraštui, arba vėl pavydžia akimi į kaimyną žiūri ir jo neapkenčia“¹.

Skrupulingai herulus ir Palemoną gynė Simonas Daukantas. Nors herulų raštų nėra surasta, tačiau visoki palaikai ir kalba aiškiai rodanti artimą herulų ir lietuvių giminystę. Esanti užrašyta „Tėve mūsų“ malda tų herulų, kurie apsigyvenę Meklenburge. Ji beveik nieku nesiskirianti nuo lietuviškai užrašytos. Esą ir kitų daiktinių įrodymų. 1775 m. Nemuno kran-

---

¹ Ten pat, p. 327.

te, prie Tilžės, surastas akmuo su romėniškais ženklais. Jis nugabentas į Prūsijos karaliaus muziejų kaip retas eksponatas. Be to, Rusnėje surastos monetos su Romos imperatorių atvaizdais. Surasti dideli sidabri- nių ir auksinių monetų kiekiai rodo, kad herulai ka- riais tarnavo Romos imperijos valdovams ir kai kurie jų turtingi grįžo namo. Su Odoakru jie išbuvo Itali- joje 14 metų ir su romėnais kalbėjo lotyniškai. Tie, kurie tarnavo imperatoriams, kalbėjo lotyniškai. Grįždami atgal, su pinigais ir manta atsinešę ir kalbą tų kraštų, kuriuose jiems teko gyventi.

Čia S. Daukantas paaiškina, iš kur kilęs žodis he- rulis, arba erulis. Eruliai esą ejuliai; šis lietuviškas žodis reiškias nuolatos einančius arba keliaujančius. Baigdamas pasakojimą apie herulus, kaip lietuvių, žė- maičių, prūsų ir latvių protėvius, jis priduria: kiek- vienas stebėsis, kaip jie, turėję pažinčių su kartagi- niečiais, daugiau kaip 300 metų kariavę su gotais, 14 metų valdę Romą, pasaulio būvainę, ir likę patys svetimų valdomi ir visų užmiršti¹.

Herulai sugrįžę namo vieni turtingi, kiti vargšai. Ir vieni, ir kiti jau buvo užmiršę savo tikėjimą bei įstatymus. Tarnaudami romėnų ciesoriams, jie įgudę tinginiauti ir plėšikauti. Pargrįžę namo, norėję, kad kiti jiems dirbtų ir duokles duotų. Iš pradžių prašę geruoju, o paskui prievarta varę dirbti. Vargdieniai,

---

¹ S. Daukantas, Darbay senuju Lituviu yr Žemaycziu, 1822, Kaunas, 1929, p. 15.

nenorėdami prarasti savo laisvės, priešinęsi turtingiesiems ir su jais kariavę. Ir tarp pačių turtingųjų nebuvę vienybės bei santaikos: gentys viena kitą puldinėję, vaikai neklausę tėvų. Kiekvieno gyvybei grėsęs pavojus. Tarp jų atsiradęs drąsus ir išmintingas vyras Vaidevutis, kuris, surinkęs savo tėvynainius Onedoje, arba Balgoje, taip kalbėjęs:

Jeigu turit bičių protą, tai reikalus, dėl kurių susirinkome, galime laimingai užbaigti. Kiekvienas jūsų, kuris savo kieme turi bičių, gerai žino, jog jos tik vieną bitiną turi. Jis vienas jas tvarko, ir jos visos taip jį klauso, kad ką palieptos tuoj padaro ir po to ilsisi, o slunkės ir bedarbes iš avilio laukan varo. Vyrų, kasdien bites stebėdami, savo akimis pamatysite, kiek galima įgyti sau naudos. Išrinkit vieną iš savo tarpo viešpačiu, arba kunigaikščiu. Tas jūsų liuosybę užlaikys, vaidus ir barnius sutaikins, skriaudas ir mūsų sudraus, teisybę ir kas pridera kiekvienam duos, jautriai visų turtus saugos. Bet kad teisingai ir tvarkingai visa tai vykdyt galėtų, reikia duoti jam valdžią ir galią, tai yra pakelti jį savo viešpačiu.

Vaidevučiui kalbant, visi tylėję. Kalbą baigus, atsiliepę: „Gali būti bitinu, arba viešpačiu, bet mes niekam nevergausim.“ Jį išrinkę savo viešpačiu. Vaidevutis kaip įmanydamas stengėsis būti visiems teisingas ir vargdienius guosti. Taip Simonas Daukantas pradėjo dėstyti antrąją lietuvių kilmės legendą, atsiradusią

Prūsijoje ir davusią pagrindą lotynus pakeisti herulais. Vaidevučio kalbą jis paėmė iš A. Vijuko-Kojalavičiaus ir ją šiek tiek pataisė, kad būtų įspūdingesnė.

LIETUVIAI KILĘ IŠ TRAKŲ IR FRIGŲ

Būdamas gydytojas ir gyvendamas iš medicinos praktikos, J. Basanavičius beveik visą savo laisvalaikį skyrė lituanistikai: lietuvių kalbai, literatūrai, etnografijai ir ypač istorijai. Jis buvo istorinės teisės mokyklos įtakoje. J. Basanavičiui atrodė, jog, pradėdamas rašyti Lietuvos istoriją, būtina pasakyti, iš kur lietuviai kilę ir kas jų giminės. Jis sukūrė savo lietuvių kilmės hipotezę, gavusią trakologijos vardą. Jai paremti ir įrodyti skyrė daugiausia laiko ir darbo. Autobiografijoje jis rašė: „Didžiausiu ir svarbiausiu amžiaus mano darbu skaityčiau tą veikalą, jeigu man pasisektų neišgriautinius pamatus užtiesti priešistoriškoje etnologijoje dėl artimos giminystės ir neabejotinos tapatystės tarp trakų ir šios dienos lietuvių.“

Knygos „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ prakalboje (1916) jis guodėsi: „Man užsiiminėjant taip ilgą laiką šituomi svarbiausiu Europos tautų etnologijos klausimu apie aukščiau minėtų tautų kilmę, labai malonu būtų, kad kaip išsipildė Agamemnono pranašavimas dėl išgriovimo šventosios Ilionos, kurios griuvėsius po tiek šimtų me-

tų suradęs Šlimanas atidengė seniausią trojėnų kultūrą, idant taip lygiai ir mano tyrinėjimams, įkaitintiems to pat Šlimano darbais, lemta būtų atidengti bei aikštėn iškelti trojėnų ir kitų trakų prygų genčių tautystę, identiškumo jų su šios dienos lietuviais latviais prirodymu.“

J. Basanavičius Heinricho Šlimano vardą paminėjo neatsitiktinai. Jį paveikė hetitų (hetų) imperijos atradimo sensacija, kurią sukėlė Oksfordo universiteto profesoriaus Arčibaldo Henrio Seiso (Sayce) pranešimas „Hetitai Mažojoje Azijoje“, skaitytas 1880 metų rudenį Londono Biblijos draugijoje. Profesorius pareiškė, kad dabartinės Turkijos ir Šiaurės Sirijos teritorijoje prieš trisdešimt ar keturiasdešimt amžių gyveno didelė ir galinga tauta, kurią ne tik dabartiniai, bet graikų ir romėnų istorikai buvo kažkodėl užmiršę. To meto spauda bematant sulygino Seisą su Leijardu, kuris atkasė tūkstantmečių sąnašomis užklotą Nineviją, biblinę „galvažudžių lindyne“ ir kartu prabangiausią karalystę, arba su H. Šlimanu, kuris apstulbusių amžininkų akivaizdoje atkasė Homero Troją. Seisą netgi kėlė aukščiau už Leijardą ir Šlimaną: juk čia buvo atrastas ne koks vienas, kad ir labai įžymus, miestas, o visa tauta, visa imperija.

Hetitų, arba hetų, imperijos atradimo istorijoje daug kas stebino romantikus. Čekas Bedržichas Hroznas nutraukė paslapties skraistę nuo hetitų kalbos, iššifravo ją ir tokiu būdu įgalino mokslą nušviesti jų

kilmę, jų istoriją, ekonominę ir politinę santvarką, padarė suprantamus jų literatūros paminklų. Ir antra, ne mažiau nuostabu buvo tai, kad apie hetitus rašoma „šventųjų“ senovės Rytų pasakų bei padavimų rinkinyje — biblijoje.

Karalius Dovydas paviliojęs žmoną iš hetito Urijaus ir turėjęs su ja sūnų, kuris buvęs ne kas kitas, kaip garsusis Saliamonas. Šis pusiau hetitas taip pat mėgęs hetites, nes, pasak biblijos, tarp septynių šimtų jo žmonių ir trijų šimtų sugulovių buvę daug hetičių. Bet ne tai svarbiausia. Mozė, viešpaties įsakytas, pasiuntęs į Faranos dykumą žvalgus pasižiūrėti, kaip atrodanti žydams pažadėta žemė. Grįžę žvalgai pranešę: „Toji žemė iš tikrųjų pienu ir medum teka“, ir ten gyvena „galinga tauta, o miestai yra sutvirtinti ir labai dideli. Amalechai gyvena tos žemės pietuose, o hetėjai (hetitai), jebuzėjai ir amorėjai gyvena kalnuose.“ Mozės knygoje, aprašant Abraomo žmonos Saros laidotuves, nedviprasmiškai tvirtinama, kad žydai buvę hetitams svečiai ir atėjūnai ir kad kraštas, kuriame įsikūręs Abraomas, nuo pasaulinio tvano priklausęs hetitams.

Biblijos užuominos padėjo iš pradžių Viljamui Raitui (Wright), o po jo Seisui atrasti hetitų imperiją, kaip Homero „Iliada“ ir „Odisėja“, graikų epo sąvadas,—H. Šlimanui atkasti legendarinę Troją. Tai buvo tarsi nepaneigiamas įrodymas, kad pasakos ir mi-

tai gali atskleisti daug istorijos paslapčių. Tuo tikėjo romantikai ir neabejojo J. Basanavičius.

Atradus ir išgarsinus hetitų imperiją, pasipylė giminystės su hetitais ieškojimai. Retas kuris senovės istorikas iš romantikų mokyklos nesusigundė ta proga priskirti savo tautą prie seniausių, kilusių iš hetitų arba turėjusių artimų su jais ryšių.

Tuo pačiu metu filologai paskelbė didelę naujieną: beveik visos Europos tautos yra giminingos, jų kalbos kilusios iš vienos pirmyktės indoeuropiečių prokalbės. Kalbininkai sukūrė kalbotyros lyginamąjį-istorinį metodą, iš esmės pakeitusį visą tolesnę kalbos mokslo raidą. Jie pastebėjo, jog senovės indų kalba — sanskritas kažkuo primena jiems žinomas Europos kalbas. Gimė mintis, jog šios kalbos gali būti kilusios iš bendro šaltinio. Europos filologai pradėjo ieškoti panašumo tarp sanskrito ir kitų kalbų. Jie beveik apstulbo, atradę, kad kažkur Nemuno pakrantėse vartojama kalba artimesnė sanskritui, negu senovės graikų arba lotynų. Pasklido gandas, kad iš Indijos atvykęs sanskrito profesorius galėjęs laisvai susikalbėti su Lietuvos valstiečiais. Gandas liko gandu, pasitarnavusiu tuo, kad atkreipė kalbininkų dėmesį į lietuvių kalbą, kaip galinčią padėti atkurti seniausios indoeuropiečių kalbos pavidalą. Jie išaiškino, kad aiškių dalis, kurią dabar vadiname baltais — indoeuropiečiai, turi giminaičių ir senojoje Europoje, ir senojoje Azijoje.

Arijai drauge su armėnais, senovės trakais bei frigais, albanais, slavėnais ir baltais sudaro rytinę indoeuropietiškujų kalbų giminės grupę. Vakarinę kalbų grupę sudaro graikai, italikai, keltai ir germanai¹.

Indoeuropiečių prokalbės atradimas sukėlė nemažą sąmyšį tarp istorikų. Vieni nedvejodami sutiko, kad Europos tautų lopšys yra buvęs Azijoje, kiti pasipriešino šiai nuomonei ir teigė, kad Europoje. Indų ir europiečių kalbų giminystė visai nesakanti, kad europiečiai turėjo atkelti iš Azijos, galėjo būti atvirščiai: indai iš Europos išsikelti į Aziją. Antikos pasauly daug kartų gentys, tautos arba jų dalys kėlėsi iš Balkanų į Mažąją Aziją.

Kai filologai pripažino, kad hetitų kalba yra indoeuropietiška, istorikai ėmė vieni kitus klausinėti: kaip tie indoeuropiečiai pateko į Mažąją Aziją. Atsirado net kelios hetitų protėvynės teorijos. Viena jų teigė, kad hetitai esą pirmykščiai Turkijos ir Sirijos gyventojai. Ji grindžiama daugiausia biblija, stengiantis įrodyti, kad turkai esą tiesioginiai hetitų palikuonys. Kita teorija aiškina, kad hetitai į Mažąją Aziją atėję iš Pietų Rusijos stepių per Balkanus. Trečioji teorija hetitų protėvynę tarė buvus Kaspijos jūros pakrantėse, o iš ten keliomis bangomis persimetus į Užkaukazę, Mažosios Azijos rytus ir Sirijos šiaurę. Ar iš Balkanų, ar iš šiaurinių Juodosios jūros pakrančių atėjo hetitų

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, Vilnius, 1961, p. 585.

gentys į Mažąją Aziją, iki šiol dar nenustatyta, kaip nenustatyta ir daugelio kitų indoeuropiečių migracija. Indoeuropiečių prokalbės suskilimo laikas šiandien dar tebėra hipotezių stadijoje.

J. Basanavičius, ieškodamas atsakymo į šį klausimą, galėjo lygiuotis su kitais Europos mokslininkais, savo amžininkais. Jis rėmėsi trimis teiginiais: 1) iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų savo formų archaiškumu lietuvių kalba esanti seniausia, gimininga sanskritui, senesnė už graikų ir lotynų kalbas; 2) Lietuvos istorikai (T. Narbutas, M. Balinskis, I. Kraševskis) dėl lietuvių kildinimo iš herulų nebuvo vieningi, greta herulų jie statė gotus, suomius ir indus; 3) nemaža filologų kitataučių (Grimas, Knobelis, Fikas) ieškojo kalbinės giminystės tarp lietuvių ir trakų.

Taigi lietuvių giminiavimas su trakų bei hetitų gentimis nebuvo J. Basanavičiaus atradimas. Jis tik norėjo tą giminystę įrodyti nesugriaunamais argumentais. Jis rašė: „Mes klausiame: ar tai galimas daktas, kad ta trakų tauta, rumunais, slovėnais, graikais, vokiečiais, turkais išvirsdama, visiškai būtų pragaišusi? Juk jau jeigu nuo senovės iberų Ispanijoje iki mūsų dienų yra gyvi išlikę eskaldumai arba baskai Pirėnų kalnyne, jeigu nuo senovės galų liekti dar gyvi bretonai, nuo keltų — airiai, nuo finų — suomiai, tai ar negalėjo per tiek šimtmečių išlikti iki šiai dienai kalbos atžvilgiu gyva dalis tos galingos ir taip didžios trakų tautos senovėje?“ Įrodinėjant, kad tra-

kų tautos palikuonys yra lietuviai, kad jų prabočių tėviškės reikia ieškoti senovės Trakijoje ir Mažajoje Azijoje, būtina ieškoti kelių, kuriais jie atėjo į Baltijos jūros pakraštį.

Savo uždavinį J. Basanavičius šitaip nusakė: „Kadangi kalba galima pripažinti kaipo giminytės žymė tarp pačių tautų, todėl reikėtų sakyti, kad ir lietuviai, Europos šiaurėje gyvenantieji, turės būti artimi graikų bei indų giminaičiai. Apie susigiminiavimą tarp tų toli šiandien viena nuo kitos gyvenančių tautų sprendžiant, turėjo kilti įdėmus klausimas, iš kur, koku keliu, kada ir kokios priežasties dėlei tos tautos taip toli viena nuo kitos atsidūrė ir kodėlei lietuvių tauta, nuo indų atsiskirdama, atvykus Europon, apėmė šios dienos žemes palei Jures mares (Baltiją) arba vice versa, indai, nuo lietuvių atsiskirdami, net pietinėje Azijoje atsidūrė?“

Hetitus (hetus) J. Basanavičius vadina getais, nes jie taip ar labai panašiai save vadinę, ir identifikuoja šį vardą su daug vėliau Balkanų pusiasalyje gyvenusiais trakiškaisiais getais. Be to, atkreipia dėmesį į tai, kad „dažnai istorijoj tenka rasti minėtos tyrai frigų trakų gentys, politikos tikslu susidėjusios su šiais M. Azijos getais ypač ilgai dūruojančiuose jų su egiptėnais karuose, iš ko galima, kaip toliau matysim, spėti apie artimą tarp minimųjų tautų giminytę“. Taigi savo studijos pradžioje jis nustatinėja artimus ryšius tarp hetitų, trakų ir frigų ir po to, remda-

masis kalbiniais panašumais (glosomis),— tarp trakų, frigų ir lietuvių.

Romą puldinėjant barbarams ir vykstant nepalaujamiems karams, Trakijos gyventojų dalis ėmė keltis per Dunojų į senovės Dakiją, dabartinę Rumuniją. Viena trakų dalis priėmusi romėnų kalbą ir pavirtusi rumunais, kita dalis, kaip tai esą matyti iš bulgarų kalbos ir tautinių vardų, susimaišiusi su slavais. Tačiau ne visi trakai rumunais ir slavais pavirtę, dalis jų iš savo tėviškės nuo Dunojaus ir Karpatų kalnų kėlėsi į šiaurę, kur galima buvo laisviau gyventi. Jie ir pasiekę Baltijos jūrą. Kornelijus Tacitas pirmame mūsų eros amžiuje pavadino juos aisčiais. J. Basanavičius padarė tokią išvadą: „Šiandien ir lietuviškųjų, kaip ir lenkiškų, kronikų aukščiau paduotieji pasakojimai (legendos) apie atėjimą Lietuvon romėnų iš Italijos, Palemono vedamų, įgyja kitokios prasmės, tikresnės šviesos, kuri padeda tuos pasakojimus atskirti nuo išmislių, kuriais jie metraštininkų buvo padabinti.“ Jis mano, kad atsikraustymas įvyko ne Marijaus ir Sulos, ne Julijaus Cezario ir Pompėjaus ir ne Nerono ar Atilos laikais, kaip buvo spėjama, o daug anksčiau, kada romėnai, įsiveržę į Balkanų pusiasalį, pradėjo karą su makedonais. Emigracija galėjusi vykti visą tų karų ir kovų su trakais, getais ir mysais laiką, kol romėnai, juos įveikę, pavertė Mysiją ir Trakiją savo provincijomis.

Paašškėjo, kad hetitų būta labai aukštos kultūros, turėjusios įtakos Mesopotamijos ir Egipto, vėliau graikų kultūrai. Hetitų kultūros pėdsakų, J. Basanavičiui gyvenant Bulgarijoje, buvo ieškoma Balkanuose. Domėdamasis to krašto senosios kultūros liekanomis, jis rado daug panašumo su lietuvių kultūra, kalba, vietovardžiais ir papročiais. Jis pastebėjo, kad lietuvių dainose dažnai minimas dunojėlis, pasakose dalyvauja liūtas, kai kurios Padunojės tautos vartoja ta pačia prasme žodžius daina, rūta ir t. t. Pasakose ir dainose minima gamta esanti visai nepanaši į mūsų, joje daug gyvulių ir augalų, kurie Lietuvoje nesiveisę. Iš pasakų tekstų matyti, kad lietuviai gerai liūtus pažinę, laikę juos stipriausiais žvėrimis, su jais grumdavęsi, juos medžiodavę. Sugautus liūtus lietuviai mokėję auginti. Lietuvos didikai savo dvaruose laikę prijaukintus liūtus. Liūtas, arba levas, indiškai — „simha“. „Lev“ — graikų kalboje „liv“ — reiškė gelsvą; liūtas — lotynų kalboje „lutens“ — taip pat gelsvas. Iš to daroma išvada, kad indoeuropiečių gyventa ten, kur liūtai nesiveisė, nes jie būtų vadinami vienodai indų, graikų ir lotynų kalbose. Liūtų nebūta Vidurinėje Europoje¹.

Lietuvių dainose dažnai minimas Dunojus ir dunojėliai, aukšti kalnai ir kalneliai. Dunojus minimas dažniau, negu Nemunas ir, be to, pats Nemunas ne kartą

---

¹ J. Basanavičius, Levas lietuvių pasakose ir dainose. Folkloro studija, Vilnius, 1919.

vadinamas Dunojom. Dainuojama apie Mėlynąsias marias. J. Basanavičius padarė tokią išvadą: 1) kalnuotoji žemė yra ne kas kita, kaip Balkanų pusiasalis, 2) marios ir uolotos salos — tai Egėjaus jūra su archipelagu, 3) siauroji tų marių dalis, per kurią ant žirgo lietuviškų dainų bernelis perplaukia, yra Helesponto sąsiauris tarp Bosforo ir Dardanelų.

Dainose ir pasakose daug marmurinių rūmų. Marmuro gausu Karpatų kalnuose, Dakijoje. Druska taip pat tarnaujanti to paties teiginio įrodymui. Dainose gausu vario kibirėlių, varinių vartelių, jose minima alyva, radasta, rožė. Rožė atkeliavusi iš Persijos per Mažąją Aziją į Trakiją ir Makedoniją, kur pakelės rožių krūmais apaugusios. Rūta, lelija ir diemedis taip pat atkeliavę iš pietų. Lietuvių mergelės žalius šilkus verpia, pasakose yra šilkų kuodeliai, sakalai, gulbės, beždžionės.

J. Basanavičius rado tarp lietuvių ir Balkanų senovės tautų giminystės ryšį ir į herulų vietą kėlė traktus-frigus, hetitų amžininkus ir bendrininkus.

Frigai dar prieš mūsų erą iš Padunojės ir Trakijos per Dardanelus ir Bosforą ėmė brautis į Mažąją Aziją. Čia jie apsigyveno tarp Sangrijo upės ir Dindymo kalno, ir jų karaliai ėmė ne tik bendrauti, bet ir giminiuotis su Trojos valdovais. Ilgainiui frigai sugriovė hetitų imperiją. Kurį laiką frigų valstybė apėmė plotą nuo Bosforo iki aukštutinio Eufrato. Dalis frigų liko gyventi Trakijoje. Pagrindinis jų, kaip ir išsikėlėlių,

verslas buvo žemdirbystė ir gyvulininkystė. Jų karalių titulas buvo „gordios“ arba „midas“. Frigams reikėjo nuolat kovoti rytuose su Asirija, vakaruose ir pietuose — su Lidija. Frigus VI a. pr. m. e. nukariavo pasakiškai turtingas Lidijos karalius Krezas. Drauge su Lidija frigai pirma pateko persų, paskui Aleksandro Makedoniečio valdžion. Pagaliau Roma padarė Frigiją savo provincija. Pagal Basanavičių, Trakijos frigai ir bus giminės tų aisčių, kurie, keliaudami palei Dunojų, įsiterpė tarp slavų ir germanų ir pasiekė Baltijos jūrą. Šiai hipotezei paremti jis rinko tautosakos, mitologijos, kalbos ir visus kitus, kokio nors panašumo turinčius duomenis.

Jo studija „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ paremta daugiausia kalbiniais duomenimis, „Iš trakų ir lietuvių mytologijos smulkmenos“ (1921) — mitologiniais, o „Levas lietuvių pasakose ir dainose“ (1919) — tautosakiniais. Jis dar buvo pasiryžęs vieną darbą skirti vietų ir žmonių vardų palyginimams.

J. Basanavičius suprato, kad daugelis T. Narbuto, S. Daukanto arba Mikalojaus Akelaičio (1829—1887) etimologizavimų yra paprasčiausi mėgėjiški spėjimai, nieko bendra neturintieji su lyginamąja kalbotyra. Tik šypsena gali sukelti herulų vertimas į girulius — girių žmones arba aiškinimas, kad mesagetų vardas kilęs iš lietuviško mede arba medžia, o Vislos, lotyniškai „Vistula“, iš lietuviško — veislus arba vislus. Re-

miantis žodžių panašumu, galima „įrodyti“, kad visa Europa kažkada buvo lietuvių apgyventa. Ir vis dėlto J. Basanavičius pats daugelį savo teiginių rėmė žodžių panašumu. Jam getai (hetai) — jotvingiai, nes XIII a. kartais minimi „gethe“ arba „geticas“ vardai, o jų gyvenamas kraštas vadinamas Gatvesia (Jatvezija, Jotvingija). Jis pritaria M. Pretorijui, kuris skitus išveda iš lietuviškų žodžių: skydas ir šauti, paremia S. Daukanto spėjimą, kad Padunojės Mysija gimininga su Lietuvos Masiais, Mosėdžiu, Mysiūnais, Mysiais ir t.t., jeigu tik žodžio šaknyje yra „ma“ arba „my“. Panašus žodžių rankiojimas greitai buvo pripažintas nerimtu. Visose indoeuropiečių kalbose daug bendrų šaknų, ir tas bendrumas negali būti lietuviškumo įrodymu. Nors lietuvių kalba iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų yra pati archaiškiausia, tačiau turi paveldėjusi iš mirusių kalbų nemaža garsų, galūnių, formų ir atskirų žodžių.

J. Basanavičius per daug jau tiesiogiai siejo seniausius bibliinių laikų reiškinius su dabartimi, neatsižvelgdamas į šimtmečių bėgyje įvykstančius neišvengiamus pasikeitimus, taip pat į tai, kad visų kalbų žodynuose yra mirstančių ir gimstančių žodžių. Mums šiandien nelengva skaityti ir suprasti lietuviškus tekstus, parašytus prieš 400 metų, tai ką jau bekalbėti apie tai, kas buvo prieš keturis tūkstančius. Kalbos, kaip ir tautos, gimsta ir miršta, ir tai reikia turėti galvoje, rašant istoriją. Istorikumo principas būtinas vi-

sų kryptčių istorikams. J. Basanavičius to nepaisė, ir todėl jo hipotezė liko tik hipoteze. Iš to dar nereikia daryti išvados, kad jo didžiulis darbas liko bevertis. Kristupas Kolumbas, ieškodamas artimiausio kelio į Indiją, atrado Ameriką. Panašiai atsitiko ir su J. Basanavičiaus lietuvių kilmės ieškojimais. Jo etnologinės studijos neliko bevaisės lituanistikos mokslui, o jų poveikis visuomenei buvo kur kas didesnis, negu šiandien galima spėti.

Valstietiškos kilmės tautai, kokia buvo lietuvių tauta XIX amžiuje, reikėjo įskiepyti pasididžiavimą tolima ir garbinga praeitimi, išguiti menkavertiškumo jausmą, paveldėtą iš baudžiovos laikų. Valstiečiai kalbėjo lietuviškai, kitaip jie nemokėjo, bet, visai patikimu Mikalojaus Katkaus (1852—1944) liudijimu, mokykloje nenorėjo jos mokytis, manydami, kam mokytis to, ką moki. Kitaip buvo žiūrima į lenkų ir rusų kalbas, vartojamas dvaruose, draugijose, įmonėse ir įstaigose. J. Basanavičiaus paleista iš kitų paimta frazė, kad Adomas su Ieva rojuje kalbėjosi lietuviškai, galėjo būti kartojama su humoru, bet pozityviu.

Įrodinėdamas trakų-frigų ir lietuvių giminystę, J. Basanavičius nemažą duoklę atidavė mitologijai. Tacitas pagyrė lietuvių protėvius aišcius, kaip darbščius žemdirbius, ir nusistebėjo, kad jie garbina deivę — dievų motiną. Jis nepasakė tos deivės vardo, tik priminė, kad jos garbintojai nešioja šernų atvaiz-

dus, tikėdami, kad jie saugo ne tik nuo nelaimės, bet ir nuo priešų.

Istorikas, besivadovaujantis istorizmo principu, turėtų stengtis susekti, kaip Tacitas ir romėnai vaizdavosi dievų motiną, nes tai romėnams buvo aišku. J. Basanavičius padarė daugiau kaip tūkstančio metų šuolį prie Trakijos frigų dievų motinos. Frigų dievų motina turėjo vardą. Ją vadino Ma arba Kybele. Kadangi frigai kilnojosi iš Padunijos ir Trakijos per Dardanelus ir Bosforą, kariavo ir taikiai gyveno su daugeliu tautų ir genčių, jų mitai plačiai paplito senovės Rytų ir antikiniam pasaulyje. Frigų Kybelei pasidarė artima graikų dievų motina Rėja, pagimdžiusi ir išugdžiusi vyriausią Olimpo dievą — Dzeusą.

Koks nuostabus graikų deivės — dievų motinos mitas! Pradžioje pasauly viešpatavo Uranas (Dangus) ir vedė Žemę — Gają. Jie susilaukė šešių sūnų ir šešių dukterų. Visi vaikai buvo milžinai. Uranas jų bijojo ir nekentė. Kad nematytų jų, užsidarė į deivės Žemės iščias lindėti tamsoje. Motina Žemė kentėjo, kentėjo, kol pagaliau, netekusi kantrybės, pasišaukė savo vaikus milžinus ir įkalbėjo sukilti prieš tėvą. Milžinai nedrįso pakelti rankos. Tik tai jauniausias Kronas klasta nugalėjo Uraną ir atėmė iš jo valdžią.

Kronas nebuvo tikras, kad valdžia amžinai paliks jo rankose. Jis bijojo, kad ir prieš jį gali sukilti jo vaikai ir pasielgti taip, kaip jis pasielgė su Uranu. Todėl jis liepė savo žmonai Rėjai atnešti jam nauja-

gimius, kuriuos jis negailestingai rijo. Rėja baisiai kankinosi, matydama savo vaikų likimą. Kronas jau buvo penkis prarijęs: ugnies ir namų židinio deivę, miestų ir valstybių globėją Hestą, derlingumo deivę, žemdirbių globėją Demetrą, vedybų deivę, gimdyvių globėją Herą, požemių ir tamsybių dievą, pragaro viešpatį Hadą (Plutoną) ir jūrų valdovą Poseidoną. Ruošdamasi gimdyti dar vieną vaiką, Rėja pasitarė su savo tėvais Uranu — Dangum ir Gaja — Žeme ir nusprendė jį išgelbėti. Ji išvyko į Kretos salą ir uoloje pagimdė Dzeusą. Vietoj naujagimio ji padavė Kronui į vystyklus susuktą akmenį. Kronas jį prarijo, nepajutęs apgaulės. Uoloje Dzeusą augino nimfos Adras-tėja ir Idėja, girdydamos dieviškos ožkos Amalfėjos pienu. Bitės mažajam Dzeusui nešė medų iš Dikto kalnų. Uolos angą saugojo jauni kuretai, pusdieviai. Kai Dzeusas imdavo rėkti, jie, daužydami kalavijais į skydus, tyčiomis sukeldavo triukšmą, kad riksmo neišgirstų Kronas.

Šitaip slapta išaugo gražus ir galingas dievas Dzeusas. Jis atėmė valdžią iš savo tėvo ir, be to, apgaule privertė jį išgerti žolių, sukeliančių vėmimą. Kronas pirmiausia išvėmęs akmenį ir po to — penkis prarytuosius savo vaikus. Tokia buvusi graikų Olimpo dievų motina Rėja.

Mažojoj Azijoj dievų motina Rėja-Kybelė turi savo kilmės mitą. Ji buvusi deivė, girių, kalnų ir skardžių globėja, ji išmokiusi žmones kurti gyvenvietes

ir statyti pilis. Ją linksmindavę staugdami vilkai ir liūtai. Kūdikiu būdama, ji žindusi liūtės pieną, žvėrys jai tarnavę, liūtai jos vežimą vežę. Paminkluose ir monetose ji vaizduojama artimai draugaujanti su liūtais: arba liūtų saugomąj kėdėj sėdinti, arba ant liūto jojanti.

J. Basanavičius padarė tokią išvadą: „Kadangi šitas dievų motinos Rėjos kultas buvo kilęs Frigijoj ir iš čia ne tik M. Azijoj, bet net ir Pietų Europoj, būtent Graikijoj, Dakijoj ir Juodmarių šiaurėje, buvo išsiplatinęs, tai ir patsai deivės vardas turėjo būti iš frigų kalbos paeinąs: jis galima išvesti nuo lietuviško rėju — rėti — „losbrüllen“, „heftig losschreien“, rėjuos — „zanke mich“, latv. „rehjejs“ — „ein Zanker“; vardo prasmė būtų: rėkaujanti, rėjanti.“ Šitokią etimologiją galinčios patvirtinti deivės ypatybės.

Seniausią antikinę dievų motiną greičiausiai ir turėjęs galvoje Kornelijus Tacitas, kalbėdamas apie aisčius. Tuo nepasitenkindamas, J. Basanavičius priduria: „Kad senovėje deivės vardas Kybelė Lietuvoje turėjo būt žinomas, į tai nurodo tokios žmonių pavardės, kaip Kybelis, Kybelius, Kybelka“¹.

Žinoma, tarp frigų deivės Kybelės ir lietuvių Kibelkos ar Kibelio jokio kalbinio ryšio nėra. Didžiajame lietuvių kalbos žodyne žodžiui kibelė skirtos net dvi prasmės: 1) mažas gabalėlis, trupinys ir 2) pink-

---

¹ J. Basanavičius, Iš trakų ir lietuvių mytologijos smulkmenos, Vilnius, 1921, p. 4.

lės, intriga, priekabė, kliūtis. Taigi Kibelius ar Kibelka galėjo būti pravardė žmogaus, kuris kimba, kuris, kaip patarlė sako, apivarus paleidęs, kliaučių ieško. Ir, be to, pravardė galėjo virsti pavarde ne anksčiau kaip XVI amžiuje. Vadinasi, tarp lietuviško Kibeliaus ir frigų Kybelės lieka daugiau kaip dviejų tūkstančių metų tuščias tarpas. Toks pat dirbtinis ir nepatikimas Rėjos siedinimas su lietuvišku rėkti.

Rėjos-Kybelės su liūtais mitas paskatino J. Basanavičių ieškoti lietuvių tautosakoje, visų pirma pasakose, liūtų, kurie Lietuvos giriose niekad nesiveisė, ir rado jų gana apščiai. Savo knygos „Levas lietuvių pasakose ir dainose“ gale pridėjo senovės Rytų meno nuotraukų, kuriose vaizduojami liūtai, kovoją ir bendraują su dievais bei žmonėmis. Lietuvių pasakose minimi ne tik liūtai, drambliai, beždžionės ir kiti šiltųjų kraštų žvėrys, bet ir tų kraštų augalai ir gėlės: alyvos, levandros, rožės. Visa tai J. Basanavičiui įrodymas, kad lietuviai kažkada labai seniai yra gyvenę pietuose.

Panašumo tarp lietuvių ir trakų-frigų J. Basanavičius rado ir žemės garbinime. Aptikęs „prygų deivę Semelę“, jis rašė: „Artimiausiai buvo lietuviui žemė ir, kaip iš įvairių žodžio formų galima spręsti, buvo kaipo moteriškos lyties deivė Žemyna, demin. Žemynėlė manyta, bet drauge su ja stovėjo vyriškas Žemėpatis, o kadangi žemėje kavojama numirėliai, tai buvo

ir jų globėjas Žemeluks, Žemininkas su Žemeluke, priegtam augalų žiedų deivė buvo Žiedeklėlė"¹.

Nors ir labai daug ir labai įvairių įrodymų pateikė J. Basanavičius, jo hipotezė virto nauju senos legendos variantu. Pasirodo, Lietuvoje esama net trisdešimties Dunojų; penkiolika upelių, du ežerai ir apie penkiolika balų, raistų, pievų bei griovių. Lietuvių kaimynai turi dar daugiau Dunojų. Ypač jų gausu į pietus ir rytus nuo Lietuvos: rusų, baltarusių, ukrainiečių, lenkų, čekų, slovakų žemėse. Vien Vislos baseine tik upelių, turinčių Dunojaus vardą, yra apie dešimt. Lengva pastebėti, kad daug Dunojų yra slavų kraštuose. Lietuvių dainose gana dažnai dunojus minimas kaip bendrinis žodis. Kas nėra girdėjęs „Anoj pusėj dunojėlio pievelė žaliavo“ arba „Siuntė mane motinėle į dunojų vandenėlio“.

Pasirodo, dunojų savo liaudies dainose turi bemaž visos slavų tautos. Lietuvių ir slavų dunojai fonetiškai yra tie patys žodžiai, ir jų reikšmės labai panašios. Lietuvių ir slavų tautosakoje jie reiškia ne kokią konkrečią upę, o vandenį apskritai: didžiulį ežerą, tvenkinį, marias, balas. Dunojaus žemupys ir dalis vidupio senovėje vadinosi Danavis. Ten gyvenusių dakų bei mizų kalboje Danavis pradžioje pavirto į Donavis, o vėliau į Donais. Šis vardas yra kilęs iš labai seno indoeuropietiško žodžio „danu“, reiškusio upę.

---

¹ J. Basanavičius, Iš senovės lietuvių mytologijos.—„Lietuvių tauta“, Kn. IV, s. I, Vilnius, 1926 p. 6.

Šio žodžio tiesioginis palikuonis yra osetinų „don“— upė ir iš čia kilęs Dono vardas. Iš „dan“ šaknies yra atsiradusios Dnepro ir Dnestro upės. Slavai Dunojų pavertė bet kokio didelio vandens poetiniu įvaizdžiu. Tas vandens simbolis plačiai paplito slavų liaudies dainose. Iš slavų jis atėjo į lietuvių tautosaką. Šis atkeliavęs vandens simbolis ir davė pradžią trisdešimčiai Lietuvos vietovardžių. Todėl jie ne įrodo, o paneigia J. Basanavičiaus teiginį apie tai, kad lietuviai drauge su kitais aisčiais kažkada gyveno prie Dunojaus ir girdė savo eikliusius žirgus jo srauniuose vandenyse.

Liūtai, drambliai ir kiti šiltųjų kraštų žvėrys atkeliavo į lietuvių pasakas iš kitur. Nemaža jų pateko iš biblijos, plintant krikščionybei. Kai ką atnešė antikinė literatūra su Ezopo pasakėčiomis. J. Basanavičiaus teiginiai apie lietuvių iš šiltųjų kraštų atsineštus žodžius ir sąvokas daug kam atrodė mažai patikimais. Petras Klimas, rašydamas jo darbo „Apie trakų prygų tautystę ir jų atsikėlimą Lietuvon“ recenziją¹, rado reikalo priminti, kad autoriui teko nukentėti nuo jaunųjų tyrinėtojų ironijos. Tokios rūšies tyrinėjimus jie laikę tuščiu darbu. Nors recenzentas J. Basanavičiaus bandymus ir ieškojimus laiko sveikintiniais, tačiau su daugeliu samprotavimų jis taip pat nesutinka. Neįtikinamas, atrodo, aiškinimas, remiantis Hero-

---

¹ „Mūsų senovė“ (Red. J. Tumas), t. I, kn. 3, Tilžė, 1922, p. 430—435.

dotu ir Tukididu, kad visa Graikijos žemė su salomis Trojos karo metu būtų buvusi trakų (achajų ir danajų) gyvenama ir kad trojėnai patys būtų buvę trakai. Neįprastai skamba teiginys, kad Homero „Iliada“ ir „Odiseja“ būtų iš pradžių giedota trakų kalba ir tik po to užrašyta graikiškai. Abejojimus kelia didžiosios hetitų tautos hetų (chetų) tapatinimas su trakų gentim, kuri vėliau gyveno Juodųjų jūrų pakraščiais getų vardu, ir to vardo perkėlimas jotvingiams.

J. Basanavičius teigė, kad iš jo pateiktų 856 glosų, priskiriamų trakų-frigų tarmėms, apie 600 esą surasta lietuvių, latvių ir prūsų kalbose arba jų pagalba išaiškintų. Recenzentas į tai pastebi: „Ne filologui sunku yra spręsti, kiek tas glosų aiškinimas yra tikras. Pats d-ras J. B., nebūdamas filologas, be abejonės, turėjo jausti savo tyrinėjimo sunkenybes. Juo labiau kad šiandien, lyginamajam kalbų mokslui išėjus iš pirmųjų stadijų, maža yra rasti vienu ar kitų žodžių panašumo indoeuropiečių šeimynos kalbose, idant būtų galima pasakyti, jog ta ar kita tauta stovi ypatin goj giminystėje tarpusavyje. D-ro J. B. aiškinimuose mes matome daugiausia ieškant tų skambėjimo panašumų be ypatingos dabartinių filologų metodės nei technikos.“ Kaip pavyzdžius P. Klimas nurodo Orfėjaus vardo kildinimą iš lietuviško virpti ir varpas, Olimpą — iš uolos, olos, o sukilėlių vado Spartako — iš spartaus ir spartoko.

J. Basanavičiaus hipotezė apie lietuvių kilmę iš trakų ir frigų daugiausia buvo paremta kalbiniais išvedžiojimais, kuriuos negailestingai pribaižė Kazimieras Būga, žymiausias lietuvių kalbininkas. Jis rašė: „Taigi senovės lietuviai, arba trakai, gyvena Basanavičiui visur: pietinėje ir šiaurinėje Europoje ir Mažonoje Azijoje! Tųjų Basanavičiaus lietuvių veikalus apgiedas Homeras savo giesmėse! Palaima tikintiesiems, o vargas (vae!) mums, netikėliams, kurie, nepatrijotiškai elgdamies, išdrįstame ieškoti Lietuvos čia pat jos pašonėje, visai nedausiodami po Trakiją, Frigiją, Indiją ar Iraną!“¹ K. Būgos nuomone, kalbininkai, kuriems tekę yra išnagrinėti bent keletą glosų ir antrašų, sutinka, kad trakai ir frigai, būdami tarp savęs artimi giminaičiai, pridera prie indoeuropiečių ryščių grupės.

K. Būga padarė tokią išvadą: „Ir iš šių trumpučių kalbos tekstų matyti, kad nei frigai, nei trakai nėra aiškių giminės nariai. Kad trakų frigų kalba būtų aiškiška, tai jos skirtumas būtų ne didesnis už latvių arba prūsų kalbos skirtumą. Latvių arba prūsų kalbos tekstą šiaip netaip gali suprasti lietuvis inteligentas, o trakų ir frigų kalbos antrašų net ir patys didieji kalbininkai kaip reikiant dar nesupranta“².

„Tam, kad trakai, frigai, skitai, makedonai, rydai ar kita kuri Balkanų arba Mažosios Azijos tauta Ba-

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. II, Vilnius, 1959, p. 13.

² Ten pat, p. 14.

sanavičiui galėtų pavirsti aisčiais, vadinasi, lietuvišiais, latviais ar prūsais, daug nereikia. Jam užtenka įrodymui vieno tiktai įsivaizdavimo, kad anų trakų, frigų... tautovardžiai, tikriniai ir kai kurie bendriniai vardai turi bent kiek panašumo, nors ir tariamojo"¹. K. Būga pastebi, kad ir tarp negiminingų kalbų galima rasti varduose ne tik tariamojo, bet ir tikro panašumo. Kadangi žmonių kalboje nėra daug garsų ir jų kombinacijų, tai gali pasitaikyti tokių žodžių, kurie turi vienodą arba mažą kuo tesiskiriančią garsų kombinaciją visai negiminingose kalbose. Potomako upės vardą panašiai ištaria graikai ir Amerikos indėnai, bet iš to panašumo vargu ar ims kas graikus giminiuoti su indėnais. Yra žodžių, neturinčių tarp savęs panašumo, bet bendros kilmės. Šį teiginį K. Būga paremia pavyzdžiais. Kad žodis, vienodai ištiriamas dviejose kalbose, būtų giminingas, neužtenka vien garsų panašumo. Žodžio giminingumui reikia, kad jis abejose lyginamose kalbose būtų tos pačios kilmės.

Basanavičių iš kelio bus išvedę, Būgos manymu, keli senovės vardai, pasirodę identiški su Lietuvos vardais. Tai Kaunas, Trakai, Lyda, Prienai, Balbieriškis, kurių protėvių jis tarėsi radęs Mažosios Azijos vietų varduose. Tautybės klausimą spręsti iš kalbos liekanų gali tiktai prityrę kalbininkai. Kur ne kalbininkas stveriasi to darbo, tenai nieko doro neišeina. Taip atsitikę ir su J. Basanavičium.

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, Vilnius, 1961, p. 666.

„Kadangi Basanavičiui lietuviai yra trakų-frigų vaikai, o trakai-frigai jam yra buvę laukinių graikų, slavėnų, albanų ir rumunų kultūrintojai, tai dėl to lietuvių kalboje negalį būti vietos svetimoms kilmės žodžiams, nes kultūrintojai tikrai kitiems teduoda, nuo kultūrinamųjų nieko neimdami. Lietuviai, būdami trakų ainiai, iš svetur nieko nesiskolija, nes visa jie turi sava. Susnomis kaimynams lietuviai trakai nešykšti savosios kalbos turto ir visus, reikalingus ir nereikalingus, juo apdovanoja. Šių dienų nevidonai kalbininkai, kurie nepripažįsta esą garsiųjų trakų ainais, drįsta gražiąją senovės idiliją griauti, tvirtindami, kad ir lietuvių kalbos nesama grynos, kad ir jos žodyno esama suteršto iš svetur atkeliavusiais žodžiais“¹.

K. Būga sugriovė J. Basanavičiaus lietuvių kilmės hipotezę, nepalikdamas akmenis ant akmenų, ir užbaigė savo kritiką tokiu prieraišu: „Kad aš neigiamai žiūriu į visas Basanavičiaus trakų-frigų klausimo studijas, tai gerai žino ir patsai studijų autorius. Šiuos savo žodžius taikau ne Basanavičiui, bet mūsų jaunomenei, norėdamas ją įspėti, kad ji šventai nebetikėtų lietuvių tautos kilimu iš Balkanų ir Mažosios Azijos. Vaikiška būtų laukti, kad ir pats studijų autorius dėl mano kritikos atsisakytų nuo jaunystės klaidų.

Basanavičiui garbės vardą lietuvių tautos atgimime teikia ne jo trakų-frigų klausimo sprendimas, bet jo

---

¹ Ten pat, p. 871.

„Aušra“ ir pasakų bei dainų rinkiniai. Jo pasakų septynias storas knygas ir dainų (Ožkabalių) dvi knygi šandie pažįsta ne tiktai lietuviai, bet ir viso pasaulio kalbininkai, kuriems rūpi lietuvių kalba“¹.

Kaip K. Būga, taip ir kiti filologai bei istorikai nepaneigė J. Basanavičiaus nuopelnų lituanistikai ir lietuvių kultūrai, tačiau jo trakologijos niekas nestojo ginti kaip mokslinės teorijos nei jam gyvam esant, nei jam mirus.

LIETUVIAI — ATEIVIAI IŠ RYTŲ

Į griauamo pastato vietą reikia statyti naują, kad griovimas neliktų betikslis. K. Būga vadovavosi tuo, kad kalba turi savo praeitį, kad kalba be žmogaus viena pati negyvuoja, ir todėl kas tiria kalbos praeitį, tas tiria ir tąja kalba kalbančio žmogaus gyvenimo istoriją. Kalba prityrusiam kalbininkui — tikras istorijos šaltinis, ją galima pavadinti archyvu, senovės dokumentų rinkiniu.

Kalbininkai, lyginamuoju metodu tyrinėdami indo-europiečių kalbas, rado, kad nesama pasaulyje tokios kalbos, kurios žodyne nebūtų svetimos kilmės žodžių. Žodžio savumą ar svetimumą rodo garsai, jų atitikimo, atliepimo dėsniai. K. Būga teigė: „Ne tik savieji, bet ir skolytiniai žodžiai kalbininkui istorininkui lygiai yra brangūs kaip senovės dokumentai. Skolytiniai

---

¹ Ten pat, p. 672—673.

žodžiai jam atskleidžia senovės gadynės tautų santykių ne vieną lakštą. Mūsų kalbos skolytiniai žodžiai, sujungti su rašytinės istorijos ir archeologijos liudijimu, daug ką pasako apie lietuvių tautos santykius, turėtus žilojoje senovėje su suomiais bei mardviais, gotais, skandinavėnais ir vokiečiais, gudais ir lenkais¹.

Dar daugiau kaip skoliniai tyrinėtojiui pasako tikriniai vietų vardai, o labiausiai upių ir ežerų vardai. Nerašytajai tautų istorijai, vadinamai proistore, tirti lyginamasis kalbų mokslas turi du šaltinius, kurių vieną sudaro žmonių, antrą — žemės kalba. Prie žmonių kalbos priklauso bendriniai vardai. Žemės kalba — tikriniai vietų vardai, kuriais pramintos žmonių gyvenamos ir negyvenamos žemės paviršiaus vietos. Šalių, miestų, miestelių, sodžių, vienasėdžių, marių, upių, ežerų, balų, kalnų, laukų, miškų, salų ir kitų žemės paviršiaus vietų vardai sudaro žemės kalbą.

Žemės kalba labai gaji, ji išgyvena ne tik šimtus, bet ir tūkstančius metų. Gajausi yra didžiųjų žemės paviršiaus vietų vardai, tų vietų, kuriose gyvena daug žmonių. Mažųjų vietų vardui lengva pražūti maro arba karo metu, kuomet išmiršta beveik visi žmonės. Išmirus vietos gyventojams, dingsta ir vietos vardas.

K. Būgos manymu, Šiaurės Europoje, germanų, slavų, kuriuos jis vadina slavėnais, aisčių ir suomių že-

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. II, p. 9.

mėse gajausiais vietovardžiais eina didžiųjų upių ir didžiųjų ežerų vardai, kurie nežuvo ir maro bei karo metu, nes nei maras, nei karas negalėjo išnaikinti visų iki vieno paupio ar paežerio gyventojų. Kol lieka gyvų gyventojų, tol nemiršta ir senasis upės ar ežero vardas¹. K. Būga ir rėmėsi šiais pagrindiniais teiginiais, turėdamas prieš akis ir visas apie aiščius ir lietuvius rašytines žinias. Pradėdamas savo lietuvių kilmės studijas, kaip dera patyrusiam tyrinėtojiui, jis rėmėsi literatūra, kurioje lietuvių kalba buvo pastatyta šalia sanskrito.

Indoeuropiečių kalbų giminingumo imta ieškoti jau XVIII amžiuje. Danų kalbininkas Rasmus Raskas (1787—1832) XIX amžiaus pradžioje surado aiškų ryšį tarp graikų, lotynų, germanų, lietuvių ir slavėnų kalbų. Ši kalbų giminytė dar aiškesnė pasidarė, iškėlus sanskritą, šventąją indų kalbą. Viljamas Džonasas (Jones, 1746—1794), anglų juristas, indologas, pirmasis Kalkutoje įkurtos draugijos Azijai tyrinėti pirmininkas, paskelbė: „Sanskrito kalba nuostabi yra savo lytimis, ji kur kas tobulesnė, negu graikų, turtingesnė, negu lotynų, labiau išsirutuliojusi, negu pastarosios abidvi kalbos. Ji tom abiem kalbom yra giminė tiek veiksmažodžio šaknimis, tiek gramatikos lytimis.“

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, p. 729.

Sanskritas — tai senovės bei viduramžių religinės, filosofinės, mokslinės ir grožinės literatūros kalba. Plačiaja prasme sanskritas apima vedų, epo ir klasiikinį sanskritą. Siaurąja prasme šiuo vardu vadinamas klasikinis sanskritas. Jį sukūrė patys indai. Pats žodis „sanskritas“ reiškia tobulą, išlavintą kalbą, atskiriant ją nuo prakrito — paprastos, natūralios kalbos. Epiniu sanskritu sukurtos senosios indų poemos „Ramayana“ ir „Mahabharata“. Besidominčių indoeuropiečių prokalbe kalbininkų dėmesys pakrypo į sanskritą.

Vokiečių kalbininkas Francas Bopas (Bopp, 1791—1867), lyginamosios kalbotyros pradininkas, 1833 m. pradėjo leisti savo lyginamąją gramatiką, pavadintą „Sanskrito, senosios persų, graikų, lotynų, lietuvių, gotų ir vokiečių kalbų lyginamoji gramatika“. Šitą nemažą kalbų šeimą sudaro tautos, vienos ligi šiol išlikusios gyvos, kitos jau seniai mirusios, palikusios ir nepalikusios savo kalbos paminklų. Prie mirusiųjų tautų priklauso trakai bei artimiausi jų giminaičiai frigai, viena kita indoeuropietiškosios kilmės Mažosios Azijos tauta ir nemaža ilirijų tauta. Iš gyvųjų kalbų artima sanskritui lietuvių kalba. Ja ir ėmė domėtis įvairių šalių kalbininkai.

Danų kalbininkas Vilhelmas Tomsenas (Thomsen, 1842—1927) išaiškino gotų skolinius suomių kalboje ir tuo parėmė savo samprotavimus kultūros istorijos srityje apie vienų įtaką kitiems. 1890 m. jis paskelbė

kitą darbą apie santykius tarp suomių ir baltų (prūšų, lietuvių-latvių) kalbų. Iš jo tyrinėjimo paaiškėjo, kad suomių ir lietuvių kažkada gyventa kaimynystėje. Tai K. Būgai giliai įstrigo į atmintį.

Rusų kalbininkas, senosios rusų kultūros istorikas Aleksejus Šachmatovas (1864—1920) paskelbė 1911 m. vokiečių kalba straipsnį, kuriame įrodinėjo, kad Lietuvoje ir Baltarusijoje seniau gyventa keltų. Tai rodo vietovardžiai. Būgai garsiojo mokslininko tvirtinimas pasirodė neįtikimas, ir jisai ėmėsi atsidėjęs studijuoti vietovardžius. Vietovardžių studijoms jį taip pat paskatino rusų filologo ir istoriko, slavisto Aleksandro Kočiubinskio (1845—1907) 1897 m. paskelbtas darbas, kuriame aiškinama, kad daugelis to meto Minsko, Vitėbsko, Mogiliovo ir Smolensko vietovardžių yra baltiškos kilmės.

K. Būga toje pačioje teritorijoje surado daugiau kaip 150 baltiškos kilmės upių pavadinimų. Gerai juos ištyręs, K. Būga įsitikino, jog A. Šachmatovo klaidima, nes tvirtinimo apie keltus neparėmė nė vienas Lietuvos ir Baltarusijos vietovardis. Pasirodo, A. Šachmatovą žymia dalimi suklaidino oficialiųjų įstaigų iškraipytai užrašytos vietovardžių lytys. Savo vokiečių kalba parašytame straipsnyje „Ar galima keltų pėdsakus įrodyti baltiškose srityse“ K. Būga visų pirma pabrėžė, kad, tautų prosenovę tiriant, pirmiausia reikia remtis originalia medžiaga, būtent, vietų vardais, užrašytais iš gyventojų lūpų, o ne imtais iš svetimų

šaltinių. Jis išnagrinėjo daugiau kaip 60 Lietuvos ir Baltarusijos vietovardžių, daugiausia upių ir ežerų vardų, kuriuos A. Šachmatovas buvo paskelbęs keltiškais, ir iš jų analizės padarė išvadą, jog Lietuvoje ir Baltarusijoje keltų niekuomet negyventa. Šiam straipsniui pasirodžius, A. Šachmatovas nuo savo teiginio atsisakė. Straipsnio pabaigoje K. Būga iškėlė mintį, jog dabartinėje Baltarusijos teritorijoje, prieš užimant ją slavams, gyventa baltų. Vėliau šią savo mintį K. Būga plėtė, kol ji virto nauju lietuvių kilmės aiškinimu.

Lietuvių kilmės klausimu 1920—1924 m. K. Būga paskelbė net tris nemažas studijas: „Upių vardų studijos ir aisčių bei slavėnų senovė“, „Lietuvių įsikūrimas šių dienų Lietuvoje“, „Aisčių praeitis vietų vardų šviesoje“¹. Šiuose darbuose, remdamasis daugiausia upių ir ežerų vardų kalbine analize, pagrindė aisčių įsikūrimo tose teritorijose, kuriose juos užklupo rašytinė istorija, teoriją.

Remdamasis V. Tomseno ir kitų kalbininkų išaiškintomis lietuvių ir suomių kalbų bendrybėmis, atsiradusiomis dėl buvusios prieš mūsų erą artimos tų tautų kaimynystės, K. Būga ketino susekti lietuvių protėvių kultūros lygį. Bendri lietuvių ir suomių kalbų žodžiai rodė, kad lietuvių protėvių jau seniai nebūta laukinių. Jų melstasi nesuasmėnėjusiam dievui. Tuo-

---

¹ Šie trys darbai pakartotinai paskelbti „Rinktinių raštų“ trečiame tome (1961).

met jau gyventa dūminėje troboje ir vadinta ją pirtimi. Tos pirties būta su sienomis. Aplink dūminę trobą turėta daržas, kurio būta aptverto stiebais (basliais), ir tvoroje, kad nereiktų laiptoti, laikyta spraga. Kad lietuvių protėvių būta žemdirbių, rodo šie žodžiai: vaga, javai, sėmenys, žirnis, rugys, sora, pelai, putra, talka. Apie gyvulininkystę kalba žodžiai: avinas, ožys, žąsis, paršas. Vilna sako, kad buvo laikomos avys. Šerių vardas rodo ir kiaulių laikymą. Kad gyvulininkystės būta gana aukštos, rodo piemens vardo buvimas. Galvijų pašarui naudota šienas, pelai, dobilai, atolas. Senovėje lietuviams nebūta svetimos ir žvejybos. Jų tuomet gaudyta unguariai, lašišos ir vėžiai. Žuvims gaudyti upėse jau tuomet taisyta tam tikros užtvaros — tikišiai. Turėta laivų su irklais ir su burėmis. Kad laikyta bičių, rodo vaško vardas. Kad mokėta austi, rodo nyčių vardas. Apavui siūtos korpės iš odos ir šikšnos. Galva nuo saulės ir šalčio buvo dengiama kepure. Nuo šalčio rankos buvo saugomos pirštinėmis (ušmalais).

Iš paukščių ir žvėrių žymesnių būta: strazdo, šarkos, tetirvo, tauro, briedžio ir šeško. Vasarą ratais, o žiemą rogėmis važiuota. Jau ir tuomet važinėta keiliais, kuriuose būta tiltų, ratai tepta derva. Tačiau metalams pavadinti mažai vardų turėta. Kirvis, peilis ir lopeta galėję būti ir ne geležiniai. Tiktai vienas skardas terodąs, kad iš naugijų buvo pažįstamas varis. K. Būga priduria, kad suomių galėjo parvesti marčią

lietuvenę. Žiloje senovėje šimtais skaičiuoti suomių išmokta iš iranėnų, o tūkstančiais — iš lietuvių.

Senovės lietuvių santykiauta su gudais ir skandinavais. Gudais K. Būga vadina baltarusius ir lenkus, kai kada tapatindamas juos su gotais, nes jie kurį laiką yra buvę gotų valdžioje. Lenko vardas atsiradęs vėliau, kai lietuviai suartėję su rusais (krievais). Lietuvių seniausiai prekiauta su rusais. Anuomet rusų žemės pirkliai atveždavo lietuviams parduoti į turgų įvairių prekių: šilkų, pipirų, kuriuos parduodami atverdavo pundais ir birkavais, o stiklą, katilus, čerpes, kurtus ir asilus parduodavo padaikčiui, be miros. Rusų žemės pirkliai turgun negalėjo įvažiuoti neužmokėję maito, o susišnekėti su lietuviais tegalėjo tiktai per vertėjus, vadinamus tulkais. Rusų kalbos garsų istorija rodanti, kad su prekybinio pobūdžio žodžiais lietuvių susipažinta tarp IX ir XI amžiaus¹.

Bendriniai žodžiai rodo, su kuo lietuvių protėvių gyventa kaimynystėje ir su kuo bendrauta. Dar daugiau pasako tikriniai vietų vardai. K. Būga aiškiai išdėstė savo tikrinių vardų lyginimo metodą. Pirmiausia turi būti lyginami tikriniai vardai su tikriniais, upių ir ežerų vardai — su upių ir ežerų vardais. „Ir tiktai tuomet, kai bus jau sugretinti tarp savęs tos pačios kilmės upėvardžiai ir nustatytas geografiškas jų pažinimo (išplėtimo, išplatos) plotas,

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, p. 493—497.

tegausime teisę ieškoti tiriamajam upės vardui etimologijos, kuri surandama esti tikrinio upės vardo sugretinimu su bendriniais vardais“¹.

Aleksandras Kočiubinskis Morogi ežero vardą greitino su lietuvių kalbos bendriniu vardu margas, o Michailas Pogodinas (1800—1875) Serežą — su lietuvišku — sergėti. Panašius etimologizavimus K. Būga atmetė kaip nieko neįrodančius, nes daug vardų gali būti paveldėtų iš indoeuropiečių prokalbės. Yra daug tikrinių vardų, pavyzdžiui Degučiai, Akmenė, Pagirys, Pašilė, kurie padaryti iš lengvai atsekamų bendrinių. Betgi Lietuvoje ir kaimynystėje gausu tikrinių vardų, kuriems šiuo metu bendrinių atitikmenų jau nebėra. To paties vardo vietų randame bent po keletą. Upių vardams — Nemunas, Siesartis, Kruoja, Žizma — šiandien nebėra bendrinių vardų, tačiau toks nebuvimas visai nekliudo lietuviams tais vardais praminti dar vieną kitą upę. K. Būga rašė: „Tą patį vardą gali gauti ir kita arba bent kelios kitos upės tuomet, kai menasis upės vardas dar tebėra bendrinis (appellativum). Tais upių (ir visais kitais vietų) vardais, kuriems kalboje nebėra bendravardžių bendrinių, gali būti pramintos kitos upės tiktai tuomet, kai dalis paupio gyventojų esti priversta išsidanginti į naujas sodybas. Gyventojai, atsisėdę naujose sodybose, paprastai naujokyno vietas pramena senaisiais vardais, atsineštais iš

---

¹ Ten pat, p. 510.

pirmosios tėviškės. Tokiais atsineštiniais vardais laikytini yra, pavyzdžiui, Suvalkų žemės upių vardai Širvinta ir Siesartis. Tųjų vardų senoji tėviškė — Vilniaus žemė, kurioje iki šiai dienai tebėra gyvos Širvinta ir Siesartis.

To paties vardo upių turime visose aisčių giminės šalyse, vadinasi, Lietuvoje, Latvijoje ir Prūsijoje¹. Toliau K. Būga paberia daugybę pavyzdžių ir prašo skaitytoją tuo visai nesistebėti. Esą nuostabu tai, kad bendravardžių upių ir ežerų yra Minsko, Vitebsko, Mogiliovo ir Smolensko žemėse. Ten prieš krivičių ir dregovičių įsikūrimą gyventa aisčių. Jis pateikia tose žemėse surastą 121 upėvardį, kurių kilmė gali būti aistiška, nes jų bendravardžių yra aisčių genčių žemėse: Lietuvoje, Latvijoje ir Prūsijoje, ir nėra kitose slavų žemėse.

K. Būga pastebi: „Tolimesniosios upių vardų studijos gali atrasti geroką dalį Gudo žemės upių vardų, mano laikomų kilimo aistiškais, nėsant išimtinai aistiškais, nes gali, mat, pasirodyti, kad jų esama pažįstamų ir slavėnų žemės topografijai. Kad taip gali atsitikti netolimoje ateityje, tuo aš visai neabejoju. Gali piktumoje iš 121 vardo atsirasti 60, 70 arba net ir visas 100 vardų ne išimtinai aistiškos kilmės, bet ir tuomet, esmi tikras, vis dėlto liks ben keli neįtariamai dėl savo aistiškos kilmės upėvardžiai. Jei iš visų vardų pasirodytų tėsą aistiškos kilmės tiktai Lučesa ir

¹ Ten pat, p. 513.

Nača, tai ir jų vienu užtektu įrodyti, kad lietuvių tautos prieš atėjimą Lietuvon gyventa Gudo žemėje“¹.

Kad lietuvių protėvių senovėje gyventa labiau į rytus, rodo ne tik Lučesos ir Načos upių vardai, bet ir aistiškos kilmės mardvių kalbos žodžiai. Kad būtų galėję patekti mardvių kalbon pantis, peilis, perkūnas, šikšna, tūkstantis ir kiti lietuviški žodžiai, aiščiai turėjo būti kuomet nors mardvių kaimynai. „Iš upių matyti, kad lietuvių protėvių (aisčių) susidurta su mardvių protėviais Smolensko gubernijoje, Sožies upės apylinkėje“,— teigia K. Būga. Mardvių protėviai bus buvę aiščiams kaimynais iš rytų šalies.

Iš šiaurės aiščiai turėjo susisiekti su Baltijos pajūrio suomiais. Suomių-ugrų, arba somų, gentys skirstomos į Baltijos pajūrio ir Pavolgio. Santykių su somais (suomiais, estais, lybiais ir lapiais) būta daug intensyvesnių, nekaip su mardvių protėviais. Mardvių kalba aistiškosios kilmės žodžių turi kelis kartus mažiau, kaip somai. K. Būga padarė tokią išvadą: „Aiščiai už kelių ar gal net už keliolikos amžių prieš mūsų erą turėjo būti mardvių kaimynais kame norint į rytus nuo šių dienų Lietuvos“². Su šiauriniais savo kaimynais somais aisčių susisiektą Dauguvos ir Dnepro aukštupyje. Vakaruose su gotais atskiros jų gentys galėjo susisiekti tik per prūsus. Prūsų kalbai įtakos gotai turėjo padaryti dar tebegyvendami

---

¹ Ten pat, p. 550.

² Ten pat, p. 590.

Vislos žiočių apylinkėse. Tai galėjo įvykti nuo V—IV amžiaus prieš m. e. iki III m. e. amžiaus.

Nustatęs apytikriai, kas buvo seniausieji aisčių kaimynai, K. Būga, jau remdamasis rašytiniais šaltiniais, ketino nusakyti migraciją tarp aisčių genčių. Pirmiausia iš kronikų jis nustato, kada ir kokiomis aplinkybėmis kuri aisčių gentis imama minėti. Patys aisčiai paminėti I a., galindai ir sudinai — II a., kuršiai ir žiemgaliai — IX a., prūsai ir jotvingiai — X a., lietuviai ir sembai — XI a.

Istorijos šaltiniai rodo, kad dar XIII a. prūsų sodybų eita visu Baltijos pajūriu nuo Vislos žiočių iki Nemuno prie Tilžės ir Ragainės, o nuo jų iki Ragaikio (į šiaurės rytus nuo Tukumo) — kuršių. Į rytus nuo kuršių pagal Lielupę ir jos intakus, šių dienų Duobelės, Bauskės, Tukumo ir dalinai Šiaulių bei Rygos apskrityse, iki latvių ir lietuvių atsikraustymo gyvenę žiemgaliai. Jūrą jie bus siekę Sluokos apylinkėje, Lielupės žiotyse, nes kronikininkas Henrikas Latvis 1199 m. mini „portus Semigallorum“, vadinasi, žiemgalių uostą. Be to, viename Švedijoje rastame X ar XI a. antkapyje iškaltas toks tekstas: „Sigryda pastatydino šį akmenį savo vyrui Svenui. Jis dažnai nusiirdavo Žiemgalon brangiu laivu aplink Domesnesą.“

Seniausioji rusų, vadinamoji Nestoro (1056—1116), kronika pateikia vardus: Litva, Zemigola, Kors, Letgola ir Lyb. Tuos pačius vardus atkartoja ir vėliau

rašę Henrikas Latvis bei Eiliuotosios kronikos (Reimchronik) autorius. XIII a. atsiranda latvių ir sėlių vardai. Lybių gentis — suomių giminės, o visos kitos — baltų. „Iš tautų, gyvenusių į šiaurę nuo Nemuno, XII—XIII amžiuje Baltijos jūrą tesiekta tiktai kuršių, žiemgalių ir lybių. Lietuvių su latviais ir sėliais tuomet dar nė vienoje vietoje nebūta prie jūros prisistūmusių“¹.

Kuršiai, žiemgaliai ir latviai atsikėlę į dabartinę Latvijos teritoriją ir Dauguvos dešinią krantą, o žemupyje, abipus Dauguvos ir abipus Gaujos, radę tebegyvenančius lybius, suomių giminę. Iš rytų pirma atėjo kuršiai, paskui žiemgaliai ir pagaliau sėliai su latviais. Lietuviai atsikėlę paskui sėlius ir latvius. Lietuviai, būdami iš užpakalio stumiami slāvų, buvo priversti trauktis iš senųjų savo sodybų į vakarus prie Baltijos jūros. „Kadangi nemaži dabartinės Lietuvos plotai jau buvo užimti prieš lietuvių atvykimą seniau čia atsidariusių kuršių, sėlių, jotvingių ir skalvių, tai lietuviai, slavėnų iš užpakalio stumiami, priversti buvo varu įsibrauti į senelium įsikūrusių tautų žemę“².

Naugardo kronikoje rašoma, kad lietuviai (Litva) XII—XIII amžiais puldinėjo Naugardo ir Pskovo žemes. K. Būga mano, kad nuo Vilniaus anuomet lietuviai vargu būtų galėję pasiekti tas žemes, nes jos

---

¹ Ten pat, p. 557.

² Ten pat, p. 563.

buvo atskirtos Polocko kunigaikštystės, kurioje gyveno krivičiai (krievai). Per Latgalą Vilniaus srities lietuviams eiti į Naugardo ir Pskovo žemes būtų neleidę latviai, jei dar tuomet Latgalos pietų rytinė dalis nebūtų buvusi lietuvių rankose. „Aš manau,— rašo K. Būga,— kad tie XII—XIII amžiaus lietuvių karo žygiai, kuriuos mums piešia Naugardo kronika, yra atlikti ne Vilniaus, bet Latgalos lietuvninkų nuo Rėzytės ir Naujinio pilies“¹. Lietuviai Naugardo žemių nebepuldinėjo nuo XIII amžiaus antrosios pusės, kai Latgala atiteko vokiečių ordinui.

Dėl aisčių genčių migracijos K. Būga padarė tokias išvadas: 1) dalis latvių žemės, kurią randame Dauguvos šiauriniame šone, t. y. šių dienų Vidžemė (Livland) ir Latgala, prieš latvių įsikūrimą (VI m. e. amžiuje) buvo apgyventa Baltijos suomių. Iki VI amžiaus Dauguvaėjo siena tarp aisčių ir suomių genčių. 2) Lietuvius bei latvius atstūmė slavai nuo Pripetės pagal kairiuosius jos intakus, pagal Bereziną ir Dnepro aukštupį, beveik iki Sožės vidurupio. 3) Lietuviai rado Pabaltijy kitas, giminingas aisčių gentis: žiemgalius, kuršius, prūsus. Tik nedidelėje Žemaitijos dalyje, prie pat jūros, gyveno suomiams ir estams giminingi lybiai.

K. Būgos pažiūra susilaukė ir pritarimo, ir pasipriešinimo. Jo mintį, kad lietuviai kilę iš Padneprės,

---

¹ Ten pat, p. 574.

palaikė žymus Berlyno universiteto slavistas M. Vasmeras, 1932 m. paskelbęs darbą apie rytinę baltų sieną. Metraščiuose minimus galindus prie Protvės upės jis laikė vietiniais baltais, o ne čia atkeltų belaisvių palikuonimis, kaip spėjo lenkų kalbininkas A. Briukneris ir kiti tyrinėtojai. Mintį apie vėlyvą lietuvių atsikėlimą į Pabaltijį pasigavo ir kiti vokiečių mokslininkai, kuriems politiniais sumetimais svarbu buvo įrodyti, kad prieš lietuvių, jų tarpe ir prūsų, atsikraustymą Pabaltijy gyveno vokiečiai. Kadangi K. Būga nesprendė prūsų atsikėlimo laiko ir parėmė istorinius šaltinius, aiškiai sakančius, kad prūsai prie Vislos gyveno pirmaisiais mūsų eros amžiais arba dar gerokai anksčiau prieš mūsų erą, beliko išaiškinti, kuo skyrėsi prūsai nuo lietuvių.

Prieš K. Būgos teiginių panaudojimą vokiškajam nacionalizmui stojo Povilas Pakarklis (1902—1955). Jis ketino įrodyti, kad tarp prūsų ir lietuvių skirtumo nėra, kad prūsai ir lietuviai tos pačios tautos žmonės, nesigailėdamas paleisti vienos kitos aštresnės replikos K. Būgos adresu.

P. Pakarklis pirmiausia rėmėsi istoriniais šaltiniais, kuriuose tos pačios teritorijos gyventojai vieną kartą vadinami prūsais, o kitą kartą lietuviais. Vienoje dainų kronikoje, parašytoje apie XIII a. vidurį, Lietuva laikoma Prūsijos dalimi. Net Pavislio gyventojai kai kuriuose šaltiniuose vadinami ir prūsais, ir lietuviais. Lenkų ginče su kryžiuočiais dėl Kulmo srities nema-

ža liudininkų savo parodymuose neskyrė prūsų nuo lietuvių. Kad Pavislio gyventojai buvo vadinami ne tik prūsais, bet ir lietuviais, rodo popiežiaus Urbono IV 1263 m. rugsėjo 13 d. bulė, kurioje sakoma, kad Gnezno provincija nuolat puldinėjama lietuvių. P. Pakarklis teigė, kad „dabartinė Lietuvos teritorija ir buv. Rytprūsių teritorija prieš kryžiuočių įsibrovimą sudarė vieną politinį vienetą“. Ją valdęs ir vienas vyriausias dvasininkas. Šį teiginį jis paremia kronikininko Petro Dusburgo žinia apie Nadruvoje buvusią Ramovę ir vyriausią jos dvasininką ar žynį krivę. P. Pakarklis sumini daug lietuviškų vietovardžių prūsų gyventoje žemėje. Jis skelbė, kad senieji Rytprūsių gyventojai prieš kryžiuočių įsibrovimą kalbėjo ta pačia kalba, tuo pačiu vardu buvo vadinami kaimynų, išpažino tą pačią tikybą, sudarė tą patį tautinį vienetą.

Kalbos dalykus P. Pakarklis aiškino šitaip: „Sprendžiant klausimą, kokia kalba yra kalbėję buv. Rytprūsių senovės gyventojai, negali būti pridudama didelės reikšmės tai aplinkybei, jog yra užsilikusios trys laidos vadinamo prūsiško katekizmo, kurio tekstas nėra lengva suprasti ir mokančiam lietuvių kalbą. Mat, kas paruošė dvi pirmąsias to katekizmo laidas, mums nėra žinoma, o trečiosios laidos katekizmo ruošėjas yra vokietis Abelis Vilis (Will), nemokėjęs vietos žmonių kalbos. Kaip rodo išlikęs A. Vilio laiškas savo giminaičiui Funkui, jis ruošė katekizmą, naudodama-

sis vertėjo baudžiauninko pagalba. A. Vilis tame laiške rašo, jog Griunhofo valsčiaus viršaitis (Hauptmann) taip apsunkinęs lažų jo vertėją, jog tas negalįs jam daugiau padėti, o be to vertėjo jis negalįs savo darbo dirbti... Šis laiškas įgalina mus suprasti, kodėl tų katekizmų kalba yra taip sudarkyta, kodėl linksniai, galūnės, vienaskaita ir daugiskaita yra vartojami taip labai netaisyklingai¹.

P. Pakarkliui, žinoma, nepavyko įtikinti istorikų, ypač filologų, kad prūsų kalba — tai nemokšų sudarkyta kalba, ir kad tarp prūsų ir lietuvių tautybių nebuvo skirtumo. Jo teiginiai pasitarnavo artimos prūsų bei lietuvių giminystės įrodymui ir paskatino neieškoti griežtos ribos tarp baltų, kurie dažnai ir ne visai teisėtai literatūroje vadinami lietuvių-latvių arba latvių-lietuvių gentimis. P. Pakarklio įrodinėjimai buvo naudingi, nes atkreipė dėmesį, kad pagal rašytinius šaltinius išvesti aiškia teritorinę ir tuo pačiu kalbinę ribą tarp prūsų ir lietuvių gana sunku, o kai kada net neįmanoma. Tačiau P. Pakarklis K. Būgos teorijos nesugriovė, nes Būga nesakė, kas iki prūsų atsikraustymo gyveno toje teritorijoje. K. Būgos pažiūrose buvo viena didelė spraga: jis nedarė skirtumo tarp genties ir tautos, nesprendė lietuvių tautos atsiradimo klausimo. Jis tautomis vadino jotvingius, sėlius, kuršius, žiemgalius bei kitas baltų ir suomių-ugrų

---

¹ P. Pakarklis, Kryžiuočių valstybės santvarkos bruožai, Kaunas, 1948, p. 21—22.

gentis. Lietuvių gentis ir lietuvių tauta istoriškai negali būt tapatinami.

Dėl šios spragos prieš K. Būgos teoriją baltų atsikėlimo klausimu pasisakė archeologai. J. Puzinas padarė tokį priekaištą: „Jeigu lietuviai, kaip sako K. Būga, būtų pradėję keltis į dabartinę Lietuvą tik VI ar VII a. pradžioje, tai apie tą laikotarpį Lietuvos medžiaginėje kultūroje pastebėtume visai naują, svetimą kultūros srovę, užliejusią visą Lietuvos kraštą. Iš proistorinių radinių mes pamatytume, kaip ankstyvesnieji Lietuvos gyventojai, kuriuos K. Būga laiko somais, traukiasi į šiaurę arba maišosi su naujais gyventojais. Tačiau šitokio pasikeitimo visai nematyti. Medžiaginė šio laikotarpio lietuvių kultūra rieda be jokių pakeitimų, taigi apie jų atsikėlimą į dabartines sodybas netenka kalbėti: jie čia, kaip matėme, jau ir anksčiau yra gyvenę“¹.

Materialinės kultūros pasikeitimo pėdsakų jis rado paskutiniųjų penkių šimtų metų iki mūsų eros laikotarpyje. Tuomet ne tik Lietuvoje, bet ir visoje šiaurinėje bei rytinėje Europos dalyje pasireiškė kultūros sumenkėjimas. Viso to sumenkėjimo priežasčių buvo ieškoma ne tiek krašto viduje, kiek už jo ribų. Tuomet germanai iš Skandinavijos dar labiau ėmė veržtis į vakarus, rytus ir pietus. Ši germanų ekspansija buvo pajausta ir žemutiniame Pavislyje. Toje srityje

---

¹ J. Puzinas, Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys.—„Senovė“, IV, Kaunas, 1938, p. 238.

baltai susidūrė su iš Jutlandijos besiveržiančiais vandalais ir gotais. Giliau į baltų kraštą germanai nesibrovė ir etninio žmonių persigrupavimo nesukėlė. Tačiau didelis sąmyšis atkirtęs prekybinius kelius,ėjusius iš pietinės ir vidurinės Europos į šiaurės kraštus, ir šiaurės rytų Europa likusi atskirta nuo svarbesnių ano meto kultūrinių centrų. Metalų įvežimas beveik sustojęs, nutrūkusi ir šiaipjau nelabai gyva baltų prekyba su pietų-vakarų kaimynais. Baltai, nemokėdami geležies pasigaminti vietoje, metalą keitę vietine medžiaga ir tuo pačiu grįžę prie akmens amžiaus.

Iš šitokios kritikos aiškiai matyti, jog K. Būgos mintys buvo suprastintos ir iškreiptos. Jis niekad ne-teigė, kad lietuviai, VI amžiuje atsikeldami iš rytų, Lietuvoje būtų radę kitas svetimas gentis, o ne giminingus sau baltus. Jis aiškiai nubrėžė ribą tarp baltų ir suomių-ugrų rašytinės istorijos pradžioje, ir toji riba ginčų nekelia. Kadangi jis lietuvių gentį ir lietuvių tautą vadino tuo pačiu lietuvių vardu, išeina, kad viena lietuvių gentis Lietuvoje rado begyvenančias kitas sau giminingas gentis, iš kurių XIII amžiuje susidarė lietuvių tauta ir gentys išnyko.

K. Būga juk rėmėsi visais istoriniais šaltiniais, kurie sakė, kad nuo Vislos į rytus Baltijos jūros pakraščiu jau I amžiuje gyveno aisčiai ir iki vokiečių atsikraustymo kokio nors žymesnio etninio gyventojų pasikeitimo čia nebuvo. Jis tik iškėlė mintį, kad ais-

čiai į Pabaltijį atsikėlė iš rytų, kad anksčiausiai, dar prieš I amžių, atsikėlė prūsai ir vėliausiai, VI amžiuje — latviai su lietuviais. K. Būga išaiškino tik galimą rytinių baltų judėjimą, bet visai nelietė klausimą, sakysim, Pabaltijy rado prūsai. K. Būga tautos susidarymą vaizdavosi kaip vienos, visų pirma, lietuvių, genties ekspansiją prieš kitas. Čia jis klydo. Klostantis tautai, giminingoms baltų gentims nereikėjo vienai kitos stumti arba asimiliuoti. Galima ir net neišvengiama buvo giminingų genčių sąjunga. Genties gyvenamoji teritorija valstybėje virto žeme, nes, klostantis klasiinei visuomenei, gentinė bendruomenė darėsi teritorine. 1219 m. sudarant sutartį su Volyne ir Galiču, Lietuvai atstovavo net 22 kunigaikščiai. Į Ipatijaus metraščių įrašyti jų vardai; penki pavadinti vyriausiais, jų tarpe ir Mindaugas. Erdivilas ir Vykintas laikomi Žemaičių kunigaikščiais, o Judikis, Pukeikis, Bikšis, Ligeikis — Deltuvos kunigaikščiais.

Stiprėjant genčių sąjungai ir klostantis valstybės teritorijai, išskyla žemių vardai, kurių vieni sutampa su buvusių genčių vardais, o kiti nebesutampa. Mindaugo užrašymuose vyskupui Kristijonui minimos Raseinių, Betygalos ir Laukuvos žemės. Mindaugas vadino save Lietuvos karaliumi, o Gediminas — lietuvių, daugelio rusų karaliumi ir žiemgalių valdovu. Latgalos ir Žiemgalos pavadinimai susiję su vietovėmis, nes, kaip išaiškina K. Būga, „galas“ reiškė sritį arba kraštą. Tos pačios darybos yra lietuvių vietovardžiai:

Ariogala, Baisogala, Betygala, Maišiagala. Gedimino taikos sutartyje su Livonija Lietuva skirstoma į Aukštaitiją ir Žemaitiją¹, į sąvokas, turinčias aiškiai geografinę prasmę. Įsidėmėtina tai, kad Gediminas, kviesdamas į Lietuvą pamokslininkus vienuolius krikščionybės skleisti, reikalavo, kad jie mokėtų vietines kalbas: lenkų, rusų ir žiemgalių. Lietuvių kalbą jis greičiausiai „užmiršo“ todėl, kad ji nesiskyrė nuo žiemgalių, nors Lietuvą nuo Žiemgalos jis skyrė. Tai matyti iš jo titulo.

Susekti materialinės kultūros skirtumą tarp genčių, sudariusių baltų grupę, labai sunku arba gal net neįmanoma. Iš pastebimų skirtumų materialinėje kultūroje ir papročiuose dar negalima daryti išvados, kad tie skirtumai reiškia genčių teritorines ribas. Prūsų ir vakarinių lietuvių teritorijoje XIII a. rašytiniai šaltiniai mini net vienuolika žemių: Sambija, Natangija, Varmija, Nadruva, Pomezanija, Skalva, Sūduva, Galindija, Barta ir kt. Teigti, kad šitose žemėse gyveno atskiros gentys ir kad žemių pavadinimai atitiko genčių vardus, nėra nė mažiausio pagrindo. Šitose žemėse rašytinė istorija užklupo prūsus ir lietuvius, atstovaujančius nebe dviem gentim, o dviem iš keleto genčių susidarančiom tautom. Lietuvoje tuo pačiu metu jau buvo žinomos Nalšios, Karšuvos, Deltuvos žemės ir jų kunigaikščiai. Lietuvių tautai prigijo buvusios lietuvių

---

¹ Gedimino laišakai, Vilnius, 1966, p. 69.

genties vardas. Tai negalėjo būti atsitiktinis reiškinys. Matyt, toji teritorinė bendruomenė, kurioj lietuvių gentis vyravo, anksčiausiai patyrė socialinę skaldymąsi į klases ir stėjo valstybės priekyje. Valstybės branduoliu buvo Kernavės, Trakų, Vilniaus, Naugarduko plotas. Dar XIV amžiuje lietuvių gyventa toli į šiaurės rytus nuo Vilniaus.

1387 m. įvedant krikščionybę Lietuvoje, krikštijami buvo tik pagonys. Lietuvos valstybėje gyvenantieji pravoslavai buvo pripažinti krikščionimis, ir krikštytis jų niekas nevertė. Pagonimis Lietuvoje tuo metu buvo tik lietuviai, todėl ten, kur naujai buvo steigiamos katalikų parapijos, gyventi galėjo tik jie. Labiausiai į rytus išsikišusi buvo Obolcų parapija. Obolė — dešinysis Dauguvos intakas, tarp Polocko ir Vitebsko turintis apie 150 km ilgio.

Tarybiniai lingvistai ir archeologai K. Būgos tezę patvirtino, tik su nedidele pataisa. Baltai, gyvenę VI amžiuje prie Dnepro ir Pripetės, niekur neišsikėlė. Jie liko ten gyventi ir ilgainiui asimiliavosi, kaip niekur jie neišsikėlė ir iš Obolcų. Klostantis klasinei visuomenei ir kuriantis valstybei, vyko giminingų kalbų vienodėjimas be genčių migracijos. Į Lietuvos valstybę įėję kuršiai suvienodėjo su žemaičiais, o sėliai ir jotvingiai — su aukštaičiais, palikdami tarminius pėdsakus ir kai kuriuos žodyno skirtumus.

LEGENDŲ ATGARSIAI ARCHEOLOGIJOJE IR LINGVISTIKOJE

Iš archeologinių duomenų spręsti apie etninę gyventojų priklausomybę imta jau XIX amžiuje, kai archeologijos mokslas žengė pirmuosius žingsnius. Sprendžiant etninio akmens amžiaus gyventojų priklausomumo klausimą, į pirmą vietą buvo pastatyta keramika, puodų šukių liekanos, kurių randama gana gausiai, nes sudužęs puodas buvo išmetamas kaip nebereikalingas.

Seniausia Rytų Pabaltijo keramika pavadinta duobėtąja-dantytaja, arba šukine-duobeline. Toks vardas jai duotas dėl būdingo duobučių ir dantyto, tarsi šukų spaudu padaryto ornamento, puošiančio visą puodo paviršių arba tik viršutinę jo dalį. Pats ornamentas išdėstomas eilėmis: eilė duobučių, eilė dantukų. Be to, tų puodų angų pakraščiai apgnaibyti arba turi nagu įspaustus ruoželius.

Šios keramikos puodai dideli, plačiomis angomis, storomis sienelėmis, smailiais dugnais. Molyje, iš kurio nulipdyti puodai, pasitaiko žvyro ir grūstų sraigių kiautelių. Duobėtoji-dantytoji keramika būdinga miškingosios zonos neolito laikotarpio gyvenvietėms, buvusioms arti vandenių. Archeologai priėjo išvadą, kad tokia keramika paplitusi Europoje tarp Baltijos jūros ir Jenisejaus upės ir kad ji būdinga suomių-ugrų protėviams.

K. Būgai tokia nuomonė buvo žinoma. Jo many-
mu, archeologija galėtų įnešti nemaža šviesos, jeigu
ji surastų indoeuropiečių protėvynės žemę ir pajęgtų
nubrėžti jos ribas. „Kiaušai ir kaulai drauge su indų
šukėmis ir įnagiais tegali parodyti tiktai kultūros
laipsnį, bet ne tautystę ar kalbą. Vieni šuns kaulai,
kurių aibę randa archeologai jau akmens gadynėje,
be jo vardo visai nerodo, kad šuo prokalbės gadynėje
būtų jau buvęs indoeuropiečio draugas“¹. Vien tiktai
iš to, kad šunį beveik visi indoeuropiečiai vadina tuo
pačiu vardu, galima teigti, kad šis gyvulys jiems buvo
gerai pažįstamas.

Atsirado ir archeologų, kurie ėmė abejoti, ar ga-
lima vien iš šukinio štampos spręsti apie puodų gamin-
tojų ir vartotojų etninę priklausomybę ir kad nereikia
šukinės-duobelinės keramikos kultūros tapatinti su to
paties pavadinimo ornamentu. Toks ornamentas ga-
lėjo reikšti tik istorinį-meninį epochos stilių, o ne ku-
rią nors etninę Rytų Europos žmonių bendriją. Buvo
aptikta, kad pačioje Suomijoje randama akmens am-
žiaus keramika vargiai gali būti siejama kokiais nors
ryšiais su randama Pabaltijo teritorijoje. Lietuvoje
rasti šios keramikos pavyzdžiai turi skirtingą atspal-
vį ir yra vėlyvi, priklausą greičiausiai neolito pabai-
gai arba žalvario amžiaus pradžiai.

---

¹ K. Būga, Rinktiniai raštai, t. III, p. 595—596.

Nepaisant šių abejojimų, archeologų tarpe vyrauja nuomonė, kad duobėtosios-dantytosios, arba šukinės-duobelinės, keramikos platintojai buvo suomių protėviai ir kad jie — seniausieji Lietuvos gyventojai. Vadinasi, baltai čia atsikėlė vėliau ir rado juos begyvenančius.

Vėlesnėje akmens amžiaus medžiagoje į pirmą vietą stoji akmeniniai laivo formos kirviai. Jie gerai nugalinti, su išgręžta skylė kotui. Tokių kirvių Lietuvoje surinkta ligi šiol apie šimtą dvidešimt. Daugiausia jų rasta Žemaitijoje. Pasirodo, kovos kirvių vartotojai turėjo ir kitokią keramiką, kurią archeologai pavadino virveline. Nuo anksčiau aprašytosios duobėtosios-dantytosios ji skyrėsi visų pirma išpaustos virvelės ornamentu puodo kakle. Kartais toks ornamentas gali būti išpaustas ir puodo kaklo vidaus pusėje. Virvelinis ornamentas puodo paviršiuje grupuojamas juostomis, trikampaiais, puslankiais ir kitomis geometrinėmis figūromis. Tokie puodai skiriasi nuo anksčiau aprašytųjų ne tik puošyba, bet ir kitomis savybėmis. Jie geresnio molio ir įvairesnių formų: plačiadugniai, geriau išdegti, plonesnėmis sienelėmis, juose mažiau žvyro priemaišų.

Nustatyti kovos kirvių ir virvelinės keramikos kultūros žmonių laidojimo bruožai. Numirėliai laidojami suriestomis kojomis, prispaudžiant prie krūtinės kelius, dedant juos po sampilu arba užkasant žemėje. Vyrių kapuose randami akmeniniai kovos kirviai. Gy-

venvietėse pasitaiko tokių pat daiktų, kaip ir kapinyuose. Tarp akmeninių dirbinių vietomis pasimaišo ir žalvarinių. Randama naminių gyvulių kaulų ir kur-ne-kur trinamųjų girnų. Iš to sprendžiama, kad tos kultūros žmonių ūkyje žymų vaidmenį vaidino gyvulininkystė ir primityvi žemdirbystė.

Archeologai nustatė, kad kovos kirvių ir virvelinės keramikos kultūra III ir II tūkstantmečio prieš mūsų erą sąvartoje apėmė teritoriją nuo Volgos vidupio rytuose iki Reino ir Jutlandijos pusiasalio vakaruose, nuo Kijevo pietuose iki abiejų Botnijos įlankos krantų šiaurėje.

Kovos kirvių kultūros nešėjų paplitimas tolimose ir skirtingose vietose žadino tyrinėtojams mintį, kad turėjo būti kur nors tos kultūros centras. Beieškant tokio centro, archeologų nuomonės išsiskyrė. Vieni teigė, kad toks centras turėjo būti vidurinėje Europoje, Padunijos zonoje, ten, kur randami seniausi šios kultūros relikvai. Šitokia nuomonė vyravo tarp suomių archeologų. Danų ir kai kurie vokiečių archeologai buvo linkę tokiu centru laikyti sritį, prieinančią prie Juodosios jūros krantų, kur ryškiausiai atsekkama virvelinė keramika. Nors archeologų nuomonės dėl galimo tos kultūros centro nesutampa, tačiau visi vieningai mano, kad kovos kirvių ir virvelinės kultūros nešėjai buvo baltų ir kitų indoeuropiečių protėviai.

Sprendžiant šios kultūros žmonių etninę priklausomybę, į talką buvo pasikviesta ir paleoantropologija, tirianti ir lyginanti kapuose rastas žmonių kaukoles. Antropologiniu požiūriu neolito ir žalvario amžiais išskiriamos dvi didelės sritys. Pietuose, stepių zonoje, viešpatavo protoeuropinis tipas. Miškingoje juostoje, Pabaltijy, prie Ladogos ir Onegos ežerų, greta šio tipo buvo paplitę žmonės, kurių kaukolėse žymu mongoloidų savybių. Šitokių mongoloidiško tipo kaukolių drauge su duobėtąja-dantytąja keramika rasta Latvijoje bei Estijoje, ir iš to daroma išvada, kad žmonės tokiais galvos kiaušais buvo tos kultūros nešėjai suomi-ugrai.

Tarp Vislos žemupio ir Nemuno iki Volgos aukštupio vyravo protoeuropinis tipas. Šio tipo žmonės ir buvę kovos kirvių bei virvelinės keramikos kultūros platintojai — galimi baltų protėviai. 1955 m. vokiečių archeologas L. Kilianas (Killian) paskelbė apie baltus knygą, kurioje įrodinėjo, kad baltų protėviai atėjo į Pabaltijį iš pietvakarių, iš vidurinės Europos per žemutinį Pavislį. II tūkstantmečio prieš mūsų erą pradžioje tie vėlyvojo neolito kultūros nešėjai sklėdėsi Vislos žemupyje ir Baltijos jūros pietų-rytų krante, ir todėl šios kultūros židinio reikia ieškoti Elbės baseine. Jo manymu, baltų dalis iš pietryčių Pabaltijo slinko į rytus — į Padneprę ir į aukštutinį Pavolgį.

Kita archeologų dalis kiek kitokios nuomonės. Baltų genčių pirmtakai su virveline keramika ir laiviniai kovos kirviai atėjo į Pabaltijį II tūkstantmečio pr. m. e. pradžioje. Jie apsigyveno didžiuliuose plotuose šiaurėje, siekdami net pietvakarių Suomiją. Tačiau čia jie rado gyvenančius ugro-suomius ir buvo jų asimiliuoti, nes dėl atšiaurių gyvenimo sąlygų turėjo prie jų prisitaikyti. Kitaip ateivių likimas klostėsi pietiniuose rajonuose, kur gyvenimo sąlygos buvo pažįstamos. Čia jie paėmė viršų. Iš jų ir vietinių gyventojų formavosi baltai. Manoma, kad kovos kirvių ir virvelinės keramikos kultūra paplito ne viena, bet daugeliu bangų ir skirtingais laikotarpiais. Tos bangos išsiskirdavo ir vėl susiliedavo, sumišusios su kitomis kultūrų vilnimis. Žymus tarybinis rusų archeologas P. Tretjakovas¹ virvelinės keramikos ir kovos kirvių kultūros nešėjus dėl pagrindinio jų verslo — gyvulininkystės vadina piemenimis.

Jo manymu, šitie piemenys su virvelės ornamentu puoštais puodais, apsiginklavę akmeniniais kirviais, slinko iš pietų į rytus, prie Uralo. Piemenims ne visur vienodai sekėsi. Iki Uralo jie nenuėjo. Aukštutinėje Padneprėje ir pietryčių Pabaltijy jie paėmė viršų ant vietinių gyventojų, prisitaikė prie gamtinių sąlygų ir įsitvirtino. Kitose vietose, pavyzdžiui, aukštutiniame ir viduriniame Pavolgy, jie gyveno neilgai, vietiniai

---

¹ П. Н. Третьяков, Финно-угры, балты и славяне на Днестре и Волге, Москва-Ленинград, 1966, стр. 108—112.

gyventojai juos asimiliavo arba išnaikino. Miškinguose ir pelkėtuose rajonuose jie išsisklaidė salomis, konservavosi ir vietomis neperėjo nuo akmeninių prie metalinių, visų pirma žalvarinių, įrankių vartojimo. Dėl to I tūkstantmetyje prieš mūsų erą virvelinės keramikos kultūros plotas labai susiaurėjo.

Kokios giminės buvo tie archeologų susekti piemėnys virvelininkai, ėmėsi spręsti kalbininkai, pasidaliję net į tris grupes. Visi sutiko, kad tai indoeuropiečiai, tačiau jų labai plati giminė. Pirmieji teigė, kad tai grupė, iš kurios atsirado slavai, baltai, germanai. Šiaurinėje ir vakarinėje virvelinės kultūros ploto srityje atsiradę germanų protėviai, pietinėje ir centrinėje — slavų, o pietryčių Pabaltijy ir aukštutinėje Padneprėje — baltų. Antroji grupė, kurios priekyje stoji lenkų kalbininkas T. Lehr-Splavinskis ir bulgarų kalbininkas V. Georgijevs, įrodinėja, kad tai baltoslavai, kad tai buvusi iš pradžių viena grupė. Vėliau slavai nuo baltų atsiskyrė, skirtingos pasidariusios ir jų kalbos.

Archeologų prielaida, kad anksčiausiai baltų gyventa vidurio Padneprėje, lyg ir prieštarauja lyginamosios kalbotyros išvadoms, sakančioms, kad baltų kalbos vystėsi glaudžiam kontaktė su germanų ir slavų kalbomis, būdamos kaimynystėje su suomių-ugrų pasauliu ir nesusisiekdamos su iranėnų kalbinės grupės žmonėmis. Baltus nuo rytinių iranėnų skyrusi stipri slavų užtvara. Jeigu baltai kažkada būtų gyvenę vi-

durio Padneprėje, tada jų kontaktas su rytiniais iranėnais būtų buvęs neišvengiamas.

Reikia turėti galvoje, kad kalba eina apie tokius senus laikus, kai indoeuropiečių kalbinio grupavimosi, kuriuo remiasi lyginamoji kalbotyra, galėjo dar ir nebūti. Jis galėjo įvykti vėliau, artėjant prie geležies amžiaus. Ieškant lietuvių kilmės, negalima apsiriboti akmens amžiaus duomenimis. Nors atrodo keista, bet tai tiesa, ką sako archeologai. Jie sutartinai teigia, kad pasekti istorijos vystymąsi nuo neolito iki ankstyvojo geležies amžiaus yra daug sunkiau. Stinga žalvario epochos paminklų, ypač jų maža Baltarusijos teritorijoje. Yra daug netyrinėtų vietų, ir, be to, su žalvario dirbiniais nebuvo elgiamasi taip, kaip su sudužusiais puodais. Vadinas, iš indų arba įrankių formų spręsti apie žmones nebegalima. Archeologų dėmesys pakrypo į gyvenvietes ir į kapus.

Lietuva garsi piliakalniais. Kas apie juos nėra girdėjęs įvairiausių legendų ir padavimų. Tačiau mažai kas težino, kad piliakalniai randami tik kai kuriose Europos dalyse ir kad jie vieni nuo kitų skiriasi. Skiriasi ir kapai. Piliakalnių ir kapų panašumai bei skirtumai liudija vienokią ar kitokią žmonių giminystę. Nenustoję reikšmės ir puodų šukės, nes ir metalų amžiais puodai buvo moliniai, sudužę buvo išmetami su šiukšlėmis. Sveiki puodai su maistu arba žarijomis buvo dedami numirėliams į kapus. Taigi iš gyvenviečių kapų ir puodų šukių, turinčių pagaliuku išbadytą arba

brūkšniuotą ornamentą, galima pasekti tolesnį baltų likimą.

Geležies amžiaus pradžioje baltai pasidalijo į dvi pagrindines grupes: į rytinius ir vakarinius. Žymioje Pabaltijo dalyje, Padneprėje ir Volgos-Okos tarpupyje šiuo metu vyrauja sutvirtintos gyvenvietės-piliakalniai. Vakariųjų baltų teritorijoje, arčiau Vislos, piliakalnių maža, tačiau daug laidojimo paminklų. Rytinių ir vakariųjų baltų kultūra suskyla į keletą vietinių grupių. Aukštutiniam Pavolgiui ir Okos vidurio baseinui būdingi vadinamieji Djakovo tipo piliakalniai su tinkline keramika, savotiškais moliniais sva-reliais ir kitu būdingų inventoriumi.

Palei Desnos aukštupį ir vidupį būdingi Juchново tipo piliakalniai, kuriuose randami plačiais kaklais ir siaurais dugnais puodai su eilėmis išbadytomis duobutėmis. Trečią grupę sudaro Smolensko žemės piliakalniai su puodais lygiomis sienelėmis. Šiuose rajonuose sunku atskirti, kas priklausė slavams ir kas baltams, pastebimas aiškus kultūrų mišinys. Visa tai aiškinama dideliu etninio žemėlapiu pasikeitimu.

Pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje ir antroje pusėje iš pietų į baltų gyvenamas sritis banga po bangos ima slinkti rytų slavai, geležiniais plačia-ašmeniais kirviais kirsdami krūmus bei miškus ir lydimoose sėdami javus. Lydimus jie arė. Dėl tokios ūkinės pažangos gyventojų skaičius didėjo, klostėsi klasinė visuomenė su karinės demokratijos santvar-

ka. Slavų kolonizacija vyko gana sparčiai, kai kada net šuoliais. Atskiros jų grupės prasiverždavo toli į priekį, dalį baltų atskirdamos nuo pagrindinės jų giminaičių masės. Beveik tuo pačiu metu rytiniai slavai atsidūrė prie Pskovo, Ilmenio ir Dauguvos. Tarp slavų lyg kokiose salose likdavo senieji gyventojai. Manoma, kad tokia sala yra buvę metraščiuose minimi galindai.

Iš to daroma priešinga K. Būgai išvada: iš rytų, kur gausu lietuviškų hidronimų, slavų stumiami baltai niekur neišsikėlė, jie ten liko gyventi ir ilgainiui asimiliavosi.

Lieka neatsakytas klausimas, kada ir iš kur tarp Vislos ir Nemuno atsirado vakariniai baltai, jeigu jie neatėjo nuo Dnepro, Sožės ar Okos? Jeigu jie atėjo iš pietvakarių, pasiekė Baltijos jūrą, rado čia suomius-ugrus ir viena dalis sustojo, o kita dalis pasuko toliau į pietų rytus, tai ir praeitame pietvakarių kelyje turėjo likti baltiškų hidronimų, kuriuos K. Būga pavadinė žemės kalba.

Kalbininkai baltiškų vietovardžių randa į vakarus nuo Vislos iki Persantės upės. Pačios Persantės vardas esąs baltiškas. Vieta, kur Notecė įteka į Vartą, Oderio intaką, vadinama lietuvišku Santakos (lenkiškai Santok) vardu.

Toponiminiai duomenys ir tai, kad baltų ir trakų kalbos turi nemaža specifinių bendrybių, atgaivina J. Basanavičiaus sukurtą ir kalbininkų sukritikuotą

trakiškąją lietuvių kilmės hipotezę. 1937—39 m. latvis K. Kaspersonas kildino baltus iš Balkanų pusiasalio. Tą patį darė žymus austrų kalbininkas, trakų kalbos tyrinėtojas, Joklis. 1968 m. čekų archeologas K. Turnvaldas teigė, kad priešistoriniais laikais palei Dunojų gyvenę baltai. Minėtieji autoriai, kaip ir J. Basanavičius, lygina trakų ir kitų senųjų Europos tautų genčių asmenų, dievų, vietų, vandenų vardus su panašiai skambančiais lietuviškais, latviškais ir prūsiškais žodžiais. Taigi trakiškoji hipotezė, primenanti romėniškąją legendą, tebėra gyva.

Vokiečių kalbininkas Hermanas Šalis įrodinėja, kad baltiškų vietovardžių esama Saksonijoje ir į vakarus nuo Elbės. Remdamasis vietovardžių studijomis, jis baltiškų vardų rado Riugeno saloje ir mano, kad net Berlyno pavadinimas baltiškas. Galimas daiktas, kad ką nors baltiška galima rasti ir Gotlando saloje, ir tada legenda apie riugenus, ulmiganus, skandijus ir herulus pasirodytų taip pat turinti filologinį pagrindą. Juk nuo žodžių panašumo ar reikšmės bendrumo prasidėjo visos lietuvių kilmės legendos.

Toponimika nėra pranašesnė už kalbos bendrybes. Kad ji gali būti apgaulinga, jau pastebėjo A. Vijukas-Kojalavičius. „Lietuvos istorijoje“ jis rašė: „Gyvenamųjų vietų ir pavadinimų keitimasis, supainiotas per daugelį amžių, dažnai taip iškraipo tiesą, kad parodyti ją, atskirtą nuo prasimanymų, yra visiškai neįmanomas darbas. Mat, valstybių kūrimosi pradžios,

kuri dažniausiai vyko barbariškaisiais laikais, rašytojai neaprašė, o paskui tos valstybės, sustiprėjusios ir įvairių mokslų dėka išstobulintos iki aukštos kultūros, su panieka atmetė kaip svetima tai, ką pastebėjo savo kilmėje žema, ir tik tuos dalykus laikė teisingais ir savais, kurie kelia aukščiau ir labiau puošia. Tuo tarpu svetimtaučiai rašytojai, būdami ne per daug rūpestingi svetimiems dalykams, nors ir kiek tiksliau kartais pažymi tai, ką supainiojo įvykių eilė, lyginant su surinkta rašymo medžiaga, tačiau kituose dalykuose tiki tuo, ką jiems sako sklindą gandai, ir dažniausiai klaidingi. Jeigu be to dar imtų rašyti kokio nors jausmo veikiami, tai visa teisybė žūtų iš neapykantos arba pavydo."

Toponimikoje etimologizavimai gali būti apgaulingi. T. Lehr-Splavinskis Nemuno vardą kildina iš suomių žodžio „niemi“, reiškiančio iškyšulį, neriją. K. Būgos manymu, šaknis „nem“ galėjusi būti gimininga su lotynų „nemus“, reiškusių šilą. Kalbininkai, be abejo, gali išaiškinti, ką etimologiškai reiškė tas ar kitas hidronimas arba vietovardis, tačiau pasakyti, kada jis prigijo, daug sunkesnis dalykas. Iš rašytinių šaltinių galima nustatyti, kaip Nemuną vadino Ptolemėjus arba kitas kuris ankstyvųjų viduramžių autorius, tačiau neišaiškinama, kada jis pasidarė vieniems Nemunu arba Niemanu, o kitiems Memeliu. Ta pati upė vieną vadinama Nerim, kitą — Vilija, o kryžiuočių sudarytuose Lietuvos kelių apašymuose ji — Ner-

ge. Labai sunku atspėti, ką galėjo reikšti tas ar kitas upės vardas. Nesuprantamus vardus tautos tarė pagal savo kalbos dėsnius, ir todėl labai tolimoje praeityje Nemuno vardas galėjo būti tiek pat suomiškas, kiek lotyniškas, baltiškąs arba, apskritai, indoeuropietiškas.

Kalbininkai dabar Lietuvoje randa apie 20 suomiškų hidronimų. Jų gali būti ir žymiai daugiau: 50 arba net 100. Skaičius, paimtas vienas, yra pavyzdys, kuris nieko neįrodo. Jeigu būtų suskaičiuota, kiek Lietuvoje baltiškų, slaviškų, germaniškų ir suomiškų hidronimų, tada galima būtų pasakyti, didelis tas skaičius ar mažas. Po to galima būtų spręsti, kurie iš jų senesni: baltiški ar suomiški. Iš to, kad suomių ir lietuvių kalbose yra panašiai tariamų ir vienodą reikšmę turinčių žodžių, negalima daryti išvados, kad prieš kelis tūkstančius metų indoeuropiečiai, atsikėlę į Lietuvą, rado čia begyvenančius ugro-suomius. Puodų šukės yra patikimesnės, nors taip pat labai paslaptingos. Jos dar nėra išėjusios iš hipotezių sferos.

LEGENDŲ REIKŠMĖ

Legendomis įprasta vadinti tai, kas netikra, pramanyta ir todėl atrodo nepatikima. Tačiau legendos žodžio kilmė yra kitokia. Lotyniškai šis žodis reiškė tai, kas turi būti perskaityta.

Skaityti reikia ir netikrus dalykus, kad galėtume palyginti juos su tikrais ir pamatytume skirtumą tarp

to, kas vakar buvo tikra ir šiandien laikoma netikra. Mokslo tiesa nėra viešpaties duota, ją kuria žmonės. Reikalaujami įrodymų, mokslininkai visais laikais griovė ir tebegriauna fantazijos padarinius ir niekaip negali sugriauti, nes fantazija ir išmonė yra mokslo kelrodė žvaigždė. Iš to, kas griaunama ir kas statoma, aiškėja pažangos kreivė.

Renesanso epochos humanistų sukurtą romėniškąją lietuvių kilmės teoriją Šléceris paskelbė legenda. Basanavičiaus trakologiją Būga pavadino fantazija. Archeologai atmetė Būgos teiginį, kad lietuviai atėjo nuo Dnepro.

Dabar mes tikime tuo, ką sako archeologai apie puodų ornamentų ar akmeninių kovos kirvių ryšį su etnine gyventojų priklausomybe, tikime lietuviškais vietovardžiais ar hidronimais prie Dnepro ir prie Oderio. Betgi mes negalime pasakyti, ar ateities kartos nepasijuoks iš tokio mūsų tikėjimo ir ar nevadins mūsų lengvatikiais, kaip mes vadiname tuos, kurie tikėjo ir tebetiki biblija.

Biblija — pasakų, padavimų, senovės Rytų legendų rinkinys. Krikščionys ją vadina šventraščiu, visiems kitiems — ji žmonių išminties ir fantazijos liudininkas, kurio negali paneigti nė vienas praeities tyrinėtojas. Tautosakininkai išmoningus pasakojimus apie praeities įvykius ir asmenis vadina padavimais, o apie dievus ir šventuosius — legendomis. Pirmieji pasakojimai apie lietuvių kilmę sukurti daugiau kaip prieš

keturis šimtus metų. Jie buvo kuriami ir vėliau. Lietuvos istorija turi legendinę savo dalį, atstojančią šventąją tautos istoriją, kurią reikia skaityti, norint suprasti galvosenos ir istorijos rašymo raidą. Legendoms paremti arba joms paneigti dabar rankiojamos puodų šukės, akmeniniai kirvukai, iš kapų išimami kaulai su papuošalais ir be jų, matuojamos kaukolės, lyginami vandens telkinių ir gyvenviečių vardai.

Legendos pačios prašosi patikrinamos ir visada tikrintojų pripažįstamos netikromis; jos dažnai metamos iš tautos istorijos laivo kaip balastas ir visada nenuškęsta. Jos primena senovės graikų epą apie Arioną, užrašytą istorikų tėvo Herodoto.

Kartą Arionas užsigeidęs išvykti iš Graikijos į Italiją ir Siciliją, pabuvoti ten, užsidirbti pinigų ir grįžti į Korintą. Beplaukiant jūrininkai sugalvoję Arioną išmesti į vandenį ir pasiimti jo turtą. Pajutęs klastą, jis ėmė maldauti, kad bent gyvą paliktų, sutikdamas atiduoti visus turimus pinigus. Bet jūrininkai nepaklausę ir paliepę jam arba pačiam nusižudyti, žadėdami už tai jį žemėje palaidoti, arba kuo greičiausiai išsokti į jūrą. Atsidūręs tokioje grėsmėje ir nebežinodamas, ką daryti, Arionas paprašęs, kad bent leistų jam atsisototi laivo denyje, apsirengti iškilmių drabužiais ir padainuoti; po dainos jis pats nusižudysiąs. Jūrininkai nudžiugę, manydami galėsią išgirsti geriausią tų laikų dainininką, ir pasitraukę iš laivo užpakalio į denio vidurį. Arionas tada apsilkęs iškilmių drabužiais,

pasiėmęs kitarą ir, stovėdamas laivo denyje, garsiai pagiedojęs himną, o paskui su visa iškilmių apranga nušokęs į jūrą. Jūrininkai nuplaukę, o sužavėtas delfinas paėmęs ir išnešęs dainių į krantą.

Legendos neskėsta laiko jūroj dėl savo poetiško-
mo. Jas išneša į krantą meno delfinai.

VARDŲ RODYKLĖ

Legendinių asmenų ir mitinių įvaizdžių

- Abraomas** — 133
Adrastėja — 145
Agamemnonas — 131
Alana — 112
Algimantas — 108, 109
Alkmenė — 49
Amalfėja — 145
Arionas — 190
- Barkas** — 39, 40, 43, 119
Bartas — 96
Butegeidis — 9
- Centaurų giminė** — 35, 37, 41, 42
- Čanvigas** — 95
Čechas — 121
Čiembachas — 94
- Darmunimundas** — 50
Dausprungas — 42, 45, 123
Davainis — 10
Davilas — 56
Demetra — 145
Divonis — 82, 84—87, 101
Dovydas — 133
Dzeusas — 49, 144, 145
- Edikas** — 124
Enėjas — 125
- Erdanas** — 56
Erdivilas — 173
Eskulapas — 16, 28, 105
- Gaja** — 144
Galindas — 96
Galingas — 72
Gampti — 70
Gartas — 96
Gelonas — 48—50, 53—55, 57
Gelonidai — 54
Gimbutas — 41—43
Girus — 41
Glapiminas — 50
Gvaželuta — 51
- Hadas** — 145
Hera — 145
Heraklis — 49, 74
Hesta — 145
Hogas — 96
- Idėja** — 145
Ilona (Iglona) — 49, 54
Iminas — 50
- Jupiteris** — 16
- Kernius** — 5, 9, 40—45
Kybelė — 144—147

- Kolumnai — 23, 24, 35, 37, 41, 42, 116
 Krakusas — 127
 Krivis (Krivè) — 5, 15, 101, 112
 Kronas — 144—145
 Kukovaitis — 45, 46
 Kulmas — 96
 Kunas — 9, 39, 40, 42, 43

 Laurentijus — 51
 Lechas — 121
 Levilas — 124
 Libonas — 106, 116, 119, 122, 127
 Litalanas — 71, 107, 110, 112, 113, 116, 120, 122
 Lituaniais — 124
 Litvanas — 110, 112
 Litvas — 96, 97, 107
 Liutavoras — 50, 51
 Lizdeika — 9, 10, 47, 52

 Ma — 144
 Malabatas — 114, 115
 Marsas — 59
 Maukoldas — 56
 Mazas — 87, 89
 Montvila — 43, 51
 Mozè — 133

 Nadras — 97
 Nadruvas — 96
 Natangas — 72, 96

 Narimantas — 109
 Narimundas — 51

 Orfėjus — 150
 Otinas — 121

 Pajauta — 9, 10, 41—45
 Palemonas — 8, 12, 33—40, 43, 44, 48, 57, 105, 116—128
 Poseidonas — 145
 Patrimpas — 5, 90, 91, 97—99
 Peipilkas — 96
 Perkūnas — 90, 98, 99
 Pikuolis — 5, 90, 91, 98, 99
 Plutonas — 145
 Pomeras — 96
 Pomesamas — 72
 Popelis — 127
 Prokopas — 50
 Prūsijas — 17, 18
 Prutenis — 5, 88, 89, 90, 92, 93, 95—97, 101, 103, 104, 117

 Rėja — 144—147
 Rimgaudas — 57, 127
 Ringoldas — 40, 119, 120

 Saba — 23
 Saliamonas — 133
 Samas — 96, 107, 113
 Sara — 133
 Sigryda — 165
 Skalvas — 96
 Skirmantas — 40

Speras — 39, 40
Sutinkas — 50
Sudas — 96

Teudotas — 88
Trabus — 51
Tufas — 124

Uranas — 144, 145
Urijus — 133
Ursinai — 23, 24, 42
Utenis — 46

Vaidevutis — 5, 9, 70—72, 76,
88—90, 93, 94—101, 103,
104, 111, 112, 117, 121, 122,
130, 131

Vanda — 127

Varmas — 96

Vedas — 56

Vida — 51

Vidmantas — 51

Vilius — 17, 28, 36

Visbis — 88

Vitigis — 87, 88

Vulkanas — 16

Žemė — 144

Žemėpatis — 147

Žemeluks — 148

Žemininkas — 148

Žemyna — 147

Žiedklėlė — 148

Živibundas — 40—43, 45, 108,
118, 119

Istorinių asmenų

Adalbertas-Vaitiekus — 13, 14,
112

Adomas Bremenietis — 54

Akelaitis M. — 141

Albrechtas, *Prūsijos hercogas* —
79, 101

Aleksandras Jogailaitis — 49,
53, 55, 57

Aleksandras Makedonietis —
141

Algirdas — 45, 51

Antiochas III, *Sirijos valdovas*
— 18

Antonijus, *Mozūrijos kunigaitis*
— 93, 94

Atila — 105, 138

Augustas, *Romos imperatorius*
— 26

Avižonis K. — 12, 24

Balinskis M. — 136

Barbarosa F. — 76

Basanavičius J. — 10—12, 103,
131, 132, 134, 136—144,
146—154, 185, 186

Batijus — 55

Bernatavičius F. — 9, 104

Bielskis M. — 106

Bikšis — 173

- Birutė — 21, 47
 Bychovcas A.— 47, 52
 Bohušas K.—122, 124, 125
 Bopas F.— 157
 Briukneris A.— 21, 22, 24, 168
 Būga K.— 10—12, 43, 44,
     98—100, 126, 151—156,
     158—168, 170—173, 175
     177, 185, 187
 Butrimas J.— 21, 22, 24

 Cezaris — 25, 28, 32, 33, 105,
     106, 138

 Daukantas S.— 39, 103, 128,
     130, 141, 142
 Daumantas — 41, 50, 56
 Davidas Lukas — 5, 76, 79,
     80—82, 84—87, 98, 99, 101,
     103, 117
 Deringas E.— 9
 Dlugošas J.—13—24, 27, 30, 31,
     36, 37, 41, 45, 46, 55, 104,
     106, 107, 109, 117, 121
 Dusburgas P.— 14, 15, 20, 31,
     54, 55, 62, 70, 104, 169
 Džonsas (*Jones*) V.— 156

 Elena, *Ivano III duktė* — 55
 Elžbieta, *Vengrijos karalienė* —
     — 23
 Enėjas Silvijus — 63—66, 68,
     70, 104

 Erazmas Roterdamietis — 78
 Erazmas Stela — 25, 68—76, 101,
     103, 107, 110, 117
 Ermanrikas, *gotų karalius* —67—
     69, 115
 Eumenas, *Pergamo karalius* —
     18
 Eutorikas, *ostgotų karalius* — 62
 Ezopas — 149

 Feliksas V, *popiežius* — 64
 Ferberis M.— 79
 Filimeras, *gotų karalius* — 68
 Fikas A.— 136
 Foigtas J.— 102
 Floras Lucijus — 32, 106
 Fridrichas, *kryžiuočių magist-
     ras* — 74, 75
 Fridrichas III, *imperatorius* — 64
 Funkas — 169

 Galienas, *romėnų karvedys* —
     114
 Garcas D.— 73
 Gediminas — 8, 26, 29, 33—36,
     40, 41, 47, 48, 51, 52, 55,
     78, 173
 Gemblouras S.— 69
 Georgijevs V.— 182
 Giedraičiai, *Lietuvos didikai* —20
 Goštautai — 20, 44
 Grimas J.— 136

- Grunau S.— 5, 76—82, 84, 85,
 87, 88, 97, 98, 100—103,
 117
 Gvaninis A.— 107
 Hanibalas — 18
 Henigas D.— 82
 Henebergeris K.— 98
 Henrikas Latvis — 165, 166
 Herodotas — 54, 149, 150, 190
 Hiobas, *Pomeranijos vyskupas*
 — 74
 Hiršas T.— 68
 Homeras — 8, 133, 150
 Horacijus — 49
 Hozijus S.— 79
 Hroznas B.— 132
 Inocentas IV, *popiežius* — 123
 Ivanas III — 26, 55
 Ivanas Vsevolodovičius — 52
 Yčas J.— 101, 102
 Jadvyga — 23, 24, 31
 Jakubovskis J.— 19, 22, 31, 53,
 54
 Janulaitis A.— 65
 Jaroslavas, *Plocko klebonas* —
 84
 Jaunius K.— 98—100
 Jaunutis — 52
 Jeronimas Pragiškis — 66
 Jogaila — 14, 19, 23, 24, 27, 31,
 34, 36, 45, 66, 119
 Jogailaičiai — 54
 Joklis — 186
 Jonynas I. — 22—24
 Jordanas — 66—68, 114
 Jučas M.— 26, 44
 Judikis — 173
 Justinijonas, *Romos imperato-*
rius — 67, 88, 89
 Kalimachas P.— 104
 Kameneckis V.— 20, 21
 Kasiodoras — 62
 Kaspersonas K.— 186
 Karijotas — 52
 Katkus M.— 143
 Kazimieras Jogailaitis — 19, 52,
 64, 75
 Kęstutis — 21, 47
 Kyburgas, *kryžiuočių pasiunti-*
nys — 53
 Klaudijus, *Romos imperato-*
rius — 58
 Klimas P.— 49
 Kniprode, *kryžiuočių magist-*
ras — 79
 Knobelis A.— 136
 Kocebiu A.— 102
 Kočiubinskis A.— 158, 162
 Kojalavičius A. — 107—110, 113,
 115—118, 120, 122, 124, 131,
 186

- Kolumbas K.— 143
 Konradas, *Mozūrijos kunigaikštis* — 83
 Konstantinas Ostrogiškis — 55
 Korčakas A.— 49, 53, 54, 57
 Kosciūška T.— 127
 Kozakevičius J.— 12
 Krancas A.— 105
 Kraševskis I.— 104, 136.
 Krezas — 141
 Kristijonas, *prūsų vyskupas* — 82—85, 101—103, 173
 Kromeris M.— 27, 79, 81, 106
 Kulikauskienė R.— 6

 Lasickis J.— 32, 33
 Lazijus V.— 108, 122
 Lehr-Splavinskis T.— 182, 187
 Leijardas (*Layard*) A. H.— 132
 Lelevelis J.— 124
 Lemonius, *keltų vadas* — 105
 Ligeikis — 173
 Liubartas — 52

 Marcelinas Amianas — 68, 69
 Marijus, *Romos imperatorius* — 32, 138
 Marksas K.— 118
 Mechovita M.— 27, 106
 Mela Pomponijus — 58, 60
 Mickevičius A.— 104
 Mindaugas — 29, 41, 50, 55—57, 118, 119, 173

 Mykolas Lietuvis — 27, 28, 32
 33
 Monomachas Vladimiras — 56
 Mstislavas Vladimirovičius — 56

 Narbutas T.— 44, 45, 48, 52, 103, 136, 141
 Narsesas, *Bizantijos karvedys* — 88
 Neronas — 32, 33, 37, 40, 105, 106, 138
 Nestoras, *rusų metraštininkas* — 165

 Odoakras, *herulų vadas* — 115, 124, 125, 129
 Odokaras (Otocharas), *herulų karalius* — 113
 Oginskiai — 44
 Ochmanskis J.— 31
 Oktavianas, *Romos imperatorius* — 84
 Olesnickis Z.— 14, 31

 Palaemonas — 106
 Pacai — 44
 Pakarklis P.— 103, 168—170
 Pietaris V.— 11
 Pijus II, *popiežius* — 63
 Plinijus (*Caius Plinius Secundus*) — 60
 Pogodinas M.— 162
 Pompėjus — 16, 32, 106, 138
 Poška D.— 125—128

- Pretorijus M.— 142
 Ptolemėjus — 62, 68, 187
 Pukeikis — 173
 Puzinas J.— 171

 Račinskis E.— 47
 Radvilos — 44
 Raitas (*Wright*) V.— 133
 Raskas R.— 156
 Rostislavas Rogvolodovičius —
 56
 Rotundas A.— 105, 106

 Sapiegos — 44
 Seišas A. H.— 132, 133
 Seneka — 49, 58
 Sigismundas, *vokiečių imperatorius* — 38
 Syrokoplė V.— 104
 Skotas V.— 10
 Spartakas — 150
 Strabonas, *graikų geografas* —
 68
 Strijkovskis M.— 105, 106, 116,
 117, 120, 121, 123
 Sula, *Romos imperatorius* — 16,
 32, 138

 Sachmatovas A.— 158, 159
 Šalis H.— 186
 Šapoka A. — 21
 Šlėceris A.— 118, 122, 124
 Šlimanas H.— 8, 132, 133
 Šliupas J.— 11

 Štiuleris J. — 73
 Svarnas — 41
 Švitrigaila — 66

 Tacitas Kornelijus — 60, 61, 69,
 82, 138, 143, 146
 Tautvilas — 50, 55
 Teodora, *Bizantijos imperato-
 rė* — 116
 Teodorikas, *ostgotų karalius* —
 62, 63, 67, 115, 124
 Tėpenas M.— 102
 Tomsenas V.— 157, 159
 Traidenis — 35
 Treniota — 50, 51
 Tretjakovas P. N.— 181
 Tukididas — 150
 Turnvaldas K.— 186

 Urbonas IV, *popiežius* — 169

 Vaclovas, *vokiečių imperato-
 rius* — 21
 Vainius — 51
 Valerijonas, *Romos imperato-
 rius* — 114
 Vaišelga — 56
 Vasmeras M.— 168
 Velizarijus, *Bizantijos karve-
 dys* — 67
 Vergilijus — 49
 Vigilijus, *popiežius* — 89
 Vilis (*Will*) A.— 169, 170
 Vygandas Marburgietis — 14

Vykintas, žemaičių kunigaikštis — 173
Vytautas — 21—24, 34, 38, 47, 53, 66, 104
Vytenis — 34, 36, 41, 48, 51, 55
Zachara-Vavžinčik M. — 25

Zalca Hermanas — 84
Zubovas Platonas — 49
Žilius J. — 12
Žygimantas Kęstutaitis — 66
Žygimantas Senasis — 55, 77

TURINYS

Pratarmė	5
Kuo įdomios legendos?	7
Legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų	13
Palemonas ir jo sūnūs	31
Pusdievio Gelono palikuonys	48
Legenda apie alanus ir ateivius iš Gotlando salos	57
Divonio kelionė	82
Prutenis ir jo brolis Vaidevutis	89
Legenda apie herulus — lietuvių protėvius	104
Legendų kritikos pradžia	118
Lietuviai kilę iš trakų ir frigų	131
Lietuviai — ateiviai iš Rytų	154
Legendų atgarsiai archeologijoje ir lingvistikoje	176
Legendų reikšmė	188
Vardų rodyklė	192

Юозас Юргинис
ЛЕГЕНДЫ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ЛИТОВЦЕВ
На литовском языке

Redaktorė D. Venclovaitė
Viršelis dail. G. Karoso
Techn. redaktorius J. Dargis
Korektorė A. Dudzinskienė

Pasirašyta spaudai 1971.VIII.19. LV 12170. Leidinio Nr. 6677.
Tiražas 15 000 egz. Popierius 70×108¹/₃₂ — 3,125 pop. l. = 9,05
sp. l.; 7,5 leid. l. Spaudė K. Poželos spaustuvė Kaune,
Gedimino 10. Užsak. Nr. 889

Kaina 32 kp

1—6—2
119-71 V

9(TL)
Ju 203